रवि शाक्य, इखाछेँ, यल

नेपालभाषा

(नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया अनुसन्धानमूलक पत्रिका)

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
चैन लाकौल स्मृति भवन
यलध्वाखा, यल

थुकी पिदंगु च्वमिया विचाःप्रति विभागया विचाः ज्वः लाय्माः धैगु मदु ।

नेपालभाषा

(नेपालभाषा केन्द्रीय अनुसन्धानमूलक पत्रिका)

पिथना ल्या: १ ने.सं. १११८ दिल्ला

सम्पादक मण्डल

प्रधान सम्पादक

प्रा. डा. सुन्दरकृष्ण जोशी

सम्पादक

प्रा. माणिकलाल श्रेष्ठ

प्रा. नर्मदेश्वर प्रधान

सह प्रा. काशीनाथ तमोट

सहायक सम्पादक

उप. प्रा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठ

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

चैन लाकौल स्मृति भवन

यलध्वाखा, यल

रवि शाक्य, इखाछेँ, यल

ने.सं. ११९८ दिल्ला
३०० प्रति

मू ८०/-

थाकु :
भिन्तुना प्रिन्टर्स
च-३-२५१
किलागल, यें
फोन ल्या: २२२६०६
कम्प्युटर :
स्टार कम्प्युटर सर्भिस,
गणबहाल, फोन ल्या: २६३१०५

सम्पादकीय

ध्व अनुसन्धान पौ

विद्यार्थीतयसं थीथी क्याम्पसया साहित्य पा:ला: पाखें क्याम्पस दँपौ पिथना च्वंगु दु, तर शिक्षकतय्‌पाखें गुगुं शिक्षण समिति तथा केन्द्रिय विभाग पाखें छुं नं पत्रिका पिमदंनि । त्रिभुवन विश्वविद्यालयया उच्च शिक्षाय् नेपालभाषाया प्राध्यापन जूगु ४८ दँ दत नं, २१दँ निसे नेपालभाषां स्नातकोत्तर याय् दतं नं, अभ्र १७ दँनिसें नेपालभाषां नियमित एम.ए. व्वने दत नं नेपालभाषाया छगू अनुसन्धानमूलक पत्रिका पिथने मफया च्वंगु ख: । थुगुसी नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग छगू स्वतन्त्र प्रशासनिक एकाई जुसेलि, थुकिया आर्थिक कारोवार स्वतन्त्र रुपं जुसेलि पत्रिका पिकायत त्रि.वि.पाखें गुहालि नं दत । उकिं हे ध्व पौ पिकायज्या जूगु ख: ।

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग किर्तिपुर क्याम्पसय् मच्वंसे विकेन्द्रित जुया: पाटन क्याम्पसय् च्वंसेलि निगू लखं मयाय्‌क सफू दुगु थाय त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयं व्यवहारिक रुपं नेपालभाषाया शिक्षक, विद्यार्थीतयसं लाभ काय् मखं । नेपालभाषाया केन्द्रीय विभागं थ:त मा:छि रुपं सम्पन्न सफूकुथि नं व्वलंके मफुनि । थुकिया कारणं नेपालभाषा प्राध्यापनय् नेपालभाषाया विद्यार्थीतय्‌के अनुसन्धानमूलक लेखन-प्रतिभा व्लंकेगु खँय् अभ्र नं ज्या याय्‌मानि ।

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागं ने.सं. १०९७ (वि.सं २०३४) निसें अनुसन्धानत्मक ज्याखँ न्ह्याकावयाच्वंगु दु । स्वदँ "डिग्री वाइ डिजर्टेशन"या कार्यक्रम न्ह्यात । ने.स. ११०१ (वि.सं. २०३८) निसें नियमित कक्षा न्ह्यायधुंका: एम.ए. च्यागूगु पौ कथं अनुसन्धान-प्रवन्ध च्वकेगु गुगु ज्या जुल, आ:तक ध्व न्ह्याना वयाच्वंगु दु । निगू दर्जनति अज्यागु ग्रन्थ नं तयार जुइ धंकगु दु । थुकथं नेपालभाषाया शैक्षिक ख्यलय् ने.सं १०९७ निसें अनुसन्धानया न्हूगु विधाया प्रादुर्भाव जुल । ध्व अनुशासन च्वन्ह्याकेत पत्रिकाया त:धंगु ल्हा: दइ । व हे ख्वलय् थौ पौ पिकाय्‌खंगु लयताय्‌वहगु खँ ख: । ध्व न्हापां पिदनाच्वंगुलि थुकी नच्चापन नं खने दयफु । ध्व अनुसन्धान पौया थ:गु लेखन-शैलीया ढाँचा (स्टाइल सीट) नं तयार मजूनि । ध्व पूर्ण रुपं अनुसन्धानमूलक जुइमफुनि, थुकी गुलिखे खँ मगा:, मचा: नं जुइफु ॥ ध्व जिमिगु न्हापांगु कुत: ख: । लिपा लिपा थुकियात अप्पो स्तरीय जुइकेगु पाखे पला: न्ह्याकेगु जुइ ।

धल:

छसि ल्या:	विषय शीर्षक	च्वमि	पौ
१.	सिद्धिचरणया 'तृष्णा' खण्डकाव्य – छगू परिचय	प्रेमशान्ति तुलाधर	७- १३
२.	नेपाललिपिया स्वंगू शैली – छगू तुलना	ज्वाला स्थापित	१४-१७
३.	गोपालराज वंशावलीया सामान्य परिचय	काशीनाथ तमोट	१८-२५
४.	नेपालभाषाया वासिन्दावाची प्रत्यय– छगू अध्ययन	ओमकारेश्वर श्रेष्ठ	२६-३१
५.	नेपा:या शिक्षाय् नेपालभाषा	सुन्दरकृष्ण जोशी	३२-४४
६.	दोलखा नेपालभाषाया वाक्य-संरचना	रुद्रलक्ष्मी श्रेष्ठ	४५-६३
७.	छुं मखुगु खँया खण्डन	माणिकलाल श्रेष्ठ	६४-६६
८.	चैन लाकौल स्मृति भवनया शिलालेख	तुयूबहादुर महर्जन	६७-६९
९.	विभागीय गतिविधि		७०-७४
१०.	नेपालभाषा स्नातकोतर तगिनय् ब्वंपिनि धल:	विमला ढुङ्गेल	७५-८५

सिद्धिचरणया 'तृष्णा' खण्डकाव्य - छगू परिचय

- सहप्रा. प्रेमशान्ति तुलाधर

प्रवन्ध काव्यया थीथी रूप मध्ये खण्डकाव्य नं छगू खः । थौं खण्डकाव्ययात छगू अलग्ग हे साहित्यिक विधाकथं नालेगु जूगु दु । नेपालभाषाया प्राचीन साहित्यिक विधा मध्ये दकलय् तःजिगु सृजनात्मक सशक्ततां भय्व्यूगु विधा काव्य जुयाः नं नेपालभायाय् खण्डकाव्यया विकास आपालं हे लिपातिनि जूगु खनेदु । संस्कृत साहित्यय् 'रुद्रटं' (ईशाया ७ शताब्दी) 'लघु काव्य' या रूपय् नालातःगु, विश्वनाथं 'खण्डकाव्यं भवेत् काव्यस्य एक्देशानुसारी च' (विश्वनाथ, २०१४ : ६) अर्थात् काव्यया एकेदशीय रूप हे खण्डकाव्य खः धयाः परिभाषित यानातःगु खण्डकाव्यया शुरुवात नेपालभाषाय् सिद्धिदासया इलंनिसें तिनि जुल । खयृत ला नेपालभाषाया प्राचीन काव्यय् 'स्वयनगु' 'सिलुतीर्थ', 'सुलोचना माधव' थें ज्यःगु कथा दुगु प्रवन्ध काव्य मदुगु मखु तर थुमित फुट्कर काव्यया ज्वलय् जक दुथ्याके छिं 'खण्डकाव्य'या रूपय् मखु । सिद्धिदास महाजुं समस्यापूर्तिया रूपय् च्वयादीगु 'सत्यसती' (च्वः ने.सं. १०३३ प. १०८३) नेपालभाषाया न्हापांगु खण्डकाव्य जक मजूसें शास्त्रीय परम्परां मुक्त न्हू कथंया खण्डकाव्य नं खः । समसामयिक समस्यायात कयाः छम्ह विधवा मिसायात मू पात्र यानाः खुगू सर्गय् क्वयचाय्कातःगु थ्व सत्यसती खण्डकाव्य, खण्डकाव्यया शास्त्रीय नियम पालना मयासे नं वांलाक खण्डकाव्य च्वय्फु धैगु दसु जूगु दु । सिद्धिदासयां लिपा नेपालभाषाया जेलकालीन कविपिं चित्तधर 'हृदय', फत्तेवहादुर सिंह, सिद्धिचरण 'धर्मरत्न' यमिपिन्सं खण्डकाव्यया रचनाय् छगू आन्दोलन हे हल । फलतः गुलिं कविपिन्सं संस्कृतया खण्डकाव्यया शास्त्रीय विधान कथं खण्डकाव्य च्वय्गु यातसा गुलिस्यां साहित्य ख्यलय् वःगु थौंया न्हून्हूगु प्रवाह प्रवृत्ति कथं खण्डकाव्यया सृजना यात । थौं नेपालभाषाया काव्य विधाय् खण्डकाव्य नं छगू महत्वपूर्ण काव्य विधाकथं प्रतिस्थापित जूगु दु । थ्व विधाय् उल्लेखनीय योगदान वियादीम्ह छम्ह कवि सिद्धिचरण श्रेष्ठ नं खः ।

"**भावनाया सुपाचय् कल्पनाया देगः दनेगु**" धकाः कवितायात परिभाषित यानादीम्ह कविरत्न सिद्धिचरण श्रेष्ठ नेपालभाषा साहित्यय् स्वच्छन्दवादयात छगू प्रवाहया रूपय् न्ह्याकाः छगू न्हूगु युगया नेतृत्व यानादीम्ह कवि खः । खयूतला स्वच्छन्दवादयागु प्रस्फुटन कवि वैकुण्ठप्रसाद लाकौलपाखें जूगु खः तर वयूकलं निरन्तरता बियादी मफुत । फलतः स्वच्छन्दतावादयात छगू प्रवाहया रूपय् वयूकःपाखें न्ह्यज्याकेगु ज्या मजुल । कवि श्रेष्ठया आगमनं नेपालभाषाया काव्यय् स्वच्छन्दवादयात छगू प्रवाहया रूपय् न्ह्याकेगु ज्या जुल । नेपालभाषा साहित्यय् जक मखु नेपाली भाषाया काव्यय् नं स्वच्छन्दवादी धाराया प्रर्वतकया रूपय् चर्चितम्ह सिद्धिचरणया स्वतन्त्र विषय चयन, कल्पनाशीलता, सौन्दर्यया उपासना, श्रृंगारिक अनुभूति, राष्ट्रिय भावना, क्रान्तिया प्रेरणा, उक्ति वैचित्रता, वैयक्तिकता आदि काव्यया विषयगत प्रवृत्ति जूगु दुसा संगीतात्मकता, सरलता, कोमलता, हार्दिकता काव्यया शिल्पगत विशेषता जूगु दु । सिद्धिचरण जुया थज्याःगु हे काव्यगत प्रवृत्ति स्वयूगु छपाः न्हायूकं ध्वयूकःया विविध इलय् पिदंगु खण्डकाव्य नं खः । खण्डकाव्यया शास्त्रीय नियमयात अनुशरण मयासें ध्वयूकःया थःगु कथं च्वयातःगु 'लुभुनी', 'तृष्णा', 'उत्तरा विलाप' (आदि खण्डकाव्यं नेपालभाषाय् प्रवन्ध काव्यया धुकू जायूकेगु जक मखु न्हूगु आयाम तकं तनेगु याःगु दु, स्वच्छन्दवादी धारायात छगू प्रवाहया रूपय् न्ह्याकेगुली तिवः व्यूगु दु ।

ने.सं. ११११ स पिदंगु 'तृष्णा' सिद्धिचरणजुया छगू चर्चित खण्डकाव्य खः । खण्डकाव्यया शास्त्रीय विधानयात अनुशरण मयासें न्हूगु कथं खण्डकाव्य च्वयूज्यू धैगुया छगू नमूना तृष्णा खण्डकाव्य नं जुयाव्यूगु दु । ध्व खण्डकाव्यय् परम्परागत खण्डकाव्यय् थें नं कथानक हे दु, न धीरवीरम्ह महापुरुष हे दु । प्यंगू सर्गय् ब्वथलातःगु ध्व खण्डकाव्यय् सर्ग सर्ग दथुइ नं स्पष्ट श्रृंखला मदु ।कवि सिद्धिचरण स्वयं हे नायक जुयाः न्ह्यब्वयातःगु ध्व खण्डकाव्यय् नायकया जीवनया विविध चरणय् लूगु विविध तृष्णा हे थुकिया विषय तत्व जूगु दु । उकिं ध्व तृष्णा खण्डकाव्य कथानक प्रधान काव्य मजूसें मनोलाव प्रधान काव्य जूगु दु । न्हयूगुदँतकया जुनि हनावलय् थःके विभिन्न इलय् लूगु- तृष्णायात कविं छसिंकथं ध्व खण्डकाव्यय् ब्वयादीगु दु । कवि सिद्धिचरणया धापू कथं ध्व तृष्णा खण्डकाव्य कवि जुजु भतृहरिया नीति शतक अनुरुप च्वयूगु प्रयास खः । न्हापां जुजु जुयाः लिपा वैराग्य जीवन हंम्ह भर्तृहरिया पूर्वीय साहित्यय् प्रसिद्ध 'श्रृंगार', 'नीति' व 'वैराग्य' शतक दुथ्याःगु नीति शतक सफू अनुरुप कवि सिद्धिचरणजुं नं मानवीय तृष्णायात स्वंगू शतकय् 'श्रृंगार', 'देशप्रेम' व 'वैराग्य धाराय्' अभिव्यक्ति यानादीगु दु । धाथें धायूगु खःसा ध्व तृष्णा खण्डकाव्यं सिद्धिचरणया जीवनया विविध अनुभूतियात जक ध्वाथुइकेवीगु मयासे, कवि सिद्धिचरणया विविध विषय सम्वन्धी

अभिव्यक्ति कलायात नं थुइके वीगु या:गु दु ।कवि सिद्धिचरणयात मूलभूत रूपं छम्ह स्वच्छन्दवादी कवि मानेयाना न. गुलिं समालोचकपिं प्रकृति कवि, गुलिस्यां राष्ट्रवादी क्रान्तिकारी कवि, गुलिस्यां श्रृंगारिक कवि कथं नालेगु जूगु दु । तर तृष्णा खण्डकाव्यं ध्व फुक्कं प्रवृत्तिया समन्वय हे कवि सिद्धिचरण ख: धका: क्यनाव्यूगु दु ।

कवि समाजया छम्ह सदस्य ख: अले वइगु, अनुभूति नं ध्व हे समाजया उपज ख: । उकिं छम्ह कवियां भावना कामना केवल वयागु जक मुक्कं निजी मजूसें समग्रया जुइ । ध्व हे कथं कवि सिद्धिचरणया जीवनया विविध अवस्था- यौवनावस्था, प्रौढावस्था, वृद्धावस्थाय् लूगु कामना, तृष्णा नं मानव मात्रया भावना तृष्णा ख: । कविं थ:गु भावनायात उला: क्यनी, साधारण मनुखं थ:गु हृदयय् अथें दुसुका: छ्वइ । थज्या:गु हे मनवीय कामना भावनायात कवि सिद्धिचरणजुं 'तृष्णा' या रूपय् अभिव्यक्त यानादीगु दु । नेपालभाषाया शाब्दिक अर्थ कथं भावना कामनाया तीव्र रूप 'तृष्णा' ख: गुकियात 'प्या:चा:' धाय्गु या: । प्या:चाल कि गुलि पिडा कष्ट जुइ व ल:त्वने प्या:चा:म्हेस्यां जक सी अले प्या:चा:म्हेस्यां ल: धका: जक पियाच्वनी मुख 'ध:ति' 'नो:ति' नं त्वनेफु धैगु उखान हे दु । मनू गुलि द्य: ख: उलि हे पशु नं ख: । देवत्व व पशुत्वया दथुइ मनुष्यत्व ब्वलनी । साहित्य च्वइपिं मनूतय्सं थ:त ह्ययके मज्यू । वं गुलि थ:गु देवत्वया खँ निर्भय जुया: ल्हाइ उलि हे थ:गु पशुत्वया खँ नं ल्हाय् फय्केमा:, थ:त छ्वर्लङ्ग जुइक उले फय्केमा: (श्रेष्ठ, ११११ : ख) धैगु सिद्धान्त ज्वना: साहित्य सृजना यानादीम्ह सिद्धिचरणजुं नं ध्व तृष्णा खण्डकाव्यय् थ:गु जीवनया विविध अनुभूति पिब्वय्गु ज्वलय् थ:गु दुवर्लता, कमि, कमजोरीयात छ्ति हे त्व:मपुसे ब्वयादीगु दु । कविं थ:गु अनैतिक, असामाजिक विचा:प्रति आत्मआलोचना यानादीगु दु थ:गु कवि धर्म पालना यानादीगु दु । खय्तला कवि सिद्धिचरणजुं न्हापा लिपा नं फुटकर कविताया माध्यमं थ:गु कवि जीवनया सफलता असफलता इच्छा आकांक्षा आदियात ब्वया: कविता च्वयादीगु दु तर थुपिं कविताय् जीवनया छुं स्थितिया जक चित्रण दु जीवनया सम्पूर्ण स्थितिया अनुभूति वानाच्वंगु मदु । तर 'तृष्णा' खण्डकाव्यय् कवि सिद्धिचरणया युवा-अवस्थाया अनुभूतिंनिसें वृद्धावस्थाया अनुभूति, भावना, कामना श्रृंखलावद्ध रूपं प्रवाहित जुयाच्वंगु दु ।

कवि सिद्धिचरणजुं जीवनया विविध चरणया अनुभूति याय् धुंका: च्वयादीगु ध्व खण्डकाव्यय् थ:गु जीवनया न्हापांगु ब्व अर्थात् ल्यायम्हगु वैंशय् थ:त छटपटय् या:गु भावना कामनायात 'श्रृंगार' धाराया रूपय् ब्वयादीगु सा, प्रौढावस्थाय् व:गु देशभक्तिया भावनायात 'भक्तिधारा' व वृद्धावस्थाय् व:गु मुक्तिया कामनायात 'वैराग्य धारा' या रूपय् ब्वयादीगु दु ।

श्रृंगार धाराय् कवि सिद्धिचरण हानं छक: ल्याय्म्ह जुया थ:गु ल्याय्म्ह वैंशया

अनुभूतियात अति रोमाञ्चित ढंगं थ:त छ्वति हे त्व:मपुसे ब्वयादीगु दु ।

ल्याय्म्हो जि ज्वी थुन, जिला अधिकारवन्त
स्वां ह्वैगु गय् क्यवस वय् धुनका: त्रसन्त
अस्वस्थ चित्त मखु न्हां थ्व स्वभाव खालि
काम प्रवृत्ति वइ आयु व न्ह्या: वसेंलि (पौ २)

धका: ल्याय्म्ह वैंशय् काम वासनाया भाव दनीगु स्वाभाविक प्रक्रिया ख: धका: नालादीम्ह कविं–

चानं न्हिनं छ लुमना: व्यवहार मा:गु
जिं याये मफै वन अहो थथ्य छाय् छु जूगु,
छंथाय् वया: च्वन्यगु ज्या जुल एक मात्र
छु धाइ लोकन धका: तक शर्म मन्त (पौ ११)

धका: काम वासनां याना: थ:गु कर्तव्य तकं पालना याय् मफुगु अले मेपिंसं छु धाइ धैगु शर्म तकं मदैवंगु स्थितियात नं वांलाक उलादी । अले मेपिंसं न्ह्याक्व हे उच्च चरित्रम्ह भिंम्ह धा:सां थ:गु काम भावनायात प्व:ची मफुम्ह कविं –

न्हिला: मुसुक्क व कया: जिगु अंकमाल
ग्रानाव्यु छं जिगु मनोरथयात पूर्ण,
हे सुन्दरी, जिगु व्यथा फुक लंकि लंकि
स्यंका: नुग: व्यथित याय् मत्य विन्ति विन्ति (पौ ७)

धका: वारम्वार अनुनय विनय यानादीसां, थ: प्रियसी पाखें थ:गु व्यथा लंकेगु मजूगुलिं थ: प्रियसी मेपिं सुयाम्हं जुयावी धैगु अने तनेगु शंका कवियात जुइ ।

छं छुं खँ ल्हा:गु खन्यवं सुइतं न्हिला स:
जित: जुइगु नुगलय् उम्ह योम्ह ज्वी छं (पौ ३१)

थथे थ: प्रियसीं सुं मेपिं नाप न्हिला खँ ल्हाय्वं व प्रति कविया तच्व:गु वैरवभाव दनी । अय् धका: कविं मथूगु मखु 'तृष्णा' हे उत्थानया मार ख:, उम्ह मिसाया निर्ति मार्ग भ्रष्ट जुइगु ज्या याय्मज्यू । तर ल्याय्म्ह कविं थ:त प्वची फैमखु अले भावावेशय् वया: समाजं निषेध यानात:गु सुयातं स्याय्गु, पालेगु ज्याय् तकं कविया मन वनी–

वैगु क्वा हिं मो ल्हुया: थौं प्राण जिगु तोता वने
ज्वीक्य वीमखु मेवया व जिम्ह ख: व जिम्ह ख:,
थौं थ्व चुपिचां वैगु ग:की वैगु हिं निथुक्क ज्वी

थ:त नं थ्व चुपिं किया: ग: प्राण याय् उत्सर्ग जिं (पौ २९)

थुकथं कवि सिद्धिचरणजुं थ:गु यौवनावस्थाय् व:गु भावना, कामना, उत्तेजना एकोहरपनायात श्रृंगार धाराया रूपय् न्ह्यब्वयादीगु दु । तर थ्व ल्याय्म्ह सिद्धिचरणया जक कामना, वासना, उत्तेज़ना मजूसें थौंया युवा पुस्तायाके खनेदयाच्वंगु मानसिकता, उच्छृंखलता, अधैर्य, कर्तव्यविमुखता ख: । अले जिन्दगी धैगु मतिना व रोमान्स हे जक ख:, मिसा मिजंया कामुकता हे जक ख: धका: थ:गु कर्तव्य प्रति, भविष्यप्रति अन्ध जुयाच्वंपिं थौंया युवातय्त छगू व्यंग ख: ।

जव कवि यौवनास्थां प्रौढावस्थाय् प्रवेश जुइ अर्थात् कविया हृदयय् कामुकताया थासय् कर्तव्यवोधतां थाय् काइ कविया तृष्णा नं थ: प्रियसीपाखें मातृभूतिप्रति हिली मिसाया मतिनाया थासय् देशया मतिनां थाय् काइ । छम्ह मिसाया निंतिं थ: कर्तव्यं विमुख जुयागुलिं पश्चाताप जुइ, आत्मग्लानी जुइ । अले थम्हं मातृभूमिया निर्तिं थ:त वलिदान वी धैगु थ:गु प्रण लुमनी ।

नेपाल तुल्य मदु मेगु थ्व भ्गीत छुं नं
कार्सेलि जन्म पुल्यमा: थुकियागु मू नं
अस्तित्व भ्गीगु मदु छुं अतिरिक्त देश
सेवा व याय्गु मतिनां थुकिया अशेष (पौ ५५)

धैगु कविं अनुभव याइ । अले कविं थन शोषण दमन जुयाच्वंगु, वहुसंख्यक जनतां थ:गु हकहित तंका: पशु थें ज्व:गु जुनि हनाच्वंगु खंकादी । सुसुप्त रूपय् च्वंच्वंगु देशभक्तिया भावना कवियाके जागृत जुइ । अले छम्ह मिसाया तृष्णाया थासय् थ: देया निर्तिं थ: जनताया निर्तिं थ:त अर्पण याना: मातृभूमिया ऋणं मुक्त जुइगु तृष्णा कवियाके ब्वलनी–

छंगु प्राण थ्व छंगु हे मखु यत्थे याय् दैमखु
छन्त वय्कूम्ह हे थ्व दे ख: थ:गु चा ल: फय् विया (पौ ३०)

धैगु कविं अनुभव याइ । थुकथं कवि सिद्धिचरणं तत्कालीन राणाशासनया निरंकुशतां नेपाली जनतायात मुक्त याय्त उगु ईया ल्याय्म्हतय्सं राजनीती ब्वतिका:गु, थ:नं थ्व ज्याय् सक्रिय रूपं न्ह्यचिलागु, थ: कला: परिवारया च्यूता: मतसें प्रजातन्त्रया स्थापनाया निर्तिं क्रान्ती संलग्न जुयागु, फलस्वरुप कारागारया कठोर यातना भोगय् याय्मा:गु आदि घटनाया लिधंसाय् गुगु राष्ट्रिय भावना कर्तव्य चेतनाया खँ थ्व खण्डकाव्यय् न्ह्यथना दिल थ्व थौंया परिस्थिती नं उलि हे सान्दर्भिक उलि हे शिक्षाप्रद थू । सिद्धिचरणया मेमेगु कवितां थें थुकिं नं राष्ट्रिय भावना संचार याय्गु राष्ट्रिय एकतापाखें उन्मेष याय्गु, क्रान्तिया निर्तिं आह्वान याय्गुली थ्व

सफल जूगु दु । प्रेम रोमान्स हे जिन्दगी भाःपाः थःगु कर्तव्यं विचलित जुयाच्वंपिं, थःगु दायित्वं तापाना च्वंपिं थौंया युवा पुस्तायात–

"देश मदुसा दै छ गन थन लोमंका च्वन" धका न्वाना:

"पाप शोषणया विरुद्धय् ध्वाँय् ज्वनाः न्ह्यज्याः छ हुँ

छुं मस्यूगु छुं मथूगु अन्धकारे जः छ जु" (पौ २७)

धकाः गुगु आह्वान थ्व तृष्णा खण्डकाव्यय् यानादीगु दु थुकिं कवि सिद्धिचरणया राष्ट्रिय भावनाया सः उलि हे तिख्खर जुयाः ध्वयाच्वंगु, चेतनाया मि उलि हे ग्वानाच्वंगु खँ स्पष्ट यानाव्यूगु दु ।

कवि जव प्रौढावस्थां वृद्धावस्थाय् थ्यनी कविया शारीरिक अवस्थाया नापं भावना कामनाय् नं ह्यूपाः वइ । "वूगु थन हे ब्वलंगु थन हे सीगु नं थनं हे थजु" धैगु धारणा ज्वनादीम्ह कवियात देया प्राकृतिक सौन्दर्यं आकर्षित याइ । फलतः सिद्धिचरणया प्रकृति कवि जागृत जुइ । शरीरं भाय् मल्हायवं थःके दुगु इच्छा नं पूर्ण जुइमखु । अले दक्व इच्छायात मदय्काः छूवय्गु हे थःगु सन्मार्ग ताय्की । "पाशवद्धो जीवः, पाश मुक्त शिव" दर्शनयात नालाः सांसारिक भोग तृष्णां मुक्त जुयाः जीव शिव जुइगु पाखे उन्मुख जुइ । अले कवियाके सम्यक जीवन हनेगु सम्य्क कर्म याय्गु तृष्णा ब्वलनी । थुकथं खण्डकाव्यया प्यंगूगु सर्गय् थ्यंकाः कवियात सांसारिक भोगविलासया पलिसा वास्तविक सत्यनाप साक्षात्कार जुइगु चेष्टा पाखें उन्मुख याइ । सात्विक भोजन यानाः प्रकृतिया मूलय च्वनाः यानागु समाधिं जक परम सुखया अनुभूति कवियात जुइ –

जिगु व प्रिय समाधिं वैगु आनन्द धारा

मफु मफु छिमिसं गय् कल्पना तक्क नं याय् (पौ ११)

धकाः समाधिया महिमा ब्वयादीम्ह कविं, थज्यागु समाधिं जकं हे अमरता वीगु खँ नं न्ह्यथना दी । थुकथं जीवनया तगिनय् वृद्धावस्था छ्त्वाथः खः, गन थ्यन कि यक्व खँ सी, थुइ जीवनया रस भोग यायां उलुया वइ, वैराग्यं लसकुस याः वइ (वज्राचार्य ११११ः ङ) अले मुक्तिपाखे उन्मुख जुइ । थ्व कवि सिद्धिचरणया जक जीवनया वाखं मजूसें छगू कथ. मनूमात्रया वाखं खः ।

थुकथं कवि सिद्धिचरणजुं मनूया आयुइ ह्यूपाः वःलिसे वयागु शारीरिक अवस्थाय् जक मखु वयागु मानसिक अवस्था भावना कामनाय् नं ह्यूपाः वइगुयात छम्ह मानवशास्त्रीं थें क्रमवद्ध रूपं ब्वयादीगु दु, मनोवैज्ञानिकं थें मनोभावया वर्णन यानादीगु दु । तृष्णा मनू म्वातले थुकिया अन्त जुइमखु, छगू रूपं मेगु रूपय् हिलां च्वनी अलय् तृष्णां मनूतय्गु

जीवनयात स्वफाय्‌गु जक मखु थकाय्‌गु नं या: धैगु सन्देश नं कविं वियादीगु दु । थुकथं थ्व खण्डकाव्यय्‌ कवि सिद्धिचरणया जीवन दर्शन जहां थिनाच्वंगु दु ।

कवि सिद्धिचरणया जीवनया ज्वलय्‌ थीथी अवस्थाय्‌ लूगु तीव्र इच्छाया मूर्त रूप थ्व तृष्णा खण्डकाव्यं कवि सिद्धिचरणयात छम्ह श्रृंगारिक कवि, राष्ट्रवादी कवि, प्रकृति तथा दार्शनिक कवि कथं परिचित याकूगु दु । थ्व खण्डकाव्यय्‌ कवि सिद्धिचरणया दकलय्‌ कल्पनाशीलता जहाँ थीगु शतक वैराग्य शतक जूगु दुसा देशप्रेम शतकं सिद्धिचरणयात छम्ह चेतनशील कर्मयोगी कविया रूपय्‌ ब्वयाव्यूगु दु अले श्रृंगार शतकं सिद्धिचरण छम्ह श्रृंगारिक कविया नापं व्यङ्ग कविया रुपय्‌ म्हसीका व्यूगु दु । थ्व तृष्णा खण्डकाव्यय्‌ वैचारिक रुपं दकलय्‌ सशक्तगु धारा देशप्रेम धारा ख: । तृष्णाय्‌ मूलभूत प्रवृत्ति स्वच्छन्दवाद जुया नं, थ्व खण्डकाव्यया देशप्रेम थें ज्य:गु शतकं सशक्त व चेतनां जा:गु न्हूगु परिवेश पाखे समाजयात उन्मेष याय्‌गुली तिव: व्यूगु दु । थ्व खण्डकाव्यय्‌ कविया भाव विचा: जक तिख्खर जूगु मखुसे अथिव्यक्ति कला व शिल्प नं च्वछाय्‌वहजू । कल्पना व अनुभूतिया समन्वय, सहज कल्पना, कोमल भावना, प्रकृतियागु मानवीकरण व जीवनजगत नाप तादात्म्य, संगीतात्मकता, मांर्धुय थ्व खण्डकाव्यया शिल्पगत विशेषता ख: । खय्‌तला सिद्धिचरणया फुटकर कविताय्‌ थें थ्व खण्डकाव्यया फुक्क शतकय्‌ नं कल्पनाया उद्‌वेग उलि च्वन्हया:गु खनेमदु तर अथे खयानं छगू प्रवन्धकाव्यय्‌ दय्‌मा:गु काव्यात्मकता थ्व खण्डकाव्ययम गाकं मदुगु मखु । धार्थे धाय्‌गु ख:सा थ्व खण्डकाव्यय्‌ छ्यूलात:गु लयात्मकता, संगीतात्मकतां, थ्व खण्डकाव्यय्‌ कथातत्व मदुसां जीवनया छगू पक्ष 'तृष्णा' यात केन्द्रविन्दु यानात:गु व खण्डकाव्यय्‌ दय्‌मा:गु गतिमयता, तिव्रता नापं सांस्कृतिक राजनैतिक जीवनया छगू भलक नं दुगुलिं तृष्णा खण्डकाव्यं आधुनिक खण्डकाव्यया रूप ब्व:गु दु । खण्डकाव्यया सम्पूर्ण भावानुभूति हे 'तृष्णा' य्‌ केन्द्रित जुयाच्वंगुलिं थ्व खण्डकाव्यया नां 'तृष्णा' छुनात:गु नं उद्देश्यमूलक व पाय्‌छि हे जू ।

गुहालि ज्वलं

(१) प्रधान, नमदिश्वर, 'कवि सिद्धिचरणया काव्य प्रवृत्तिया छगू विवेचना', नेपालभाषाया 'स्वम्ह वयोवृद्ध कविपिनिगु साहित्यिक देन' विषयस नेपालभाषा केन्द्रीय विभागं आयोजना या:गु गोष्ठी प्रस्तुत जूगु कार्यपत्र, ने.सं. १०1० ।

(२) विश्वनाथ, **साहित्यदपर्ण**, डा. सत्यव्रत सिंह (स) । वाराणसी : चौखम्वा विद्याभवन वि.सं. २०१४ । (श्रेष्ठ, सिद्धिचरण, तृष्णा । यें : फल्चा पिथना, ने.सं. ११११ ।)

(३) वज्राचार्य, फणीन्द्ररत्न 'सवा:', सिद्धिचरण श्रेष्ठ - तृष्णा (यें : फल्चा पिथना, ने.सं. ११११) पौ घ-ङ ।

(४) थ्व खण्डकाव्यया मू अभ्र च्वन्ह्याकाब्यूगु दु । अथे हे प्रबन्धकाव्यया कथं 'तृष्णा'

नेपाललिपिया स्वंगू शैली - छगू तुलना

- उप प्रा. ज्वाला स्थापित

नेवा: जाति नेपाल मण्डलया मू वासिन्दा जूगु कारणं नेवा: अर्थात नेपाल शब्दं उत्पति जूगु नेपाल भाषा व नेपाल लिपिया मुक्कं थ:गु हे मू व थाय् नं दु । नेपाल लिपिया विशेषता व महत्व यक्व खनेदु । अले थ्व विषय यक्वं चर्चा परिचर्चा नं जूगु न्यनेदु । नेवा:तय् थीथी जाति व संस्कृति दु थे लिपि नं त:ता शैलीया दु, गुगु नेवा:तय् गर्व व लसताया खँ ख: । अले थ्वहे लसता व गर्वया ज्वलय् नेपाललिपियात अध्ययन यायवले नेपाल लिपिया दुने ला:गु थीथी लिपिया नां छुना त:गु (गथे-प्रचलित नेपाल लिपि, रञ्जना, भुजिंम्व:, गोम्व:, कुंम्व, हिंम्व:, लितुम्व:, पाचुम्व, क्वँय्म्व: आदि) व लिपी च्वंगु म्व:या आकार व वान्कि या लिधंसाय् तयात:गु खनेदु । गथे भुजिम्व: धालकि भुजिंया छ्यूो थें च्वंगु म्व:, रञ्जना धालकि स्वयवले च्वय्वले त:सकं वांलागु आख:, अथेहे गोम्व: धालकि गोलागु म्व: तया: त:गु लिपि धागु सीदु ।

नेपाल लिपिया दकले अप्पो छ्यूला त:गु लिपि प्रचलित नेपाल लिपि ख: । थुकियात नेपाल लिपि जक नं धायगु चलन दु । थायथासय् दूगु ल्वंहपौ, सिज:पौ, सिंपौ, ताडपत्र, लुंपौ, थ्यासफू, आदिया अध्ययन यायवलय् दकले अप्पो व दकलय् ता:ई तक छ्य्ला त:गु लिपि प्रचलित नेपाल लिपि ख: । थुगु लिपि ब्राम्ही लिपिं गुप्ता लिपि, गुप्ता लिपिं कुटिला लिपि जुया: प्रचलित नेपाल लिपिया विकास जुल । अले थ्वहे लिपिया लिधंसाय् थीथी नेपाल लिपिया विकास जुल । थ्वहे लिपि नेपाल लिपिया थीथी नां छुना त:गु लिपिया नं विकास जुल । उकिं थ्व प्रचलित नेपाल लिपिया हे दक्वं नेपाल लिपिया जग ख: थें च्वना वंल । थ्व हे शिशिलाय् नेपाल लिपि आ: प्रचलित भुजिम्व: व रञ्जना स्वंगुशैलीया तुलनात्मक अध्ययन याय्गु आवश्यक खनेदत थ्व तुलनाया धल: क्वय् वियाकथं दु । तुलना याय्वलय् थ्व स्वथी शैलीया लिपिया आख:ग्व:या रुप यक्व पा:गु खनेमदु । वरु छ्यों तय्गु तरीका जक पा:गु खनेदु । गथेकि भुजिंम्व लिपिया छ्यूो भुजिं कीया छ्यूं थे अथवा गोल जुइक तया त:गु दु ।

अथेहे प्रचलित नेपाल लिपिया म्वः तप्यंक अर्थात पाचुक तया तःगु दु । अथेहे रञ्जना लिपि धालकि नामं हे वांलागु धयागु स्पष्ट जुल उकिं थ्व लिपियात गथे याना जिल अथे याना: (म्वलय्, तुतिइ, अथवा आखग्वलय् हे) गन जिल अन तःवाला चीवाला आदियाना च्वया तःगु दु । थथे तःवाला चीवाला यायवलय् आखः आकार भचा भचा पानावंगु खनेदु । गथेकि रञ्जनाया क' आख व प्रचलित लिपिया क आखः अथेहे च्वं खालि तःवाला व चीवाला जक खः । अथेहे 'ख' आखः मां उलि पाःगु मदु । वरु प्रचलित व भुजिंम्वःया 'ख' आखः भचा पाःगु खनेदु । अथेहे छ, थ, फ, श, क्ष, आखःया शैली भचाभचा पाःगु खनेदु । वरु मालिपिइ इ, ए ऋ, लृ आखः रञ्जना लिपिया भचा पाःगु खनेदु । अथेहे ल्याः लिपिइ प्रचलित व भुजिंम्वःया मेगु फुंक ज्वःला तर ४,५,६ स्वंगः जक विस्कं विस्कं दु । थ्व हे स्वंग ल्याः लिपियात भुजिम्वः व प्रचलित निगुलिं लिपिं च्वइवले नं छय्लेयु याः तर रञ्जना लिपिया ल्याः लिपि धाःसा १ निसें ९ तकं भचाभचा पाःगु खनेदु ।

थुगुकथं अध्ययन यायवलय् नेपाललिपिया थ्व स्वंगु शैलीया लिपि स्वंगु विस्कं लिपि मखसे छगू हे लिपिया स्वंगु शैली जक थे खनेदत ।

थ्व स्वता लिपियात छय्लीवलय् प्रचलित नेपाल लिपियात साधारणकथं न्ह्याथाय् नं न्ह्यावले नं च्वयताःगु खनेदु । भुजिम्वः लिपि थ्व सिवय् भचा विशेष रुपं अथवा छु समयावधि छयःगु खनेदु । रञ्जनायात विशेष थाय् विया विशेष थासय् विशेष इलय् जक छय्लातःगु खनेदु ।

लिपि थौकन्हय् छय्लावुलाय् जक स्वःसां थ्व हे खँ स्पष्ट जू । छायधाःसां यक्व थें सफूया नां जक त्वाःया नं जक छु पत्रिकाया नां उपनां लेखया नां आदि थासय् जक रञ्जना छय्लातःगु दु । अथेहे नगरपालिकाया नां साइनवोर्डय् नां आदिनं थ्वहे रञ्जना आखलं च्वयातःगु दु । वहे पत्रिकाय् सफुतिइ लेख हे च्वय् माःसा प्रचलित अथवा देवनागरी च्वया तःगु खनेदु । गथे 'सन्ध्या टाइम्स' 'थपु', देशयमरु झ्या' 'विश्वभूमि' आदि अथेहे विभिन्न सफुतिइ नं सफूया नां लेखया नां जक रञ्जना लिपिं च्वया मेगु जक प्रचलित नेपाल लिपि वा देवनागरी च्वयगु याना च्वंगु दु । अथेहे पुलांगु सफुतिइ नं थ्व स्वताजि शैलीया लिपि छय्ला थुकथं हे याना तःगु खनेदु । रञ्जनायात विशिष्ट कथं छय्ला तःगु दु । प्रचलित व भुजिम्वः लिपियात साधारण कथं छय्ला तःगु दु । क्वय विया तयागु थ्व स्वंगू शैलीया लिपिया तुलना स्वयवले नं छगू हे लिपिया स्वंगू शैली थे हे खनेदु ।

❀ ❀ ❀

नेपाल लिपिया तुलना

मालिपि			बालिपि		
प्रचलित	भुजिम्वः	रञ्जना	प्रचलित	भुजिम्वः	रञ्जना

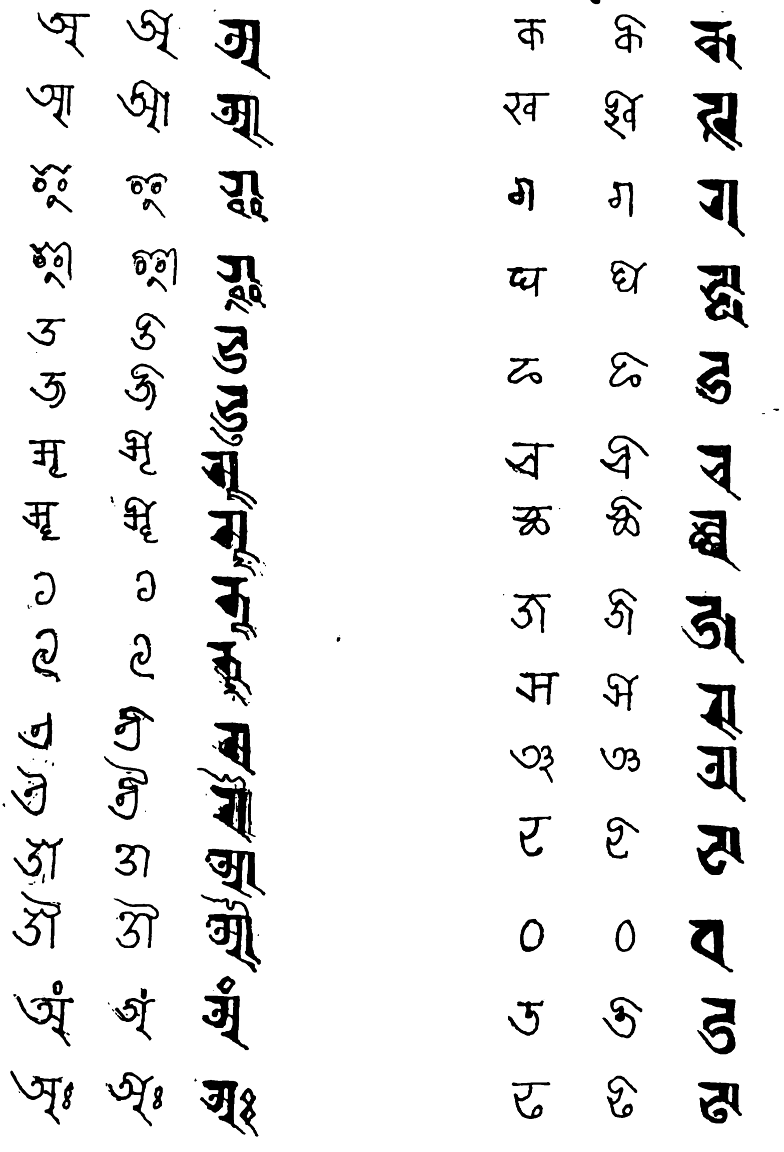

बालिपि

प्रचलित भुजिम्वः रञ्जना

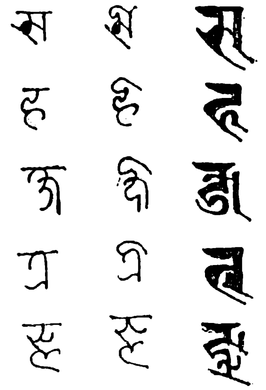

ल्याःलिपि

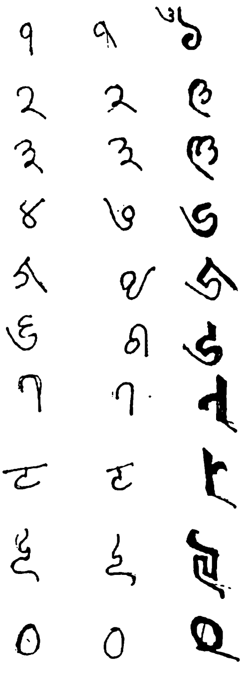

मालिपि

प्रचलित भुजिम्वः रञ्जना

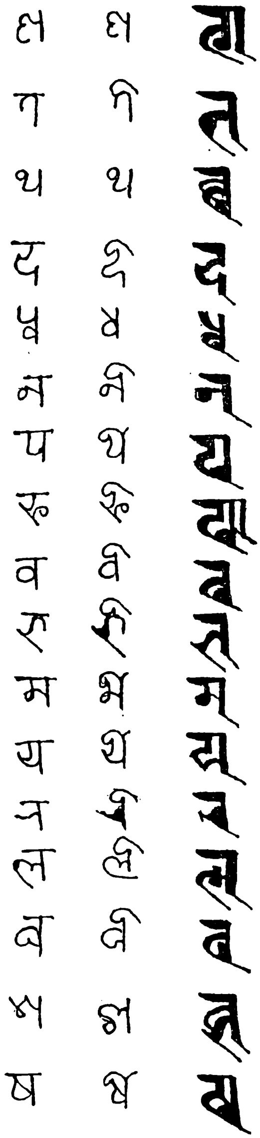

गोपालराज-वंशावलीया सामान्य परिचय

- सहप्रा. काशीनाथ तमोट

१.परिचय

नेपालया इतिहासवारे दक्वसिवय् पुलांगु सफू गोपालराज वंशावली ख: । थ्व ने.सं. १०१९ चिकुलां वेलायती संस्कृतविद् सोसिल वेण्डालं (ने.सं. ९७६-१०२६) वीर पुस्तकालयय् (थौकन्हय राष्ट्रिय अभिलेखालयं लुइकूगु ख: । वयांलिउ उकियात अंग्रेजी माध्यमं च्वइपिसं "वेण्डाल वंशावली" धायगु यात । वयूकलं थुकिया परिचय पिकाल (वेण्डाल,१९०३) वि.सं. १९७९ (ने.सं. १०४२) स वीर पुस्तकालयया पण्डितपिसं अनया ग्रन्थया न्हापांगु लगत दयूकाच्वंवले थुकिया नां "गोपालवंशादि प्राचीन राजवंशावली" धका: नां छुत । वि.सं. २०१० (ने.सं. १०७३) जेठय् योगी नरहरिनाथं थुकियात "गोपालवंशावली" धका: चीहाकलं नां तलधा:सा थौकन्हय् अप्पो मात्राय् वि.सं. २०१० माघं धनवज्र वज्राचार्य व ज्ञानमणि नेपालं उल्लेख या:गु "गोपालराज वंशावली" नां छ्यू । (पन्त २०४४: ७-८) महेशराज पन्तं थज्यागु पहया वंशावलीयात भारतन्यंक राजभोगमाला वा थथे हे पहया मेगु छुं नां तयूगु चलन दुगु खँ कनादी । (२०४४:१०) ज्ञानमणि नेपालं (२०४५:५) न्ह्यथना वंशावलीयात 'नेपालवृत्त' धायूगु च्वमिया आशयकथं जुइ धयादी ।

गोपालराज वंशावली मूलरुपं नेपालमण्डलया ऐतिहासिक घटनावली ख: । थुकी नेपालमण्डलनाप स्वापु दुगु ज:लाख:ला राज्य खसिया (सिंजा), डोय (तिरहुती), सँदेय् जक मखु तापालँ (विदेश) वंगाल, दिल्ली तथा कर्णाटकया इतिहासया खँ च्वयूगु ज्या नं जूगु दु ।

वाङमय ग्रन्थ काल (४९४-६३८)य् इतिहास विषयया ग्रन्थ थ्वहे गोपालराज वंशावली छगू जक लूगु दु । थुकिया विवरण क्वय् वियाकथं दु:-

राष्ट्रिय अभिलेखालय, यँ, ल्या: १-१५८३, पत्र ४८(पत्र १७-६३ व तँसा छुपत्र ५०), अपूर्ण, ताडपत्र, भुजिंमोल लिपिं, नाप २२X५ सेन्टिमिटर, माइक्रोफिल्म ल्या: वी १८/२३

आ:यात मलूनीगु पत्र १-१६ मेगु हे विषयया जुइफु, यदि थुकिया अंग जूगु ख:सा उकी

सृष्टि वा पौराणिक विषयया वर्णन दय्मा: । न्हापायागु पूमवंगु ल्यंगु अंशं शुरु या:गु पत्र १७ स युधिष्ठिरया राज्य तथा नेपाल नाप स्वापु दुगु पशुपति प्रादुर्भाव जूगुया खँ दु । लिउनेया पत्र ६३ ख: ज्व: ५ स खँपु पूवंगुलिं वयांलिउ नं मेगु छु दय्मा: । अन्तिम पत्रया अन्तिमय् ने.स. ५०८ दिल्लाध्व १० या घटना न्ह्यथनात:गु दु । लूगु राजवंशावलीया दक्वसिवय् लिपागु मिति ने.सं. ५०९ चौलाध्व १२ (पत्र ५८क.१) दु । थ्व छ्सिकथं ने.सं. ४९८ जुइमा:गु ल्व:मंसे ५०९ जूवंगु जुइफु ।

२. च्व:गु ई

गोपालराज वंशावलीया मुनेज्या जयस्थितिराज मल्ल (५०२-५१५) शक्तीरुपी वसेंलि जूगु खँ थीथी प्रसंगं थुइकेफु । ज्ञानमणि नेपालं (२०४५:४-५) "ने.सं. ५०२ स जयार्जुनदेवया अन्त जूगु व उकिया १२ दँ लिपा स्थिति मल्लया उदमय् ने.सं. ५१४-५१५ पाखें थ्व ग्रन्थ दय्कूगु ख: धका: थुइकेमा:" धका: या:गु तर्क पाय्छि खनेमदु । जयार्जुनदेव भग्न (विस्थापित जूगु १२ दँलिपा ने.सं. ५०१ थिंलागा १२ शुक्रवार (गोवं ३० क:२३ व ५९ख:२-३) स जयस्थिति मल्ल शक्तिशाली जूगु मिति वियाच्वंकं उकियात मिखा तिस्सिना: नेपालजुं उकिया लिपा १२ दँ तायकल । थुगु १२ दँ न्ह्योया मिति नं गोपालराज वंशावली (५४ख:५) स संकेत रुपं ब्यूगु हे दु- ने.सं. ४८९ कछलाध्व १० । लूगु गोपालराज वंशावलीया लिउनेया अंश उगु खँ पूमवंगु संकेत या:गु दु । दुगु अंश अनुमान याय्गु ख:सा थ्व नें.सं. ५०३ निसें ५०८ दुने मुंगु सीदु ।

३. मुंकूगु पह

गोपालराज वंशावली छगू हे इलय् छगू हे ल्हातं च्व:गु ख: वा वंशावलीवंश च्वंच्वं व:गु छथी वंशावली मजूसे थ्व च्वय् न्ह्यथना इलय् थीथी स्रोतं मुंकुगु मुना ख: धैगु थुइकेफु । थुकियात क्वय्वियाकथं ब्वथलेफु । गथे -

खण्ड १: राजवंशावलीपत्र १७ क-३० क

(क) पारम्परिक वंशावली पत्र १७क-२८ख

(ख) परिपूरक वंशावली पत्र २८ख-३०क

खण्ड २: भूतवृत्तान्त पत्र ६०ख-६छ्ख व तँसा पत्र

(क) पत्र ३० ख-३६ क

(ख) पत्र ३६ क- ६३ ख

(ग) पत्र तँसा ५०

गोपालराज वंशावलीया थुपिं ब्वथलायात वेण्डालं ब्यागलं पहलं स्वव्वय् थ:गु दु । गथे

वंशावली १- पत्र १७ क-३० क

वंशावली २- पत्र ३० ख-३६ क

वंशावली ३ पत्र३६ख-६३ख

योगी नरहरिनाथं (२०१६:३२) गोपालराज वंशावलीया च्वय् न्ह्यथना निव्वयात हे निगू परिच्छेद नालात:गु दु । वज्राचार्य व मल्लं (१९८५) थुकियात हे वंशावली १ व वंशावली २ नालाका:गु दु ।

३.१ **राजवंशावली** - गोपालराज वंशावलीया न्हापांगु ब्वयात ध्व नां ब्यूगु कारणं थुकी मूलत: जुजुपिनि वंशक्रम विइगु कुत: अप्पो जूगु दु । थुकी जुजुया मेमेगु सम्वद्ध उल्लेखयाय्वहगु घटना छुं छुं जक दु । थज्यागु वंशावली च्वयूगु, च्वकेगु चलन लिच्छविकालनिसें जूगु खनेदु । मानदेवया चाँगु अभिलेख (श.सं. ३८६), जयदेवया पशुपति अभिलेख (मा.सं.१५७) थुकिया दसु ख: । अफ्र ध्व स्वया न्ह्यो पुराणय् सूयं बंशावली बीगु चलन खनेदु । पशुपति अभिलेख व गोपालराज वंशावलीं ब्यूगु जुजु 'लिच्छवि' स्वयां न्ह्योया सूर्यवंशी जुजुपिनि नां पुराणं का:गु यच्चुक सीदु ।

राजवंशावली थें लिपा देववंशावली नं च्वयूगु चलन जुल । थुकी गुगुं द्योसम्वन्धी जूगु घटनाया छ्सिंकथं टिपोट दै, गथे- मत्स्येन्द्रनाथया वंशावली (राष्ट्रिय अभिलेखालय, ५-७६५२, माइक्रोफिल्म वी २४७/११, ने.सं. ७७४या शुरु घटना दुगु) आदि ।

आ:लूगु गोपालराज वंशावली व थुकिया चिहाक:गु संस्करणय् ने.सं. ४७० थिंलाय् नेपालय् सुल्तान शमसुद्दीनया हता:व:गु घटना टिपोट लिपा वयानया मोड ह्यूगु दु । थुकिं उगु इलय्तक छ्गू हे प्रारुपया गोपालराज वंशावली न्ह्या:गु सीदु । अवलेया वयानय् "महाकष्ट भवानि: भक्तापुरे" (पत्र २८ख:५) धका: 'भवामि'(लिपिं जुये) खँग्व: छ्यलात:गुलिं वंशावलीकार थम्हं हे व भोगे या:गु छुमां वी । उकिं न्ह्यथना गोपालराज वंशावली मूलधाराया प्रतिनिधित्व याइ धा:सा मेगु चीहाकलं च्व:गु खनेदु । थुगु न्ह्यो परम्पराया वंशावलीयात न्ह्याकेत 'दमनन्तरे' (वयांलिउ, पत्र २८ ख:५) धका: खँ छुना: देवलदेवीं जयस्थितिराज मल्लयात ह:गु वयान ब्यूगु दु । मूलरुपं संस्कृत भाषाय् च्वयूगु कुत: यायां पात्र २९क:५निसें नेपालभाषां च्व:वंगु दु । थुगु परिपूरक वंशावली (२८ख:५-३०क) स तिथिमिति

छुसिंकथं मच्वसे च्वय्क्वय् लानाच्वंगु दु । वेण्डालं पत्र ३० खः ५स "स्वस्तिः भुतवृत्तान्तर लिखितञ्च श्रृणु' स्वयां न्ह्योतक थुकियात थ्यंकूगु दु । धात्थें ला पत्र ३० कः५ या ल्यं व पत्र ३० खः १ या शुरु ब्वया स्वापु मदुगुलिं थुकिया छ्यूनय् शुभ संकेत 'ॐ' पाखें न्ह्याकूगु प्यम्ह नारायण स्वनाया मिति मदुगु प्रसंग राजवंशावली (वेण्डालया वंशावली १) या अन्तिम ब्व मजुसे भूतवृत्तान्त (बेण्डाल वंशावली २) या प्रारम्भिक अंश खः धैगु सीदु ।

३.२ भूतवृत्तान्त - गोपालराज वंशावलिइ भूतवृत्तान्त नां ब्यूगु विचाःयायवह जू । थुगु खँग्वलं वंश- आवली स्वयां पाःगु अर्थ थुइकूगु खनेदु । थुकी अप्पो तिथिमिति वीगु व छुं अप्पो वयान वीगु कुतः याःगु दु । शुरुइ वंशावली थें सामान्य नांया क्रम स्वाःसां लिपालिपा प्रत्येक जुजु तथा घटनाया अप्पो वयान यानातःगु दु । थुगु भूतवृत्तान्त थीथी तथ्य मुनाः च्वःगुलिं इलय्ब्यलय् थुकी संवत् च्वय्क्वय् लाःगु दु । वास्तवय् ध्व ब्वथले माःगु मखु, ब्वथःगु ब्व च्वय्क्वय् लाःगु जक खः, घटना लिसा काःगु मदु । वरु राजवंशावलीया घटना भूतवृत्तान्तय् लिसा वःगु दु । उकिं थुपिं निगू पाः । अतिरिक्त पत्र ५० पाखे क्रमहना च्वय्माःगु भुले जुयाः लिपा अन तँछ्याःगु खः । वेण्डालं वया वंशावली २ व ३ पाःगु क्यंगु पत्र ३५ ख व ३६ क या संवत् ३८६, ३९६, या घटना लिपा मवः । उकिं थुपि क्वय् वय्माःगु च्वय् वःगु जक खः । थज्यागु क्रम अप्पो थासय् पाक्क वःगु दु ।

गोपालराज वंशावलीया न्ह्यव राजंवशावली स्वयां लिब्व भूतवृत्तान्त अप्पो प्रामाणिक जू । ध्व दय्केज्या क्वय्बिया स्रोतं जूगु आभास ब्यू । गथे -

(१) लायकूया राजज्योतिषीतय् टिपोट

(२) द्योथाय् व लाय्कुली तःगु पुलांगु अभिलेख

(३) परम्परागत नीति, धर्मशास्त्र तथा राजपण्डिततय् काव्य

(४) पुष्तिका घटना टिपोट

(१) थुगु खण्डय् सामान्यततयाः संवत्, महीना, तिथि व वार जक न्ह्यमथंसे घटनाया अवलेया नक्षत्र, योग व गुगुंया ला वेला, घडी व लग्न समेत न्ह्यथनीगु जूगुलिं थुकी पक्कां हे राजज्योतिषीतय् ल्हाः दैगु सीदु । ध्व इमि छगू पहलं पेशागत ज्या नं खः । इमि टिपोटं ध्व भूतबृत्तान्तय् तथ्य मुनेज्या जूगु दय्माः ।

(२) ध्व मुंवले परम्परागत देगलय् तथा लाय्कुली तयातःगु पुलांपुलांगु छुं ल्वहं वा सिजःपौ अभिलेख नं स्वःगु दय्माः ।

(३) थुगु गोपालराज वंशावली छुं संस्कृत पद्य नं दु, गथे- शुरुइ हे च्वयातःगु दु

(क) स्वस्ति संक्रद्धते देहः स्वक्षेमे कालप्रेरिणम् ।

विकल्प पापवृज्जं नो क्षेमा युश्च प्रशीदतिः ॥ (१७कः१)

थुगु पद्यया आःतक सुनानं अनुवाद, स्रोत सूचना संकेत तया व्याख्या मयाःनि ।

(ख) ने.सं ४९९ यंलाय् स्थितिराज मल्ल व राजल्लदेवीं लक्ष्मीव्रत काःगु वयान ।(पत्र २९ कः ४-५)

(ग) जुजुया न्यागू ज्यावारे वराहमिहिरया योगयात्रा अध्याय २ पाखें ल्ह्यःगु पद्य (पत्र ३०कः२/पन्त २०५४:४८-४९)

(घ-ङ) जयार्जुनदेव विस्थापित जूगु भिंनिदँय् जयस्थिति मल्लं ख्वपय् शासन यानाच्वंगु व थ्व घटना ने.सं. ५०१ थिंलाय् जूगु वारेया पद्य । (पत्र ३०कः २-५)

पद्य ख,ग, घया अनुवाद वज्राचार्य व मल्ल (१९८५) स जूगु दु धाःसा पद्य ङ्या व्याख्या पन्त (२०४४) स जूगु दु ।

न्ह्यथना पद्यय् क व ग नीति वा धर्म-शास्त्रं काःगु जूसां ख,घ,ङ अवलेया पण्डितं च्वःगु जुइमाः, छाय्धाःसा इपि अवलेया जुजु तथा उपराजवारे च्वयातःगु खः । थथे जूगुलिं ने.सं. ४९७ निसें ५०६ तक सक्रियम्ह गोपालराज वंशावली हे नं स्वकः नां काःम्ह मनकु भारो अवलेया राजपण्डित माणिकं थुपि पद्य च्यूंगु जुइफु । जुइफु, थ्व जयस्थति मल्लवारे च्वयातःगु मलूनिगु गुगुं प्रशस्ति काव्य वा अभिलेख पत्रं लिकाःगु जुइफु ।

(४) नेपालय् सफू च्वइवले लिउने सफू सिधःगुया सुचं जक मखु,अवले सु जुजु दुगु खः, गन च्वंम्ह लेखक (ल्ह्यमिं) सुयात छाय् सफू च्वयाः वा न्ह्ययाव्यूगु खः व नं न्ह्यथनेगु वांलागु चलन दु । थुकिं नेपालया प्रामाणिक इतिहास च्वय्‌त तःधंगु गुहालि जूवंगु दु । थज्यागुली लिपालिपा अवलेया राजनैतिक वा सामाजिक विशेष मेमेगु घटना नं च्वयगु यात । जुजुं जुजुं अन्यागु घटना छगुलिं अप्पो च्वय्‌गु ज्या जुल । थज्यागु पुष्पिका (सफुलिउ) टिपोटं नं थ्व भूतवृत्तान्त दय्‌कूगु जुइमाः । लिपा थज्यागु टिपोट याय्‌गु ब्यागलं व्यवस्था नं जुलः । गुकियात थौकन्हय् ऐतिहासिक घटनावली वा नेपाली व अंग्रेजी 'ठ्यासफू' धकाः थुइकी । नेपालभाषाय् थुकिया अर्थ सामान्य 'थ्यानातःगु सफू' धैगु थुइ ।

४. **पिथना** - ने.सं. १०१९ स बेण्डालं थगु देय् लिहाँ वनेत्यंवले गोपालराज वंशावली लुइकुसेंलिं वय्‌कलं उगु मूल ग्रन्थ हे स्वला थःथाय् तय्‌गु प्रवन्ध यात । न्यादँ लिपा ने.सं. १०२४ स वय्‌कलं थुकिया म्हखँ (परिचय) पिकाल । (बेण्डाल, १९०३:१-५) छुं किपाः नं पिकाल । ने.सं. १०७८ स पेटेकं (१९५८) थःगु नेपालया मध्यकालया इतिहासय् थुकिया २२ख-२९क पत्र रोमन आलेखनं पिकाल । थुकथं इतिहासकारपिंस थःथःगु पहलं थ्वपाखें ज्या कयावया च्वंगुली ने.सं. १०७९ स योगी नरहरिनाथं (२०१६) "गोपालवंशावली" नां

छुना: थुकिया संस्कृत व्वया भावार्थ नापं पूरा पिकाल ।

गोपालराज वंशावलीया पाठ ब्वनेगु सम्वन्धय् केशर पुस्तकालयय् दुगु, संभवत: वेण्डालं ब्वनाच्वंगु इलय्या वांलागु नेगेटिभ फोटोया थ:गु हे महत्व दु । थुकि ने.स. १०७९(वि.सं २०१६)स शनिवारपतिकं खुलातक संशोधन मण्डलाया धनवज्र वज्राचार्य, रामजी तेवारी, देवीप्रसाद भण्डारी व शंकरमान राजवंशीपिं जाना: ब्वंगु पाठ नं न्ह्यथनेवह जू । (पन्त, २०४४:२-३) थुकिं उगु मण्डलया इतिहासकारपिंस आपालं ज्या काल । इमिगु पाठं द्वितीय व तृतीय स्रोतं इतिहास च्वइपिंस नं ज्या कया: उगु पाठयात प्रसार यात । ने.सं. १०९९ स नेपालभाषा पत्रिकाया सम्पादक फत्तेवहादुर सिंह (१०२०-११०३) याथाय् गोपालाज वंशावलीया पोजितिभ फोटो (पत्र १७-२८, ४७-५२, ५९-६३) लूगु ख: । उगु केशर पुस्तकालयया मूल नेगेटिभं दय्कूगु प्रति ख: धैगु सीदु ।

योगी नरहरिनाथलिपा दक्वं गोपालराज वंशावली डा. दिल्लीरमण रेग्मीं (१९६६, III:११२-१५७) ने.सं. १०८६ स पिकाल । रेग्मीया पाठयात जुजुपिं व मेगु खँकथं ब्वथला: डा. जगदीशचन्द्र रेग्मीं ने.सं १०९५ (वि.सं. २०२९) स "प्राचीन नेपाल" (पूर्णाङ्क २१ व २२) स न्ह्यथन । थुपिं पाठ भन लुमधना च्वंगुली ने.सं. ११०० स त्रिभुवन विश्वविद्यालयया नेपाल तथा एशियाली अध्ययन केन्द्रया वरिष्ठ इतिहासकार धनवज्र वज्राचार्य थुकिया देवनागरी कआलेखन व नेपाली अनुवादया दच्छिया योजना सम्पन्न यात । ध्व संशोधन मण्डलया पाठय् अप्पो भिंकूगु वज्राचार्यया व्यक्तिगत पाठ ख: । थुकियात डा. कमलप्रकाश मल्लं अंग्रेजी हिल व वय्कलं नेपालभाषा ब्वया सुधार नेपालभाषाविदपिनि गुहालि कया: यात । वज्राचार्य व मल्लया नामय् थुकियात नेपाल रिसर्च सेन्टरपाखें ने.सं. ११०५ स पिकाल । थुकी पाण्डुलिपिया किपा (फ्याक्सिमिल) देवनागरी आलेखन, नेपाली व अंग्रेजी भायहिला व छुं ज्याख्यलं दुगु तँसा दुगुलिं ध्व थौंकन्हय् दक्वसिवय् अप्पो कामचलाउ पाठ्य जूगु दु । थुकिया समीक्षात्मक सम्पादन जुइ मानि, गुकी गहन इतिहासकार, संस्कृतज्ञ, नेपालभाषा विशेषज्ञ नापं ज्योतिषविदपिं जाना: कुत: जुइमा:गु दु ।

५. **मौलिक ग्रन्थ-** गोपालराज्य वंशावली नेपालभाषाया न्हापांगु मौलिक ग्रन्थ ख: । ध्व स्वयां न्ह्योया ग्रन्थ हरमेखला (ने.सं. ४९४), नारदस्मृति (५००), अमरकोश (पुत्रपौत्रादिवोधिनी ५०१, वालवोधिनी ५०६), संस्कृतभाषाया हिला ख: । थुगु वंशावलीया थ्यंमथ्यं ७५ प्रतिशत (पत्र २९-६३) नेपालभाषा व २५ प्रतिशत (पत्र१७-२९) संस्कृतय् च्वयात:गु दु । थुकिया नेपालभाषा अवलेया खँल्हावल्हा भाषा थे च्वं, तर पण्डिततय्सं च्व:गुलिं पण्डितपहया दय्का खँग्व:नं दहे दु । थुगु सफुती थ्यंमथ्यं ४५० व्यक्तिनां दु, थ्यंमथ्यं ३०० थाय्नां व निद्व:

निद्व:ति संस्कृतया व नेपालभाषाया खँग्व: दुथ्या:गु दु । थुकिया संस्कृत नेवा: संकर संस्कृत (नेवा:पहया संस्कृत) ख: ।

गोपालराज वंशावली न्ह्यपुलां नेपालभाषाया विशेषता ज्वना च्वंगु क्रियार्थकय् च/ज रुप जुइगु १८ ग: खँग्व: छ्यलात:गु दु । गथे- च्याच (च्यापे), थाच(थाये), चोच (छवये), जोज (ज्वने), डेंज(ध्यने) आदि । मेगु भाषाया खँग्वलय् पे प्रत्यय स्वाना: रुपावली छ्यलात:गु ३७ ग: खँग्व: नं थुकी दुथ्या: । थुकी नेपालभाषां निनेगु छि, नसि, स्व आदि ल्या:ग्व:त्व:ता न्हूगु आर्यमूलया चारि(चार), सय, आठ आदि खँग्व: नं छ्यलात:गु दु ।

नेपालभाषाया पदक्रम मूलत: कर्ता, कर्म, क्रिया छसिंकथं च्वनीगु ख: । थ्व चीन-सँय्भाय्खल:या सँय-वर्मा भाय् जूगुलिं थुकी न्हापां थ्व क्रम अनिवार्य मजूगु खनेदु । थज्यागु अनिर्णित अवस्थाया अनेकौं दसु गोपालराज वंशावलिइ दु । थुकिं पुलांगु इलय् नेपालभाषाया वाक्य-गठनय् क्रियान्त जुइगुली संस्कृत अनुवाद तथा न्हूगु आर्यभाषाया सम्पर्क नं ज्व:छूगु खनेदु ।

खय्तला गोपालराज वंशावली टिपोट शैलीं च्वयात:गु दु थुकी वाक्यया नियमकथं पूवंक अभिव्यक्ति मजूगु जुइफु । आ: थुकी खनेदुगु वाक्ययात अन्त याइगु खँग्व:या ताजि (प्रकार) थन न्ह्यथनेवहजू । इपिं स्वथी दु । गथे-

(१) पदभेदं अन्त जुइगु

(२) विभक्ति प्रत्ययं अन्त जुइगु

(३) ज्योतिषी खँग्वलं अन्त जुइगु

पदमेदयात नं (क) क्रियान्त व (ख) अक्रियान्तकथं ब्यागलं याय्फु । क्रियान्तयात नं (अ) समापिकान्त व (आ) असमापिकान्तय् ब्वथलेफु । विभक्तिया प्राय: फुक प्रत्ययं (कर्ता, करण, अधिकरण, आदि) अन्त जुइगु खँग्व: दु । वंशावली जुगुलिं ज्योतिषी खँग्वलं (वर्ष, तिथि, न्हि, वेला, योग, ल्या:) सिध:गु प्राय: दु । सामान्य चलनया समापिका क्रिया त्व:ता मेगुलिं अन्त जुइगु छुं दसु क्वय्वियाकथं दु । गथे -

असमापिका क्रियान्त -युरा भारसन कासनता लिकास्यं (३७क:३/युरा भारों क्यात:गु लिकासे) (- शास्तियाङा कोथछेंस मि ल्होस्यं ला डयङन (४५ख:४/शास्ति यात कोथछेँय् मिखा, ल्ह्वका: ल्हा: ध्यना:)

संज्ञान्त- दुर्भिक्ष चवु भागस छ भाग शिक्व लोक (४४क:५/ अनिकालं प्यब्वय् छब्व सित मनू)

क्रिया विशेषान्त- त्यंखोशीधारे लो डव जासन लिव / ३७ख:१/ त्यंखोशीपाखे ल्वापु जुल

मिलेजुल(जात) लिपा)

कर्तान्त - नवकवाठ दल खण्डन फुङा तिपुरण । (४४ख:३/नुवाकोटया दलयात खड्गं फुकल (त्याकल) त्रिपुरं)

-लिस डण्डकास्यंनि सङको मे चोया खशियानं । (४८क:५/लिपा दण्ड कासेंलि साँखु मि छ्वयक्ल खसं)

अधिकरणान्त - लिसम्रकाह मजुव: देशश । (३२क:२/लिपा महामारी मजू देशय्)

थथे हे आपालं वाक्यावली (खँपुमा:) थुकी दु ।

❀ ❀ ❀

नेपालभाषाया वासिन्दावाची प्रत्यय - छग् अध्ययन

- उपप्रा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठ

छगू अनौपचारिक खँल्हावल्हाया इवलय् भाजु सूर्यवहादुर पिवाःजुं भाजु मल्ल के. सुन्दरयात थथे धँदिल -'छिपिं थाय्या ल्यूने 'मि' वःपिं गामाःत खः, जिपिं ख्वपय् त शहरिया खः ।" थ्व खँपू निन्तान्त वैयक्तिक व अनौपचारिक ख्यः खःसांभाषा वैज्ञानिक रूपं थुकिया तःधंगु महत्व दुगुलिं थन न्ह्यनेगु ज्या जूगु खः ।

उपत्यकाया स्वंगू प्रमुख शहर यँ, यल व ख्वपया वासिन्दातय्त थुकथं धाय्गु चलन दु-

यल/ख्वप - यू, यँ - मि

थ्व स्वंगू शहरया मनूतय्त छ्यलीगु प्रत्ययया विश्लेषण याय्त उपत्यका दुने च्वंगु मेमेगु गांया मनूतय्त छ्यलीगु प्रत्ययया दसू न्ह्यथने

१. 'मि' छ्यला

किपूया मनू	किपूमि,
पाङ्गाया मनू	पाङ्गामि,
मछेया मनू	मछेगांमि,
वःखुया मनू	वःखुमि (वल्खु क्षेत्रया वासिन्दा),
सतुगःया मनू	सतुंगःमि
वल्खुया मनू	वल्खुमि
नैकाप, वल्बु, सतुंगः सितापाइलाया मनू	सित्पाःमि (छक्वलं धाय्माःसा छ्यलीगु)
फंपिया मनू	फंपिमि
वुंग	वुंगमि
खोना	खोनामि

वा	-मि
थेचो	-मि
धापाख्य:	-मि
सुनागू	-मि
संगु	-मि
वडेगां	-मि
सात्थु	-मि
जल	-मि
थसि	-मि
भ्वँत	भ्वंमि
पन्ति	-मि
धौख्य:	-मि
सक्व	-मि
चंगु	-मि
ल्हुति	-मि
टोखा	-मि
ग्वा:ख्य:	-मि
थकवा:	-मि
नक़वा:	-मि
चिलं	-मि
मार्खु	-मि
दोलखा	-मि
नाला	-मि
खम्वु	-मि
सांङ्गा	-मि
तौख्य:	-मि
नंगां	-मि
छुगां	-मि
व्वसिगां	-मि

थन न्ह्यथनागु थाय् मनूतय्सं स्थापित परम्पराकथं हे नां कया:वैच्वंगु थाय् ख: ।
१.१.१ ओष्ठय् बर्णया ल्यूने 'मि' च्वनेमाल धा:सा खँग्व:या अन्तिम आख: तनातेनी । गथे न:व- न:मि, थिमि-थंमि, थैव-थैमि ।
१.२ थुलि जुया नं छगू हे शहर (नगर) या छगू त्वा: विशेषया मनूतय्त 'मि' प्रत्यय छुनां धाय्गु चलन दु । तर ध्व चलन यँया त्वा:त्वालय् विशेषकथं खनेदु । गथे

वंघ: (ल)-मि त्य:र -मि

तेवहा: -मि यंग: (/ल) -मि

थंवही -मि यटखा -मि

न्हूघ: -मि मखं -मि

थन न्ह्यथनागु थाय् विशेषकथं महत्वपूर्ण जूगु वा समुच्च वस्तीया प्रतिनिधित्व या थाय् खनेदु । थथे हे यलया छगू निगू दसू त थन न्ह्यथने छिं, तर व ल्या साप हे म्हो जक दु ।

पूच्व: -मि, ह:खा- मि

थज्यागु दसू ख्वपय् धा:सा खने मदु ।

२. 'य्' छ्य्ला – 'मि' बाहेक नं नेपालभाषाभाषीतसें सामान्य खँल्हावल्हा याइवलय् वासिन्दाकथं थुइकेत य् वा इ (सूंरुप कथं) छ्य्लाच्वंगु खनेदु ।

'य्' या विकास या पाखें व:गु खनेदु । ध्वैत थन दसू विया न्ह्यथने

यल-या वासिन्दा- यल-य्

ख्वप-या वासिन्दा - ख्वप-य्

थाय्या ल्यूने 'य्' छ्यूलीवलय् खँग्व:या ल्यूने आख: केन्द्रिय, मध्य व निम्न स्वरान्त जू थाय् छ्यू:गु खनेदुसा उच्च स्वरान्त खँग्व:या ल्यूने 'इ' वासिन्दावाची प्रत्यय कथं व:गु खनेदु । थन क्वय् दसू न्ह्यथने –

२.१ केन्द्रीय, मध्य व निम्न स्वरान्त खँग्व: (अ, आ, ओ, ए) मध्ये, केन्द्रिय व मिम्त स्वरान्त खँग्व:

असंया	पाजु	असन-य्	पाजु
न्ह्य:खाया	पाजु	न्ह्य:खा-य्	पाजु
प्यूखाया	पाजु	प्यूखा-य्	पाजु
तेंग:या	पाजु	तेंङ्गल-य्	पाजु
ह्यूमतया	पाजु	ह्यूमत-य्	पाजु

महापा:या	पाजु	महापाल-य्		पाजु
पुल (कोपुण्डोल)या	पाजु	पुल-य्		पाजु
टोखाया	दाजु	टोखा-य्		दाजु
ह:खाया	दाजु	ह:खा-य्		दाजु
सौग:	दाजु	सौगल-य्		दाजु
नागवहा:	दाजु	नागवहाल-य्		दाजु
पिम्वहा:	दाजु	पिम्वहाल-य		दाजु
वालिफ:	दाजु	वालिफल-य्		दाजु
भिम्फ:	दाजु	मिमफल-य्		दाजु
इना(र)य्	द्य:	इनार-य्		द्य: सूर्यविनायक)
वोडेया	द्य:	वोडे -(य्)		द्य:
येया	पाजु	ये -(य्)		पाजु
ग्वलया	पाजु	ग्वल-य्		पाजु, ईत्यादि

२.२ उच्चस्वरान्त खँग्व: (उ,इ)

लुँभुया	काका	लुँभु-इ		काका
स्वयम्भुया	काका	स्वयम्भु-इ		काका
वलम्वुया	काका	वलम्वु-इ		काका
डल्लुया	काका	डल्लु-इ		काका
नल्लुया	काका	नल्लु-इ		काका
संगुया	पै	संगु-इ		पै
वालाजुया	दाजु	वालाजु-इ		दाजु
टेकुया	ज्यापु	टेकु-इ		ज्यापु
टिकाथलिया	ज्याथ:	टिकाथलि-इ	(टिकाथली)	ज्याथ:
लुकुन्थलिया	वञ्जा:	लुकुन्थलि-इ	(लुकुन्थली)	वञ्जा:
थापाथलिया	हुल्याहा	थापाथलि-इ	(थापाथली)	हुल्याहा
ल्हुतिया	साय्मि	ल्हुति-इ	(ल्हुती)	साय्मि
फम्पिया	नारायण	फम्पि-इ	(फम्पी)	नारायण
न्याम:मणिया	थसँय्	न्यागमणि-इ	(न्यागमणी)	थसँय्
व्यासिया	माक:	व्यासि-इ	(व्यासी)	माक:

छम्पिया	माकः	छम्पि-इ	(छम्पी)	माकः
भाङ्गभोलिया	साहु	भाङ्गभोलि-इ	(भाङ्गभोली)	साहु
धमाथुलिया	साहु	धमाथुलि-इ	(धमाथुली)	साहु
सात्थुलिया	साहु	सात्थुलि-इ	(सात्थुली)	साहु

३. ϕ प्रत्यय

'इ', 'य्' वा 'मि' छुं हे मछ्य:से थाय्या नां लिसें तप्यंक स्वाना नं वासिन्दाकथं थुइकेगु चलन दु । थज्यागुयात अध्ययनया निति ϕवासिन्दा' धका छ्यूलेगु जुइ । गथे

ग:सिया भ्वत	ग:सिभ्वत
वंघ:या भ्वत	वंघ:भ्वत
न्हूघ:या भ्वत	न्हूघ: भ्वत
मरुया भ्वत	म भ्वत
यंगा:या भ्वत	यंग: भ्वत
असंया अजिमा	असंअजिमा
न्यतया भ्वत	न्यत भ्वत
तेङ्ग:या भ्वत	तेङ्ग: भ्वत
चोवहाया घ:	चोवहा:घ:
पाल्पाया मैंचा	पाल्पा मैंचा
ह्यूमतया नारायण	ह्यूमत नारायण
चिंकमूया ज्यापू	चिकंमू ज्यापू
नास:या वाउचा	नास: वाउचा

४ च्वमितय् छ्यला –

लेखक समाजं थ:त परिचय वीगु ज्वलय् थ:गु थाय्या नां ल्यूने 'मि' तया खँग्व: ज्या:गु नं खनेदु । तर थ्वैत सर्वसाधारण मनुखं अयासकं ययकूगु खने मदु । थन उमिगु छुं खँग्व: न्ह्यथनेगु सान्दर्भिक जुइ । गथे-

गांया मनू गां-मि

थ्व हे ज्वलय् छम्ह नेपालभाषाया च्वमिं थ:गु नांया ल्यूने 'नेवा:मि' छ्यलाच्वंगु थनं न्ह्यथनेवहजू । नेवा: धैगु थाय्या नां मजूसें छगू जाति जूगुलिं थ्व हे मनूतय्गु पुच: जुइधु:का

हानं थुकिया ल्यूने 'मि' मनूवाचि प्रत्यय छुना च्वनेमा:थे मच्वं ।

थन न्ह्यथनागु १, २, ३ व ४ यात स्वय्वलय् नेपालभाषाय् वासिन्दावाची प्रत्यय मि, य्,/ई, व ϕजूगु खने दु । थौंया लेखक समाजं 'मि' छगू जक नाला वनाच्वंगु दुसा जनस्तरय् छ्यलाच्वंगु य्/ इ वयात नं ल्वमंके मज्यू ।

'मि' प्रत्यय खास याना: पुलांगु नेवा: वस्ति वा वया राजनैतिक आर्थिक रूपं प्रभावकारी जूगु थाय्या ल्यूने छ्य:गु खने दुसा 'य्' प्रत्यय ख्वप व यलया ल्यूने वाहेक मेथाय् अनौपचारिक खँल्हावल्हाय् प्राय: छ्यलाच्वंगु खने दु । थुकिया विकल्प कथं थौं कन्हय् वासिन्दावाची प्रत्यय विकास जुजुं वनाच्वंगु खनेदु ।

***

नेपा:या शिक्षाय् नेपालभाषा

- प्रा. डा. सुन्दरकृष्ण जोशी

१. भाषा परिचय-

चीन सँय् भाय् खलकय् दुथ्या:गु नेपा:या नेवा:तसें मांभाय् कथं ल्हाइगु, थ:गु हे त:ताजि लिपि, प्रशस्त वाङमय व साहित्यिक परम्परा दुगु भाय् नेवा:भाय् नेपा:या छगू राष्ट्रिय भाय् ख: । लिच्छवीकालीन (सन् १८५-८७९) संस्कृत भाषाया अभिलेखय् छ्यूलात:गु असंस्कृत नेवा: खँग्वलं[1], अथे हे थकू काल (ने.सं. ३२०) या संस्कृत भाय्या अभिलेखय् दुथ्यानाच्वंगु नेवा: खँपुं[2] मल्ल काल (ने.सं. ३२०-८८८) या प्रशस्त वाङमय् रचना, गोपालराज वंशावली (ने.सं ५०९ पाखें) थें जा:गु दक्कय् न्हापांगु मौलिक ग्रन्थ, व प्रशस्त प्याखं (नाटक)[3] व कवितां नेपालभाषाया प्राचीनताय् ज: व्हलाच्वंगु दु । पूर्वशाह काल तकं राजकीय मान्यता कया: शाह जुजु प्रतापसिंहया इलय् (ने.सं. ८९५) ल्हासालिसेया सन्धिपत्र च्व:गु शाह जुजु राजेन्द्रविक्रम शाहं तक नं 'महासत्वोपाख्यान' (ने.सं. ९५१) प्याखं च्वयावंगु थ्व भाय्, राणाकालय् निरंकुश शासकतय् कुदृष्टिं कया: नं म्वानाच्वंगु थ्व भासाय् थौं तकया दुने यक्व सिर्जनारिखे विविध विधा व सामालोचनात्मक, अनुसन्धानात्मक लेख रचनायात पिदने धुंकूगु दु, व पिदनावं वैच्वंगु दु । नेवा: भाय्यात ने.सं. ५०० या 'न्याय विकासिनी' धयागु टीका सफूया पुष्पिका वाक्यय् 'नेपालभाषा' धयात:गु दु सा ख्वपया ने.सं. ५६० या जुजु यक्ष मल्लया ईयागु ल्वहँपती "देशभाषा" धयात:गु दु । खय्तसें 'नेवारीभाषा' धाइगु थ्व भाषा लेखन समाजय् व शिक्षा ख्यलय् नेपालभाषा नामं नां दं । थौंकन्हय् नेपालभाषा अध्यापन जगतसुन्दर व्वनेकुथी प्रा.वि. तगिनय्, मेमेथाय् माध्यामिक तगिनय् ऐच्छिक कथं, व उच्च शिक्षाय् एम.ए. तकं मूल विषय कथं प्राध्यापन जुयाच्वंगु दु ।

ने.सं. ११११ या जनगणनाकथं नेवातय् ल्या: १०,४१,०९० दुसा मांभाय् कथं नेवा:भाय् ल्हाइपिं नेवा:तय् ल्या: ६,९०,००७ (व्यक्क नेवा:त मध्ये ६६%) दु । नेवातय् खास वस्ति स्वनिग: ख:सा नं इलय् व्यलय् वाय् हिला स्वनिगलं पिने वना: च्वंपिं नेवा:त सच्छिव्वय् ३५ व्व दु । थुपिं ३५ व्व नेवा:त देया विभिन्न थासय् न्यनाच्वंगु दु । थुथाय् देशं पिने २०,००० नेवा:त दुगु भारतया सिक्किमय् नेपालभाषायात राज्यभाषाकथं मान्यता व्यूगु[4] व नेपा:या

स्वनिग:या स्वंगू जिल्लाया (महा/उप) नगरपालिकां व थाय् थासय् गाउँ विकास समितिं मान्यता व्यूगु खँ लुमंके वहजू ।

नेपालभाषाया त:गू मछि भाषिकात दु । भाषिका भेदं याना: वा छुं मेगु मनोवैज्ञानिक कारणं स्वनिग: दुने व स्वनिगलं पिनेयापिं नेवा:तय् दथुइ नेवा: भासं खँ उस्त व्यानाच्वंगु मदु । थुथाय् वया: मां भासं खँ व्याके मा:गु, भाषा लिसें तुं नेपाल संस्कृतिया व्यापक प्रचार प्रसार जुइमा:गु खँय् स्वनिग: दुने व पिनेयापिं नेवा:तसें वाय्चाय्काच्वंगु दु ।

२. शिक्षाय् नेपालभाषा -

मांभासं शिक्षा वीमा:गु खँय् दक्कलय् न्हापां वाय्चाय्कूम्ह नेपालभाषाया पुनर्जागरण कालया प्यंग:थामय् छग: थां मा. जगतसुन्दर मल्ल ख: । निरंकुश राणा शासक चन्द्रसमशेरया कुदृष्टिं निर्वासित जीवन हनाच्वंपिं अप्व: धयाथें नेवा:त उथाय् कलकताय् च्वनाच्वंगु जुयाच्वन । उथाय् हे ने.सं. १०४२ रिखे कलकता विश्वविद्यालयया उपकुलपति आशुतोष मुखर्जी छेंखापतिं स्नातक दय्केगु अभियान कथं म्याट्रिक निसें उच्च शिक्षाय् च्वथ्यंक मातृभाषाया छगू पत्र दुथ्याकाविल । उकिया लिच्व: भाषाप्रेमी नेवा:तय्के नं ला:कथं नेपालभाषा धयागु चिनाखँय् योगवीर सिंह च्वयादिल-

"नेपालभाषा जीर्ण जूगु अल्सि मचा:से भिंकेनु
"भारतीय शास्त्र भवनं मान थ्वैत वीकेनु ।"

राणाकालीन निरंकूश शासनय् विद्यालय चाय्कूपिन्त ला धराधर ज्वनेगु यात, पुस्तकालय चाय्केत विन्तिपत्र त:पिन्त ला भीम समशेरं वन्दसवाल यायां जरिवाना यात, नेपालभाषां लेख, कविता च्वया: पिथंपिं दक्कसित ने.सं. १०५४ स जुद्ध समशेरं थ:गु दरवारय् स:ता नेवा: भासं च्वय्मत, च्व:सा भीम समशेरं थें सजाय् याय् माली धका: ख्यानाहल धा:सा उथाय् औपचारिक रूपं शिक्षा ख्यलय् नेपालभाषा दुथ्याकेगु ला असम्भवगु खँ जुल ।

२.१ न्हापांगु प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाय् (ने.सं. १०७१-१०८१) नेपालभाषाया शिक्षण -

नेसं. १०७१ (वि.सं. २००७) या क्रान्तिं नेपालय् प्रजातन्त्र वल । व छगू दशक तक च्वन । प्रजातन्त्र वया: स्वदँ लिपा उथाय् नेवा: विद्यार्थीपिसं हस्ताक्षर संकलन याना: फ्वं कथं ने.सं. १०७४ स माध्यमिक तगिनय् पूर्वीय भाषा (Oriental Language) कथं मैथली, हिन्दी लिसें नेपालभाषा नं दुथ्यात । उथाय् तराइ क्षेत्रय् मैथली थें नतुं स्वनिगलय् नेवा: समाजय् नेपालभाषा तस्सकं लोकप्रिय जुया: उथाय् थ्व विषय कया: व्वनिपिं यक्क हे दुसां थ्व

विषय स्वनिगलं पिहाँ वने मफु, अथवा धाय्, नेपालभाषाया व्याक्क गतिविधि स्वनिगलय् जक लिकुन । थुथाय् हे ने.सं. १०७५ निसें वीरगञ्जया राष्ट्रिय विद्यापीठं नेपालभाषायात प्रवेशिकां निसें विद्यालंकार थ्यंक छगू माध्यम कथं मान्यता विल । थ्वहे सन्दर्भय् थुथाय् ने.सं १०७१ पोहेलां निसें प्रजातन्त्र नेपाल रेडियों अंग्रेजी, हिन्दीं नापं नेपालभाषां नं समाचार व्यूगु व ने.सं. १०८५ निसें '**जीवन दबू**'या कार्यक्रम न्ह्याकूगु नं लुमंकेवह जू । एस.एल.सी. नेपालभाषा कया: पास जूपिं दय्धुंसेलिं उच्च शिक्षाय् आइ.ए. तगिनय् ने.सं. १०७६ निसें स्वत: दय्मा:गु ख:सा नं ५ दँ लिपा १०८० निसें तिनि मूल विषय कथं मानविकी व मातृभाषा (Vernacular) कथं दक्व अध्ययन संस्थानया इण्टरमिडियट तगिनय् नेपालभाषा दुथ्यात ।

२.२ पंचायती कालय् (ने.सं. १०८१–११०९) नेपालभाषाया शिक्षण

२.२.१ नेपालभाषाया अध्यापन –

पंचायती व्यवस्था वय् न्ह्य:या प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाया छगू दशक दुने माध्यमिक तगिनय् नेपालभाषाया अध्यापन जुया: अनं उत्पादन जूपिनि लागि उच्च शिक्षाया आइ.ए. तगिनय् १०४७ निसें प्राध्यापन जूगु, राणाकालीन समाजय् देशंपितिंका च्वंपिसं कलकताय् चाय्कूगु च्वसापासा थेंजा:गु नेपालभाषाया साहित्यिक संस्थात देशय् दुत्युंगु, व देशय् दुने नेपालभाषा परिषद थें जा:गु त:जिगु साहित्यिक संस्था चाय्कूगु, विभिन्न साहित्यिक पत्रिका पिदंगु, ने.सं. १०७३ सा पोहेलां त:जिक हनुमान ध्वाकाय् स्वन्हु यंक साहित्य सम्मेलन जूगु, अंग्रेजी, हिन्दी लिसें नेपालभाषां नं रेडियो नेपालं समाचार प्रसारण जूगु, नेपालभाषाया '**जीवन दबू**' कार्यक्रम संचालन जूगु, नेपालभाषाया यक्व सफू पिदंगु, स्वनिग: दुने नेवा: समाजय् भाषिक चेतनाया छगू लहर न्ह्या:गु खना: भाषा व जातीय दृष्टिं नुग: कय्कुंपिं मतिकुरातय् मनय् ईर्ष्याया मि दनदन च्यात । नेपालभाषया प्रगति स्वमफूपिं इमिसं प्रजातान्त्रिक व्यवस्था क्वथला: पंचायती व्यवस्था वय्वं नेवा: व नेपालभाषाया विरोधय् तीजक छ्यूं ल्ह्वनाहल । शोषण अत्याचार याना: थ:पिं थां वय्वं देश थां वल धका: भापीपिं, राष्ट्रभाषा नेपाली थ:पिनि मां भाय्कथं नं छ्यलावयाच्वंपिं इमि विचा: कथं नेपा: देया त:तामछि भाय् देश विकासया लँपुइ छगू कथं पंगल: ख: । नेपा: देया नेपाली वाहेक मेमेगु फुक्क भाय्त मदय्का व्छ्य्मा: धयागु इमि मती । थुमि समथर्नय् राणा कालय् उथाय्या निरंकूश राणा शासकतसें नेवा:भाय्यात क्वत्यलेत स्वलं भन् प्यंग: थां व नेपालभाषाया मेमेपिं हस्तितय् कुतलं भाषा साहित्यया पुनर्जागरण जुल । पंचायती व्यवस्था वय्वं देया प्रशासनय् वल्ला:गु ल्हा: दुपिं थुमिसं नेपालभाषाया समाचार व जीवन दबूया कार्यक्रम दिकेविल ।[५]

ने.सं. १०९१ स राष्ट्रिय शिक्षा योजनाया न्हूगु पद्धति छ्यूयला: साधारण मा.वि.या पूर्वीय भाषा नेपालभाषा, हिन्दी, मैथली लिसें तुं लिकया: थुपिं स्वंगुलिं विषयात १७ गू भाषा (संस्कृत, अंग्रेजी, फेञ्च, रसियन, जर्मन, जापानी, पुर्तगाली, स्पानीश, चिनिया, हिन्दी, तिव्वती, उर्दू, अरवी, फारसी, मैथली, भोजपुरी, नेपालभाषा) व मेमेगु ७ विषय (अतिरिक्त गणित, भौतिकशास्त्र, रसायनशास्त्र, जीवशास्त्र, मानव शरीर शास्त्र, ग्रामीण अर्थशास्त्र गार्हस्थ विज्ञान) नापं याना: २४ गू विषयया विकल्पय् छगू व्वनेगु याना: तय् हल ।[६] अलय् न्हापा सच्छि ल्या:या भिगू पत्रयात थुकी गुस: ल्या:या गुंगू पत्रय् लिकुंकेगु नापं शिक्षाया संगठन हिला: प्राथमिक शिक्षा कक्षा १-५ या थासय् १-३, नि.मा.वि. शिक्षा कक्षा ६-८ जुयाच्वंगुली कक्षा ४-७ याय् हल, अथे हे मा:वि.या कक्षा ९-१० जुया च्वंगुलिं ८-१० याय् हल । राष्ट्रिय शिक्षा योजनाया थ्व न्हूगु पद्धति छ्यूयले न्ह्य: उथाय् शिक्षामन्त्री ज्ञानेन्द्रवहादुर कार्कीया अध्यक्षताय् शिक्षा मन्त्रालयय् सिंहदरवारय् छगू सभा जुल । व सभाय् छम्ह जि नं सहभागी ख: । व सभाय् नेपालभाषा, मैथली, हिन्दी आदि स्थानीय भाषायात अन्तर्राष्ट्रिय व मेमेगु विदेशी भाषा, विज्ञानया थीथी विषय व मेमेगु प्रविधिक विषयं अलग याना: स्थानीयं भाषा कथं जक छगू विषय व्वंकेगु या:सा गय् जुइ धका: न्ह्यस: तयागुलिं सभा नाय: हनेवहम्ह मन्त्रीजुं थ्व छु धा:गु धका: न्हू शिक्षा योजनाया छम्ह दुज: शिक्षा मन्त्रालयया उथाय्या छम्ह नेवा: सहसचिवयाके न्यंवलय् छ्यूं थाथा याना: प्रस्ताव पाय्छि मजू धका: मन्त्रिभाजुयात थुइकूगु थौं तक नं जिगु मिखाय् प्यप्पुना: च्वंगु दनि । अलय् मन्त्रिभाजुं नं थ्व वारे लिपा: विचा: याय् धका: तरय् यानाव्छूत । थ्ययां न्ह्य: समालोचक भाजु रत्नध्वज जोशी, पासा जनकलाल वैद्यलिसे जाना: ऐच्छिक नेपालभाषाया पाठय् सफू दय्कावलय् भाजु सत्यमोहन जोशीया संयोजकत्वय् नीस्वंगु सफू मूल्यांकन समितिं नं थुज्व:गु प्रस्ताव लिखित रूपय् तय्धुंकूगु ख:सां नं स्यंकीपिं वल्लागु उगु इलय् भिंकीपिनिगु खँ पंचायती जंगलय् तनावंगु ख्व:स: थें जुल ।

राष्ट्रिय शिक्षा योजनाया न्हूगु पद्धतिं नेपालय् शिक्षायात अस्तव्यस्त याना: अनिश्चित भविष्यय् व्हफ्वा:गुलिं सुधारया नामय् इलय्व्यलय् छुं ह्यूपा: ह:सां नं सैद्धान्तिक रूपय् खास परिवर्तन हय् मफुनिगुलिं व हे अय्ला: छ्ग: सिसिं मेगु अज्या:गु हे सिसी प्वंके थें जक जुल । ने.सं. ११०२ (वि.सं. २०३९) स पाठ्यक्रम छुं भचा ल्ह्वना: नेपाली, अंग्रेजी, गणित व व्यवसायिक- थुपिं प्यंगू विषय अनिवार्य व वाँकी स्वंगू विषयमध्ये निगू ऐच्छिक व हानं थप ऐच्छिक याना: स्वंगू नापं पूर्णाङ्क ७०० या न्हय्गु पत्रय् लिकुंके हल । ऐच्छिक विषय दुने न्हापां २४ गू दुगुलिं स्वंगू तना:२७ गू याय् हल, अलय् इमित खुव्वय् व्वथल ।

ने.सं. १०८१ स पाठ्यक्रमय् ऐच्छिक विषयय् भाषा व मेमेगु समूह धका: व्वथला:

मतःसां भाषाजक अन १७ गू दुगुलिं ने.सं. ११०२ या संशोधित पाठ्यक्रमय् फेञ्च, रसियन, जर्मन, जापान, पुर्तगाली, स्पेनीश, चिनिया, अरवी, फारसी, भोजपुरी यानाः १० गू लिकयाः न्हयूगुली लिकुंकाः व न्हयूगुंयात हानं थुकथं व्वथने हल[७] -

आधुनकि भाषा :- नेपाली, अंग्रेजी, हिन्दी, उर्दू

प्राचीन भाषा :- संस्कृत

स्थानीय भाषा :- नेपालभाषा, मैथली

भाषा वाहेक सामाजिक शिक्षा (इतिहास, भूगोल, नागरिक शास्त्र, अर्थशास्त्र), विज्ञान (गणित व तथ्याङ्क), वाणिज्य (ग्रामिण व अर्थशास्त्र, वाणिज्य, अंकगणित, लेखा परीक्षण, टाइपिङ), गृह विज्ञान (खाद्य विज्ञान, वस्त्र सिलाई वुनाई, मूर्तिकला, चित्रकला, शारीरिक शिक्षा, स्वास्थ्य शिक्षा) समूह यानाः खुव्वय् व्वथलातःगु ऐच्छिकं गुगु पुचः ल्ययगु खः उकिं निगू विषय व हानं थप ऐच्छिक धकाः च्वय् न्ह्यथनागु खुव्वय् थम्हं ल्यय् धुनागु निव्व त्वःताः मेगु छव्वं हानं छगू विषय काय्माः । थुकथं ऐच्छिक दुने पूर्णाङ्क सच्छि सच्छि यानाः स्वसः ल्याःया स्वंगू पत्र व्वनेमाः । भाषा पुचलय् जक आधुनिक, प्राचीन व स्थानीय यानाः हानं स्वव्वय् व्वथलातःगुलिं उप विभाजनया छगू हे पुचलं निगू भाय् मकासें यग्गु निव्वं छगू छगू यानाः निगू भाय् व्वनेमाः ।

अभिभावकं थः मस्तय् लागि विषय ल्यइवलय् आर्थिक दृष्टिं भविष्यया विचाः यानाः जक ल्यइ । विद्यालयं ऐच्छिकय् न्ह्यथनाः तक्व फुक्क विषय तय् मफइगुलिं थाय् स्वयाः अप्वः व्वं दइगु व विषय शिक्षक नं सुलभ जूगु विचाः यानाः जक तइ । राष्ट्रिय शिक्षा योजनताया न्हूगु पद्धति १०८१ छूयलेवं तराइलय् मैथिली व स्वनिगलय् नेपालभाषाया कयाः व्वनीपिं सीदय्क पाः जुल, व्वं मदसेंलि स्कूल स्कूलं नेपालभाषा धराधर लिकयाः हल । नेपाःया राष्ट्र भाषा वाहेक मेगु दक्व भाय् स्यानाः छ्वय्माः धाइपिनि मनंतुंथे जाःगु स्थिति न्ह्यांवल ।[८]

२.२.२. नेपालभाषाया प्राध्यापन

पंचायती व्यवस्था वय् दच्छि जक न्ह्यः ने.सं. १०८० स नेपालभाषा मूल विषय कथं त्रि.वि. या कला (मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र) संकायय् व मातृभाषा (Vernacular) कथं विविध (विज्ञान, वाणिज्य) संकायय् इण्टरमेडियट तगिनय् दुथ्यात । तर राष्ट्रिय शिक्षा योजनाया न्हूगु पद्धतिं विभिन्न संकायय् व्वंकीगु मातृभाषा (Vernacular) विषययात लिकयाः विल ।

ने.सं. १०८२ स मूल विषय नेपालभाषा कयाः आइ.ए. पास जूपिं दय्‌व व हे दँय्‌ वी.ए. तगिनय्‌ नं मूल विषय कथं प्राध्यापन जुल । खला नेपालभाषा कयाः वी.ए. पास जूपिं दय्‌वं ने.सं. १०८४ निसें एम.ए. लय्‌ नं नेपालभाषाया प्राध्यापन जुइमाःगु खः, तर एम.ए.या लागि ल्वःगु ग्यसुदंगु (स्तरयुक्त) सफू मदुनि धकाः त्वह चिनाः एम.ए. कक्षाया प्राध्यापन यक्व लिपा ने.सं. १०९७ निसें न्हापां शोध प्रवन्ध च्वयाः डिग्री काय्‌ (Degree by Desertation) कथं व वयां प्यदँ लिपा ११०१ निसें नेपालभाषा एम.ए. या नियमित कक्षा संचालन जुल । डा. मल्लं न्ह्यथना दीकथं ने.सं. १०८९ स उथाय्‌या वोर्ड अफ स्टडीजं नेपालभाषा एम.ए. या पाठ्‌क्रम दय्‌कल, अलय्‌ डीनया अध्यक्षताय्‌ चवंगु त्रि.वी. प्राध्यापन जुइगु भाषा समूहया संयुक्त वैठकं वयात पारित नापं याय्‌ धुंकूगु खःसा नं उथाय्‌या नेपाली विभागया विभागाध्यक्ष ताराप्रसाद जोशीं नेपाल भाषाय्‌ एम.ए. तगिंया लागि ल्वःगु ग्यसुदंगु सफू हे मदुनि धाःगु कारणं कक्षा संचालन जुइ मफुत । नेपालभाषाया एम.ए. कक्षा संचालनयात कयाः जिगु थःगु नं छुं अनुभव दु । नेपालभाषाया विभागीय प्रमुखया हैसियत नेपालभाषाया एम.ए. कक्षा चाय्‌केगु तस्सकं लिपा लाःगु खँय्‌ वः वियाः डीन कार्यालययात पौ च्वयाः । व प्रस्तावयात कयाः मानविकी डीन डा. पार्थिवेश्वरप्रसाद तिमिल्सिनाया अध्यक्षताय्‌ च्वंगु विद्या परिषदया वैठकय्‌ सल्लासाहुति जुल । अन जिगु मुख्य जिकिर छु जुल धाःसा हिन्दी, मैथलीयात त्रि.विं. वेवास्ता याःसा भारतया विभिन्न विश्वविद्यालयय्‌ थुमि थन स्वयाः वांलाक, तःजिक व्यवस्था जुयाच्वंगु दु, छुं स्यनी मखु । गृह विज्ञानयात वेवास्था याःसा संसारय्‌ उलिमछि विश्वविद्यालयय्‌ थुकिया वांलागु व्यवस्था जुइ, जुयाच्वंगु दु ।

तर नेपालय्‌ नेवाःतसें मांभाय्‌ कथं ल्हाइगु, थःगु हे लिपि व यक्व न्ह्यःनिसेंया साहित्कि परम्परा दुगु भाय्‌ नेपालभाषा-थन त्वःताः गन स्व वनेगु ? विदेशी विद्वानत थन वयाः अध्ययन अनुसन्धान यानाच्वन । नेपालभाषाया व्यवस्था नेपाःया त्रि.वी. मजूसा गन जुइ ? ग्यसु दंगु सफू मदु धयागु खँय्‌ उलिमछि मल्लकालीन प्याखं (नाटक) व प्राचीन कवितां जायाच्वंगु धुकू नेपालभाषाय्‌ दु, पुनर्जागरण व आधुनिक कालय्‌ वयाः साहित्यया विविध विधाय्‌ उलिमछि सफू पिदने धुंकूगु दु । साहित्यया लक्षण ग्रन्थ व भाषा विज्ञानया सफू गाक्क मदुनि धयागु खँय्‌ नेपाली मदुनिवलय्‌ अंग्रेजी, हिन्दीया सफुतिं ज्या काल धाःसा नेपालभाषां जक काय्‌ मफइगु छु दु ? १०८४ निसें नेपालभाषा कयाः वी.ए. पास जुइ धुंकूपिं एम.ए. नेपालभाषा हे धकाः पियाच्वंपिन्त हानं व्वनेगु मौका वीमाः लाकी म्वाः ? थुपिं न्ह्यसःया लिसलय्‌ विद्या परिषद्‌या उगु सभां सर्वसम्मतिं लिसः विल - 'माः' । अथे नं न्हापा हे ग्यसुदंगु सफू मदुनि धकाः धयागु खँ वय्‌ धुंकूगुलिं भनाई वचय्‌ यायत जक जूसां थत्थेंयात

शोध प्रवन्ध च्वया: नी डिग्री (Degree by Desertation) वीगु, लिपा नियमित कक्षा संचालन याय्गु धका: क्व:छ्यू कथं १०९७ निसें शोध प्रवन्ध च्वया डिग्री वीगु यात । वयां ४ दँ लिपा ११०१ निसें नेपालभाषा एम.ए. या नियमित कक्षा संचलान जुल । पंचायती व्यवस्थाय् थौंकन्हय् राष्ट्रिय भाषा धाइगु स्थानीय भाषातय्त स्यंकेगु अनेक षडयन्त्र जुल । नेपालभाषा एम.ए. तगिनय् यक्व व्वंदयाच्वंगु इलय् ने.सं. ११०५ चौलागा ९ (वि.सं. २०४२ वेशाख १ गते) नेपाल राज्यपत्रय्[९] श्री ५ या सरकारय् जागीर नय्त व प्रमोशन काय्त एम.ए. यानागु वापतय् वियावयाच्वंगु सहुलियत नेपालभाषा, मैथली, हिन्दी, गृहविज्ञान आदिं लिकया विसेंलि नेपालभाषा एम.ए. व्वना: च्वंच्वं हे यक्वसिनं त्व:ता विल । छखे माध्यमित तगिनय् पूर्वीय भाषा नेपालभाषाया लिकया: नेपालभाषाया शिक्षण ख्यलय् जग स्यंका विल, मेखे एम.ए. तगिंया सेवा आयोगं विया वयाच्वंगु सहुलियत लिकया: नेपालभाषाया शिक्षण विभागया पौ पियाविल, थुकथं पंचायती व्यवस्थाय् नेपालभाषाया त:खाछैं स्यंकेगु कुत: मतिकुरातसें या:सेंलिं नेवा: समाजय् भाषिक चेतनाया गुगु लहर न्ह्यानाच्वंगु ख: व छ्वासुया वन, छैं छैं मस्त लिसें मां अवुं हे नं मां भासं खँ मल्हासे खय् भासं खँ ल्हाय्गु या:गुलिं नेवा: मस्त नेवा:भाय् हे नं मसया: वंसां समाजं उलि च्यूता: मत:गु नेपालभाषाया भविष्यया लागि छगू त:धंगु चिन्ताया विषय जुयाच्वंगु दु ।

२.३. वहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाय् नेपालभाषाया शिक्षण स्थिति (ने.सं. १११०-)

ने.सं. १११० जन आन्दोलनं नेपालय् पंचायती व्यवस्था क्वचाल वहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्था हानं दत । तर देशया प्रशासनय् जक मखु, त:तधंगु पार्टी दुने नं भाषाय् एकाधिकारवादी दृष्टिदुपिं मनूत यक्व दुगुलिं प्रजातन्त्र हानं लित व:गु ८ दँ दत नं भाषा समूहया शिक्षण व्यवस्थाय् छुं खास सुधार जूगु खनेमदु । राष्ट्रिय शिक्षा योजनाया न्हूगु पद्धति १०८१ ज्याख्यलय् मदय्क स्यंगु व स्यंकी कथंगु पद्धति जूगुलिं नां छगू न्हूगु तयात:सां उथाय् हे भ्वावय्क पुलां जुइ धुंकल । व पद्धतिं नेपालभाषा व मेमेगु स्थानीय भाषाया शिक्षण व्यवस्थाय् पामुगलं कया: तस्सकं स्यंकल जक मखु, सुधारया नामय् त:क: मछि छुं परिवर्तन ह:सा नं स्यंके कथं हे जक जुल तिनि । थन ने.सं. १११३ या संशोधनय् छु ह्यूपा: हल, उकिं नेपालभाषा व मेमेगु स्थानीय भाषायात गुकथं ल्ह्वन धयागु खँय् वाला: स्वय्-

२.३.१ हानं छक: पुलांगुली लिहाँ वंगु-

(क) माध्यमिक तगिनय् ऐच्छिक विषयया भाषा पुचलय् ने.सं. १०८१ या पाठ्यक्रमय्

१७ गू विषय दु । ने.सं. ११०२ या संशोधनय् ७ गू याना: व ७ गूयत नं प्राचीन, आधुनिक व स्थानीय याना: स्वव्वय् व्वथ:गुलिं ने.सं. १११३ स हानं संशोधनय् जूगु अथे व्वमथ:सें (उप विभाजन मयासे) न्हापा थें तुं छ्यूासमिसे याना:, अफ्र उकी न्हापा मदुगु ग्रीक, जापनी,वंगाली आदि तना २१ गू खाके हल । अलय् ऐच्छिक निगू व थप ऐच्छिक धका: हानं छगू थप व्वनेमा:गु व्यवस्था नं मदय्क छूवल ।

(ख) राष्ट्रिय शिक्षा योजनाया न्हूगु पद्धति दक्वय् न्हापां छ्य:वलय् विज्ञानयात अनिवार्य यानात:गुलिं ने.सं. ११०२ या संशोधनय् ऐच्छिकय् तय् यन । ने.सं. १११३ या संशोधनय् हानं ऐच्छिक लिकया: अनिवार्यय् हे याय् यंकूगु दु ।

२.३.२. प्राथमिक तगिनय् ऐच्छिक भाषा

ने.सं. १११३ निसें प्राथमिकय् ऐच्छिक भाषाया व्यवस्था यानात:गुलिं नेपालभाषा नं तय्ज्यूगु ख: । तर व्याक्क विषय नेपालभाषां हे स्यनीगु जगतसुन्दर व्वनाकुथी वाहेक स्वनिग:या नेवा:त यक्व दुगु थाय्या स्कूलय् नं गनं हे नेपालभाषा तयात:गु मखु । थुगुसी उखुन्हु तिनी प्राथमिक तगिंया पाठ्यसफू श्री ५ या सरकार, शिक्षा तथा संस्कृति मन्त्रालयया पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक तथा निरीक्षण विकास केन्द्र सानुथिमिं विज्ञापन हे मयासें सफू च्वया: वा च्वका: पिथन । पाठ्य पुस्तक उलि वांला मजू, भाषा नं आपालं द्वं धयागु सम्वन्धित क्षेत्रया विद्वानपिनि धापू दु ।

२.३.३ लोक सेवा आयोगया सहुलियतय् असमान व्यवहारया अन्त

वि.सं. २०५० पुष १३ सामान्य प्रशासन मन्त्रालयं गजेटय् 'रा.प. तृतीय निसें प्रथम थ्यंक जागीर नयृत व प्रमोशन कायृत मा:गु योग्यताय् मान्यता दुगु शिक्षण संस्थां कला (आर्टस), संस्कृत, व्यवस्थापन, वाणिज्य शास्त्र, व्यापार प्रशासन, जन प्रशासन, शिक्षा शास्त्र, कानून व विज्ञानय् स्नातकोत्तर याना: अनुभव दुम्ह जुइमा धका: सूचं पिकया[१०] **वि.सं. २०४२ वैशाख** १ या सामान्य प्रशासन मन्त्रालयया गजेटय् प्रकाशित सूचं यात क्व:थ:गु दु । लोक सेवा आयोगं नेपालभाषा एम.ए.या मान्यता लिकावलय् लिका:गुया प्रचार व्यापक रूपं यक्व जुल, तर ने.सं. १११३ स लितव:गु खँया छ्त्तिं प्रचार मजूगुलिं छ्खे नेपालभाषायात न्हापांया सूचनं ला:गु दुष्प्रभाव अथें ल्यनां तुं च्वन सा मेखे मान्यता दय्धुंका: नं मदुनि धका: नेपालभाषाया सभा सम्मेलनय् विरोध प्वंकेगु ज्या लिपा तकं जुया:तुं च्वन ।[११]

२.३.४ उच्च माध्यमिक (१०+२) तगिनय् नेपालभाषाया व्यवस्था (ने.सं. १११७)

उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद अन्तर्गत नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया प्रमुखया अध्यक्षताय् गठन जूगु पाठ्यक्रम समितिं नेपालभाषया उच्च माध्यमिक तगिं (१०+२) या पाठ्यक्रम ने.सं. १११८ स सम्वन्धित थासय् ल:ल्हाय् धुंकूगु दु । आ: वइगु सत्रं निर्से लागु जुइ कथं पारित नं जुइ धुंकूगु दु ।तर गन छु स्कूलय् तइ धयागु खँ धा:सा वाकि हे दनि ।

३. समस्या -

स्यंके अ:पु, दय्के तस्सकं थाकु । राष्ट्रिय शिक्षा योजनाया पंचायती पद्धतिं नकूगु खोत्ताबजिं नेपालभाषाया शिक्षा थपायसकं स्यन कि थौं ल्हवनां ल्हवने मफयाच्वन । खला राणा शासनं स्यंकेत उलिमछि षडयन्त्र यातं नं स्यंकेमफुगु पंचायती षडयन्त्रं जक छु स्यंके फइ थें च्वं ।अथे नं पंचायती षडयन्त्रया दुष्प्रभावं थौं नेपालभाषा व वया शिक्षण स्थिति व्वनीपिं पा: जुजुं वनाच्वंगु दु । पंचायती शासनया तिंन्हिनय् नं नेपालभाषाया शिक्षणया अस्तित्व तया: हे च्वन, गनं गनं ला त:जिक हे न्ह्याकाच्वन । पंचायती व्यवस्थाय् व पंचायती व्यवस्थां लिपा, उकिया दुष्प्रभावं उत्तिकं स्यनाच्वंगु इलय् नं निम्न विद्यालयय् नेपालभाषाया व्यवस्था थुकथं जुयाच्वंगु दु-

विद्यालय	विषय शिक्षक	विद्यार्थी संख्या	
		कक्षा ९	कक्षा १०
परोपकार मा.वि., भिंद:त्वा:, यँ	प्र.अ. हितकरवीरसिंह कंसाकार	९०	८४
भाग्योदय मा.वि., सँक्व, यँ	शम्भुराम श्रेष्ठ	१५	१५
नेपाल आदर्श, गणबहा:, यँ	भूषणप्रसाद श्रेष्ठ	९	१५
शान्ति निकुञ्ज, भगवतीवारी, यँ	वद्रिराम जोशी	८	१६
कन्या मन्दिर, इखापुखू, यँ	श्री लक्ष्मी श्रेष्ठ	८	८
प्रभात मा.वि., क्षेत्रपाती, यँ	भूषणप्रसाद श्रेष्ठ, आनन्दराज शाक्य	९	५
विद्यार्थी निकेतन, दरवार क्षेत्र, ख्वप	केवलप्रसाद कायष्ठ	०	२०
सिद्धिगणेश मा.वि., नगदेश, ख्वप	………………	४	६
जम्मा		१४३	१६९

सम्वन्धित विद्यालयया प्रधानअध्यापक भाजु मय्जुपिन्त व विषय शिक्षकपिन्त पंचायती षडयन्त्र व वहु भाषिक देशय् फुक्व भाय् स्याना: छगू हे जक भाय् ल्यंके धाइपिनि मनोवृत्तिया

नं विरोधय् मा.वि. तगिनय् अनेक जतन याना: नेपालभाषाया शिक्षण गुगु न्ह्याकाच्वनादिल उकिया लागि दुनुगलं निसें सुभाय् दु । अझ खास याना: परोपकार मा.वि.या प्र.अ. तथा नेपालभाषाया विषय शिक्षक भाजु हितकरवीर सिंह कंसाकारयात गुमसें उज्या:गु मछिंगु स्थिति नं नेपालभाषाया शिक्षणयात थ:गु विद्यालयय् थौंतक नं त:जिक न्ह्याकाच्वनादिल । वय्क:या मेहनत, वुद्धिवर्कत व भाषा शिक्षणया लागि छ्यत्तिं त्यानु मचा:गु कुत:यात कया: वय्क:यात न्ह्याक्व सुभाय् देछा:सां मगा: थें च्वं । (दाता मय्जु मोतिलानि ने.सं. १११६ स नीस्वनादीगु नेपालभाषा विषयस दक्कय् अप्व: ल्या: कया: छकलं एस.एल.सी. पास जूम्हसित वीगु मोतिलानि सिरपा: ने.सं.१११६ व १११७ निदँ यंक परोपकार मा.वि.या विद्यार्थी का:गु खँ थन न्ह्यथनेवहजू ।)

३.२ उच्च शिक्षाय् नेपालभाषा

प्राथमिकं नसें उच्च शिक्षाया एम.ए., पी.एच.डि. थ्यंकया शिक्षा छगू कथं स्वाने त्वाथ: थें ख:, गन क्वय्‌च्वंगुलिं पला: ततं च्वय् थ्यंक थां वनी । क्वय् हे गति मला:सा च्वय् जक गय् गतिलाइ धयागु सीका: पंचायती व्यवस्थाय् नेपालभाषाया शिक्षणयात च्वय् नं स्यंकेत स्व:सां खास प्रहार क्वय् हे यात गुकिं याना: विस्तारं नेपालभाषा व्वनीपिं उच्च शिक्षाय् न्हापालिसें लना स्वय्वलय् थौंकन्हय् तस्सकं गंसि जुजुं वनाच्वन । नकतिनी जक कयागु थ्व तथ्यांकं नेपालभाषाया उच्च शिक्षाया स्यंगु स्थिति यात वांलाक क्यनी-

क्याम्पस	आइ.ए.		बी.ए.		एम.ए.	
	प्र.वर्ष	दो.वर्ष	प्र.वर्ष	दो.वर्ष	प्र.वर्ष	दो.वर्ष
पाटन	१७	१८	८	६	१५+१	८
पद्म कन्या	१०	१७	८	९	-	
रत्न राज्य	१०	६	४	२	-	-
त्रि चन्द्र	-	-	१	१	-	-
भक्तपुर	३	१२	२	३	-	-
काठमाडौं	१५	१२	३	१	-	-
शहीद स्मारक पाङ्गा	५	-	-	-	-	-
जम्मा	६०	६५	२६	२२	१६	८

निगूगु दँय् स्वया न्हापांगु दँय् पाः जुइगु धयागुलिं थुगुसी स्वयाः आकिवंया उत्पादन अफ म्हो जुइ धयागु खँ सी दु ।

३.३ नेपालभाषा विषयया शिक्षण व्यवस्था स्वनिगलय् जक लिकुंगु

ने.सं. १९७० या क्रान्तिं लिपा राष्ट्रिय शिक्षा योजनाया पंचायती पद्धतिं छ्यूयले न्ह्यः उलिमछि व्वं दुवलय् नं स्वनिग पिने थाय्थासय् उलिमछि नेवाःत दतनं स्वनिगलं पिने गुगुं विद्यालयय् मेपालभाषया अध्यापनया व्यवस्था जुइ मफुत । अथे हे उच्च शिक्षाय् नं स्वनिगलं पिने गुगुं क्याम्पसय् नेपालभाषाया प्राध्यापन जुइ मफुत । विकासया ज्या राष्ट्रिय स्तरय् जुइमाःगु खः, तर नेपालभाषाया विकास स्वनिगलय् जक लिकुंगु नं दुःखया खँ खः ।

४. समाधानया लँपु

४.१ प्राथमिकय् नेपालभाषा शिक्षाया व्यवस्था -

श्री ५ या सरकार, शिक्षा संस्कृति तथा समाज कल्याण मन्त्रालय, पाठ्क्रम विकास केन्द्र सानोथिमिं पिकाःगु पाठ्यक्रमय् प्राथमिक तगिंया कक्षा १ निसें ५ तकया पाठ्यक्रमय् ९ गूगु पत्रय् इच्छाधिन विषय (भाषा अन्य) धयागु पत्र दु । नेवाःत यक्व दुगु थासय् उगु पत्रय् नेपालभाषा स्यनेगु व्यवस्था जुइमाः । अनुसन्धानं सी दु कथं मचावलय् मनूतय्के तःगु (म्ह नं ३,४ गू) भाषा सय्केगु गुगु क्षमता दु व क्षमता तःधी जूलिसे पाःजुया वनी । प्राथमिक तगिनय् मांभाय् काय्वं अंग्रेजी सय्केगुली वाधा वी धयागु खँ मखु । वरु मचावलय् मांभाय् छगू नं काय्गुलिं उकिं मचातय्त छुं नं ज्ञान लानाः काय् अपुइ, मांभाय्या च्वय्या शिक्षाया लागि छगू वल्लागु लिधंसा दयाःडिभिजनय् नं वय् फइ ।

४.२ नि.मा.वि. तगिनय् (कक्षा ६-८ स) संस्कृतिया विकल्पय् स्थानीय भाषा-

वि.सं. २०५० जेष्ठ १४ गते उथाय्या कांग्रेसी सरकारं राष्ट्रिय भाषा नीतियात कयाः सुझाव वीत छगू आयोग गठन याःगु दु । उगु आयोगं लःल्हाःगु ५८ गू बुँदाय् भाषा शिक्षणयात कयाः धाःगु दु कि नि.मा.वि. तगिनय् संस्कृतया थासय् मातृभाषाया विषय तय्माः ।[१२] नेपाःया नांदम्ह शिक्षाविद् डा.केदारनाथ श्रेष्ठया नं विचाः दु कि ने.सं.१११३ संशोधित पाठ्यक्रमय् नि.मा.वि. तगिनय् ७ गूगु पत्रय् गुगु संस्कृति अनिवार्य यानातल उकिया विकल्पय् स्थानीय भाषा नं तय्माः । डा. श्रेष्ठया ध्व धापुती तःधंगु सत्यता दु । छाय्धाःसा छगूला ऐच्छिक कथं माध्यमिक तगिनय् नेपालभाषाया व्यवस्था दु सा क्वय् प्राथमिक तगिनय्

नं ९ गूगु पत्रय् इच्छाधिन (अन्य भाषा) दु । नेवाःत यक्व दुगु विद्यालयलय् उगु पत्रय् नेपालभाषाया व्यवस्था याय् फु । अथे याय्बलय् च्वय् मा.वि. नं दयाः क्वय् (प्राथमिकयं) नं दयाः दथुइ (नि.मावि.) मदया खलुं वनाः च्वंथाय् व खलुं मदय्के थें जुइ । मेगु खँ नेपालभाषा चीन सँय् भाय् खलकय् लाः, संस्कृत भारोपेली परिवारय्ंलाः । न्ह्यागु परिवारया भाषाभाषिपित नं संस्कृत शिक्षा हे क्वचिंकेगु याय्गु राष्ट्रिय भाषा नीतिया दृष्टिं घोर अप्रजातान्त्रिक खः ।

४.३ मा.वि. तगिनय् स्थानीय भाय् विस्कं तय्गु -

मा.वि. या ऐच्छिक समूहं स्थानीय भाषायात लिकयाः नेपाःया छगू स्थानीय भाषा अनिवार्य कथं व्वने हे माःगु व्यवस्था याय्माः । राष्ट्रिय शिक्षा योजनाया पंचायती पद्धती छ्यले न्ह्यः माध्यमिक तगिनय् सच्छि सच्छि पूर्णाङ्कया फिगू पत्र दुगुली व व्यवस्था लागु जुइवं गुंगू व अनं ने.सं. ११०१ या संशोधनय् पूर्णाङ्क ७०० या न्हय्गू याय्हसांनिसें थौंतक नं न्हय्गू हे पत्र जक दु । उखे प्राथमिकय् नि.मा.वि. नं पूर्णाङ्क ७०० या जक जूसां पत्र धाःसा गुंगू दु । स्थानीय भाषा अनिवार्य यानाः माध्यमिकय् पूर्णाङ्क ८०० या च्यागू पत्र याय्वलय् प्रा.वि. व नि.मा.वि.लिसे, अथे हे पुलांगु फिगू वा गुंगू पत्र लिसे लना स्वय्वलय् नं उचित हे खनेदु । स्थानीय भाषाय् विद्यार्थी मांभाय् हे कयाः व्वनीवलय् मांभाय् धयागु न्ह्याम्हसितं छगू अःपूगु विषय जुयाः अप्वः ल्याः कयाः डिभिजनय् वय्त नं ग्वाहालि जुइ ।

४.४ उच्च मा.वि. स नेपालभाषा -

नेपालभाषाया उच्च मा.वि.या पाठ्यक्रमय् दय्काः सम्वन्धित थासं स्वीकृत जुयाः आः वइगु सत्रं निसें लागू नापं जुइगु जुइ धुंकूगुलिं थन उच्च मा.वि.या व्यवस्था वंगु थासय् नेपालभाषाया प्राध्यापनया व्यवस्था याय् मफुत धाःसा पाठ्यक्रमय् व्यवस्था दयाः नं व्वंधाःसा मदइगु जुल कि 'जिमिसं ला तयागु खः, तर व्वं हे मदुसेंलिं छु याय्ज्यू' धकाः त्वह तयाः विरोधीतय्त लाय् वुइगु थाय् दइ ।

५) विजं -

थये भी सकलें मुनाः थवं थवय् सहलह व्याकाः समस्या थुइका समाधानया लँ लुइकेत जूगु गोष्ठीया लागि माःगु खर्चया व्यवस्था यानादीम्ह भाषाप्रेमी, समाजसेवी, उद्योगपति भाजु इन्द्रभक्त श्रेष्ठ व थुगु गोष्ठीया उपादेयता परिकल्पना यानादीम्ह शिक्षाविद भाजु डा. केदारनाथ श्रेष्ठयात विशेष सुभाय् देछासे थ्व ज्यापौ थन हे क्वचाय्के, सुभाय् ।

(ने.सं. ११८ पोहेलाथ्व ४ शुक्रवार खुन्हु नेपालभाषा शिक्षा विकास समितिया ग्वसालय् परोपकार मा.वि. येँय् जूगु गोष्ठी न्ह्यव्वयागु ज्यापौ)

टिप्पणी

१) वावुराम आचार्य वि.सं. २००९ 'नेपाल, नेवार र नेवारी भाषा,' नेपाल सांस्कृतिक परिषद पत्रिका १.१ :८
२) (क) हेमराज शाक्य ने.सं. ११०० श्री रुद्रवर्ण महाविहारस्थित तालपत्र अभिलेख (ने.सं. २५३) यागु । यल : उकुबहा
(ख) ने.सं. २९३ या जुजु रुद्र देवया इलय् सक्व वज्रयोगिनीया अभिलेख
३) शान्तहर्ष वज्राचार्य ने.सं. ११०५ मल्ल कालया मुक्क नेपालभाषा नाटकया धल: येँ विमला वज्राचार्य, नघ:
४) 'सिक्किमया नेवा: संस्कृतिया कार्यक्रम', आजको समाचार पत्र २०५४ पुष ७ गते सोमवार, पृष्ठ २
५) कमल प्रकाश मल्ल १०९९ 'क्रान्ति लिपा नेपाल भाषा (भूमिका)' नेपालभाषा ध्वाना सफूया धल: । येँ : लय्ता: दबू, पौल्या : २३-४०
६) राष्ट्रिय शिक्षा पद्धति (२०२८ २०३२) सम्मको योजना । श्री ५ को सरकार शिक्षा मन्त्रालय २०२८ : २५,१०
७) (क) माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम भाग १, २०३८ (भूमिका) श्री ५ या सरकार, शिक्षा तथा संस्कृति मन्त्रालय, पाठ्क्रयम, पाठ्यपुस्तक तथा निरीक्षण विकास केन्द्र, हरिहर भवन- पौल्या: क-घ, ब च
(ख) School Level Curiculum- A Historical Perspective, Education Day 1985, National Education Committe, HMG Nepal, PP 26
८) कमलप्रकाश मल्ल ने.सं. १०९९ ध्वाना सफूया धल ; (भूमिका), येँ : लय्ता: दबू, पौल्या ६ (राममणि आ.दी), ७ (कृष्णचन्द्र अर्याल व वैजनाथ जोशी), २५ (पूर्ण प्रसाद व्राम्हण)
९) नेपाल राज पत्र खण्ड ३५ अतिरिक्ताङ्क १ (ग) भाग ३ वि.सं. २०४३ वैशाख १, भाग ३, श्री ५ को सरकार सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सूचना १, पृष्ठ ४-६
१०) नेपाल राज पत्र, खण्ड ४३, २०५०-९-१३ या अतिरिक्ताङ्क ५४, भाग ३, अनुसूची ४, पृष्ठ ९, २२
११) "नेपालभाषा एम.ए.यात मान्यता कांग्रेसया पालय् हे दय्धुंकल" देशय्मरुझ्या: (वा:पौ), ने.सं. १११६ तछला १२, विहिवार
१२) डा. तेज रत्न कंसाकार, सन् १९९७ नोभेम्वर २६, २६ खुन्हु फिच्याक:गु भाषा वैज्ञानिक सम्मेलनय् अध्यक्षताया हैसियतं व्यूगु भाषण, पौल्या २ या वुँदा ७

लिधँसा

नेपाल, ज्ञानमणि- "इतिहास लेख्ने परम्परा र नेपालवृत्त" । प्राचीन नेपाल १०७ (वि.सं. २०४५), पृ.१-१० (नेपालीखण्ड)
पन्त, महेशराज- "गोपालराजवंशावली र भाषावंशावलीको साधर्म्यका केही उदाहरण" पूर्णिमा ३१ (वि.सं. २०३१ मार्ग), पृष्ठ १६१-१७२ ।
- "सेसिल वेण्डालको शव्दमा गोपालराजवंशावलीको वयान" । पूर्णिमा ३१(वि.सं २०३१ मार्ग), पृष्ठ १७२-१७७ ।
-७७ द गोपालराजवंशावली सर्सरी हेर्दा" पूर्णिमा ७२(वि.सं. २०४४ वैशाख), पृ.१-६५ ।
योगी, नरहरिनाथ- "गोपालवंशावली" । संस्कृत-सन्देश १:२ (वि.सं. २०१० जेठ), पृ. ३६-३७ ।
- गोपालवंशावली (५७१ वर्ष अघि लेखिएको इतिहास)" हिमवत-संस्कृति १ (वि.सं २०१६ विजयादशमी), पृ.९/३४ ।
रेग्मी, जगदीशचन्द्र - "गोपाल वंशावलि" । प्राचीन नेपाल २१ (वि.सं. २०२९ कार्तिक), पृ.४४-५५, २२ (माघ), पृ. ३४-५३ ।
वज्राचार्य, धनवज्र र ज्ञानमणि नेपाल- इतिहास -संशोधन । काठमाडौं: स्वयं, वि.सं श्रीपञ्चमी, पृ. १-१६
Bendall, Cecil - "The history of Nepal and surrounding kingdoms (1000-1600 AD), compiled chiefly from MSS Lately discovered." Jornal of the Asiatic Society of Bengal 72 (1903 AD), pp. 1-32
Petech, Luciano - 'Mediaeval History of Nepal (c.750-1480), Serie Orientale Roma 10. Rome: Iostitutl Italiano per it Medio ed Estremo Oriente, 1958 AD.
Regmi, D.R.- Medieval Nepal, Part iii Calcutta: Firma K.L. Mukhopadhyay, 1966 AD
Vajracarya, Dhanvajra and Kamal P. Malla- The Gopalarajavamsavali, Nepal Research Centre Publication N0 9. Wiesbaden: Franz Steiner verlag, 1985 AD

दोलखा नेपालभाषाया वाक्य-संरचना

- डा. रुद्रलक्ष्मी श्रेष्ठ

परिचय -

दोलखा नेवाः भाय् नेपालभाषा हे छगू कचा खः धइगु थौं अप्वःसिनं सी धुंकूगु खँ खः । नेपाल अधिराज्यं दुने वा पिने न्यनाः च्वंपिं नेवाःत स्वनिगलं पिहाँ वनाच्वंपिं खः धइगु खँ इपिं नापं खँल्हावल्हा याय्वलय् सी दु । भाजु काशीनाथ तमोट (ने.सं. ११०८) कथं 'ने.सं. ५०० रिखे नेवाःत नेपाःगालं दोलखाय् च्वं वन । वयां लिपः ने.सं. ७००-८०० रिखे तिनि स्वनिगलं मेमेगु जिल्लाय् नं च्वं वन' । अथे हे प्रसिद्ध इतिहासकार भाजु धनवज्र वज्राचार्य (२०४६) या कथं "यक्व न्ह्यः हे वैदेशिक व्यापारया ज्वलय् कोशी गण्डकी भेगय् नं नेवाःतय्गु वस्ती दय्धंकूगु खनेदु । थ्व प्रसंगय् पश्चिम पन्नग विषय अन्तर्गत च्वंगु पाल्पा आदि नेवाः वस्तीयात क्यनेफुसा पूर्वय् दोलखा नेवाः वस्तीयात क्यनेफु" ।

यथे थजु, थुकथं नेपाःगालं यक्व न्ह्यः पिहाँ वंपिं जक मखुसे दोलखा न्हापा छगू दुर्गम स्थानया ल्याखय् लानाच्वंगुलिं अनयापिनि स्वनिगःयापिं नेवाःत नापं सम्पर्क मदइगु स्वाभाविक हे जुल ।थथे जूगुलिं दोलखाया नेवाःतसें ल्हाइगु भाय् स्वनिगलय् ल्हाइगु नेवाः भाय् स्वयाः गाक्कं पाःवंगु जुइमाः । स्वनिगःया स्वयाः दक्कलय् अप्वः पाःगु क्रियाया स्वरुप खः।

वाक्य-विधान

न्ह्यागगु भाषाय् नं वाक्य धाय्बलय् पद (खँग्वः) ज्वः छुनाः अर्थ पूवंगु थुइकी । तर खँल्हावल्हाया भाषाय् छगू जक पदं नं वाक्यया रूपय् ज्या यानाः वयाच्वंगु नेपालभाषाय् जक मखु, हरेक भाषाय् नं दु । अथे खःसां सामान्यतः पदं वाक्यांश, वाक्यांश उपवाक्य दयाच्वंगु दु । अलय् उपवाक्यं अर्थात् अःपूगु चीहाकःगु मेगु मुख्यगु वाक्यय् दुविनाः ताहाकःगु वा थाकूगु वाक्य (मिस्र वा संयुक्त) या संरचना जुयाच्वंगु दु वा जुइ ।

१. पदक्रम

१.१ पदया स्थान

चीनी थें जाःग अरुपायित भाषाय् खँग्वःया निश्चित स्थान दइ । खँग्वःया थाय् उखे

थुखे जुल कि उकिया अर्थ नं पाइ । तर दोलखा भाषिका रूपायित नेपालभाषाया 'छगू कचा जूगुलिं वाकयय् (खँपुइ) दुने निश्चित थाय् दःसां थाय् हिलेवं अर्थ पाइमखु । सामान्यतः वाक्यया संरचना कर्ता-कर्म-क्रिया (S.O.V.) कथं हे जुइगु खः । अथे खःसां कर्म-कर्ता-क्रिया (O.S.V.) कथं छ्यूःसां अर्थ पाइमखु । गथे (१) नाइ-न मेस- (त) स्यात्-चु । नायं मेय्यात स्यात

थुकी कर्म न्हापालाकाः कर्ता खँग्वःयात ल्यूने लाकाः (मेस-(त) नाइ-न स्यात्चु । "मेय् स्यात । नायं स्यात) कथं छ्यूःसां अर्थय् छुं मपाःसां कर्मय् बः व्यूगु खँ प्रष्ट जू अर्थात् छुकी बः बीगु खः (Thematising जुइगु खः) व न्हापलाक च्वनी । तर गुगुं भाषाय् गुगु खँग्वः नाप क्रियाया संगति जुइ, उकियात हे प्रकरण अर्थ मूल विषय (Theme) धाइ गथे हिन्दीया छगू वाक्ययात काय् । रामने रोटी खाइ । - थुकी क्रियाया संगति 'राम' नाप मजूसें 'रोटी' नाप जूगुलिं 'रोटी' मूल विषय (Theme) जुल । थुगु प्रकारया वाक्य संरचना नेपालभाषाय् मदुगुलिं प्रकरणया रूपय् बः बीत दकलय् न्हापां तयगु चलन धाःसा दु ।

थथे खँग्वःया थाय् थुखे उखे छ्यूःसां अर्थ मपाइगुया मेगु दसू-

राम-न मेग साङत्-पे-कुं आमु-न स्व-ये प्रहसन-ये खँ हिल्-ङ हत्-चु ।
रामं म्हिग पासापिन्थाय् वं स्वयागु प्रहसनया खँ न्ह्युन्ह्युं कन (धाल)

रामन मेग आमुन् स्वये प्रहसनये खँ साङत्पेकु डिल्ङ हत्चु ।
रामं म्हिग वं स्वयागु प्रहसनया खँ पासापिन्थाय् न्ह्युन्ह्यु कन ।

मेग साङत्पेकु रामनं आमुन् स्वये प्रहसनये खँ डिल्ङ हत्चु ।
म्हिग पासापिन्थाय् रामं वं स्वयागु प्रहसनया खँ न्ह्युन्ह्युं कन

साङत्पेकु मेग रामन आमुन् स्वये प्रहसनये खँ डिल्ङ हत्चु ।
पासापिन्थाय् म्हिग रामं वं स्वःगु प्रहसनया खँ न्ह्युन्ह्युं कन ।

रामनं डिल्ङ आमुन् स्वये प्रहसनये खँ मेग साङतेपकु हत्चु ।
रामं न्ह्युन्ह्युं वं स्वःगु प्रहसनया खँ म्हिगः पासापिन्थाय् कन ।

आमुन् स्वये प्रहसनये खँ डिल्ङ मेग साङत्पेकु रामनं हत्चु ।
वं स्वःगु प्रहसनया खँ न्ह्युन्ह्युं म्हिगः पासापिन्थाय् रामं कन ।

खँल्हावल्हाय् गुब्लें गुब्लें गुम्ह गुम्हं क्रिया न्ह्यःने लाकाः नं छ्यलेगु याः, गथे-

(३) वन्-अहिन (वनहिन्)	जु-यउ (जुयउ)	आ-पेन्	गुल्प	गुल्प
वन्-स्वबो. वर्त, अपु., त:व.	जु-अभू, अपु, छव.	व-त:व	गुब्लें	गुब्लें
वं	जुइ	इपिं	गुब्लें	गुब्लें

१.२ पदया लोप

खँल्हावल्हाया भाषाय् खँपुइ दुनेया कर्ता वा गनं कर्म त्व:फिका: गनं गनं नितां त्व:फिका: छ्यलेगु चलन यैं/यलय् थें दोलखा भाषिकाय् नं दु ।

गथे

(सिता-न्)	(गा)	हा	वा हार्जु	आन्थिनु	(आमये) रंग,	बांमलाकु ।
(सितां)	(गा)	ह	ला हल	तर	(उकिया) रंग	बांमला ।

१.३ अन्विति

उपत्यकाया नेवा:भाषाय् थें सुजीव व निर्जीवया भेद थुइकीगु 'म्ह' व 'गु' दोलखा भाषिकाय् मदु, अथे हे यैं/यलय् थें त:वचं नां खँग्व: न्ह्य:ने वइगु विशेषणय् नं त:वचं लितंसा तयगु चलन दोलखा भाषिकाय् मदु । उलिजक मखु क्रियात्मक विशेषण (कर्तृवाची) वा कर्मवाची (Gerundives) स व पश्च क्रियामूलक विशेषक (Post Verbal Modifier) या रूपय् वइथाय् नं सजीव, निर्जीव व त:वचं थुइकीगु क्रमश: 'म्ह', 'गु' व 'पिं' चलन दोलखाय् मदु । संज्ञा खँग्व: लिया जक छ्यलीगु विशेषण खँग्वलय् जक त:वचं लितंसा गथे -

(क) बालकु खिचा *(ख) बांलकु चप्पल* *(ग) बांलकु मिसामिपेन्* *(घ) मिसापेन् हङ बालकुपेन*
बांलाम्ह खिचा" *"बांलागु चप्पल"* *"बांला(पिं) मिसात"* *"कला:पिं धइ(पिं) बांलापिं"*

(ङ) साँपर हङ क्वातके *(च) ङा हङ हेङउरि*
"सप: धइगु क्वातुक" *"न्या धइम्ह ह्याउँ(म्ह)म्ह"* इ.

तर थन उपत्यकाया भाषाय् मदु कथंया वचं व पुरुषया क्रियालिसे व गुंगु व्याकरणिक ब्वय् कर्ताया सकर्मक व अकर्मक क्रियालिसे समेत अन्विति दुगुलिं याना: क्रियाया रूप छ्यलाय् पाइगु, विविधता वइगु स्वभाविक हे जुल ।

मेगु खँ यदि गुगुं छगू हे वाक्य दुने निथिकं समापिका क्रिया दत धा:सा न्हापांगु समापिका क्रियानाप जक वचंया अन्विति अर्थात् न्हापांगु समापिका रुप जक वचं व पुरुष अनुसार छ्यला: वयाच्वंगु खनेदु, लिपाया समापिका क्रियाया रुपय् अन्य पुरुषया छवचं जक

छ्यली, वचं व पुरुष कथं छ्यली मखु अर्थात् लिपायागुलिं सहायक क्रियाया रुपय् जक ज्या याइ,,

दसू, ल्या: १.

हावि हावि	आ-पेन्	पाजु-पे-कुवँ-उतन्	जु-येन्	च्वन्-अ ।
न्हापा न्हापा	इपिं	पाजुपिन्थाय्	वं(गु)	जुया च्वन ।

थुकी वचं व पुरुष कथं न्हापांगु समापिका क्रियाया स्वभाववोधक भूतया अन्य पुरुषया त:वचं कथं (वन्-उतन्>वँउतन्) छ्यलात:गु दु । लिपायागु सहायक क्रियाया रूपय् अन्य पुरुष छवचं रुप जक छ्यला: वयाच्वंगु दु ।

दसू ल्या: २.

जि	केसि	पिकनिक-कु	यइ	म-ख्ये	जु-यउ (ज्यउ) ।
जि	कन्हय्	पिकनिय्	वये	मखु	जुइ ।

२. वाक्यांश

प्रजनक व्याकरणया सिद्धान्तकथं दक्वसिवें न्हापां वाक्ययात नाम वाक्यांश व क्रिया वांक्यांश याना: निथिकय् ब्वथली । अलय् ना.वा: (NP) दुने नं मेगु ना.वा अर्थात् दर्शक (Demonstrative), नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया विशेषण, क्रियात्मक विशेषण (Gerundives or Verbal adjectives), व ल्या:ग्व: सहितया तजिग्व:, रकम (Amount) आदि वय्फु । अथे हे क्रिवा (VP) दुने नं मेगु क्रि.वा, ना.वाया नापं मेमेगु व्याकरणिक ब्व कारक लगायत संकेत सूचक (Deictic) नं वय्फु ।

वाक्य ल्या: १

लाप्टे-ये	*कये*	*आइतवार*	*नसिं*	*ज्ये-कु*	*मवन (म्वन) ।*
लाप्टेया	*काय्*	*आइतवार*	*निसें*	*ज्याय्*	*मवन ।*

वाक्य ल्या: २.

आमु	*हिसिदउ*	*मिसामिन्*	*जन*	*कयेत*	*गत्के*	*वांलकु जागिर*	*यडन्*	*विर्जु ।*
व	*हिसिदुम्ह*	*मिसां जि*	*काय्यात*		*सा:प*	*बांलागु जागीर*	*याना*	*विल ।*

२.१ नाम वाक्यांश

नाम वाक्यांश संघटन अनिवार्य शीर्षक कथं संज्ञा (नाम) वा सर्वनाव वा ल्या:ग्व: सहितया ताजिग्व: क्रियात्मक विशेषण (Gerundives) वा क्रियाविशेषण वा क्रियात्मक संज्ञा (Gerund) वा रिलेटिवाइजर (Reletivizers) पूर्वकालिक असंगामी (Past Participle) जुइ । विशेषक (Modifiers) फुक्कं सम्वन्धित संज्ञाया न्ह्य:ने गनं गनं ल्यूने नं च्वना: वय्फु । गथे

(१) आमु मिसामि	दर्शक विशेषण + शीर्ष संज्ञा
"व मिसा"	
(२) जन मिसा	सर्वनाम (सम्वन्ध) + शीर्ष संज्ञा
"जि (म्ह/मि) कला:"	
(३) थिमा बांलकु कुमारकेटि	ल्या:ग्व:+ताजिग्व:+विशेषण+संज्ञा
"छुम्ह वांलाम्ह मिसामचा"	
(४) उ नुलु लाक्मा थि ज्व	दर्शक विशेषण+विशेषण+संज्ञा+ल्या:ग्व:+ताजिग्व:
"ध्व न्हूगु लाकां छ्व जु"	
(५) गान्टाङ् कुमारकेटा पेन्	विशेषण+संज्ञा (सजीव)-त:वचं
"गांसिपिं मिजंमचात"	
(६) क्वाइटाक् वन्सामिपन्	विशेषण+संज्ञा (सजीव)-त:वचं
"धुसिलूपिं मिजंत"	
(७) हेङ्उ छ्यातापेन्	विशेषण+संज्ञा (निर्जीव)-त:वचं
"ह्याउँगु कुसा(त)"	
(८) त्वायउ खिचापेन	विशेषण+संज्ञा (सजीव)-त:वचं
"तुयूपिं खिचात"	
(९) मेग खिचा स्याकु मि	क्रिया-विशेषण+संज्ञा+कृदन्त-विशेषण- (कर्तृवाची)+ संज्ञा
"म्हिग: खिचा स्या:म्ह मनू"	
(१०) आमु हजुरन् ङ्याङन् बियेन् दिये लाक्मा	दर्शक विशेषण+सर्वनाम अतिआदरार्थी)+पूका+ पूका+कृदन्त-विशेषण (कर्मवाची सहा. क्रिया (आदर वाचक) + संज्ञा
"व हजुरं न्याना: बिया: दीगु लाकां"	

(११) मिसामिपेन हङ बांलकुपेन् — शीर्ष संज्ञा-त:व.+पश्च कृदन्त विशेषक+विशेषण- त:वचं
"मिसात धइ-पिं बांलापिं"
(१२) मुचा हङ ज्ञानी उरि — शीर्ष संज्ञा+पश्च कृदन्त विशेषक+विशेषण+क्व:छीगु
निपात+आगम 'उ' सहित । इ.
"मचा धइम्ह ज्ञानी म्ह"

टिप्पणी

च्वय् 'अन्विति' स उल्लेखित जू थें दोलखा भाषिकाय् सजीव व निर्जीव संज्ञा न्ह्य: छ्यलीगु म्ह 'व' 'गु' छ्यलेगु चलन मदु । उलिजक मखु विशेषण ल्यूनेसं संज्ञाया त:वचं रूप छ्यलीथाय् विशेषणं त:वचं लितँसा काइ मखु । अथे हे कृदन्त विशेषण (कर्तृवाची) वा (कर्मवाची) (Gerundive Nominative or Objective) या रूपय् छ्यलीथाय् वा पश्च कृदन्त विशेषक (Post-verbal Modifier) या रूपय् छ्यली थाय् नं यैं/यलय् 'म्ह', 'गु' व त:वचं जूसां त:वचं लितँसा 'पिं' काइ थें दोलखा भाषिकाय् उकथं छ्यलीगु चलन मदु, गुगु च्वय् विया नाम वाक्यांशया दसुं स्पष्ट या: ।

१.२.२ क्रिया वाक्यांश

क्रिया वाक्यांश संघटन विशेष याना: असमापिका+सहायक क्रिया छगू वा छगू स्वयां अप्व: वा संज्ञा+क्रिया नाप वा अव्यय+ क्रिया नाप हना: दइच्वंगु दु, दसूया लागि-

(१) नइ त्यनइ । — मू.क्रि. (क्रियार्थक रूप)+सहायक क्रिया (स्थि.बो. वर्तमान, अपु., छ्.व., सक, कि रुप)

(२) च्वङन् वन । — मू.क्रि. (पूर्वकालिन असंगामी) + सहायक क्रिया (सामू, अपु, छ्व, अकर्मक (क्रियाया) रुप)

"च्वना: वन"

(३) यङन् च्वन । — मू.क्रि. (पूका.रुप) + सहायक क्रिया (स्थि बो. वर्तमान, अपु.छ्व.अक.रुप) (निरन्तरता वोधक रूपी)

"याना च्वन" ।

(४) हायेन् दिसिन् । — मू.क्रि. (पूर्वकालिक (असंगामी) + आदरार्थक सहायक क्रिया (अनुरोधात्मक रूप)

"हया दिसँ"

(५) डिल्ङ यर । — मू.क्रि. (पूर्वकालिक संगामी)+ सहा क्रिया (साभू.अपु.छ्व.अक. रुप)

"न्ह्युन्ह्युं वल" ।

६) म्वाल्द/म्वाल वन ।	मू.क्रि. (उत्तरकालिक + सहा क्रिया (साभू.अपु.छ्व.अक.रूप)
"मा: वन" ।	
७) क्वतयउ ख्वान्गि ।	कृदन्त-विशेषण (कर्तृवाची)+ सहा क्रिया (सामू.उपु.छ्व.रूप)
"क्वहाँव:गु खना" ।	
८) यङ जुयेन् च्वन ।	मू.क्रि. कृदन्त विशेषण (कर्मवाची) + सहा.क्रिया (पूका)+ सहा क्रिया (स्थि बो वर्तमान रूप) अज्ञात भूत रूप
"या:गु जुया च्वन" ।	
९) नयेन् द दीगु ।	मू.क्रि. (पूका रुप) + निषेधात्मक नियात– आदरार्थक सहा क्रिया आदरसूचक निषेधात्मक रूप
"भपिया दीमते" नया मते दी (दिइ) ।	
१०) नइ यरसङ् द नउ ।	मू.क्रि. क्रियार्थक + स्थि/स्व बो (वर्तमान) + ब:वीगु निपात अवस्थागत निपात + निषेधात्मक निपात + (निषेधात्मक छ्वचंया रूप)
नये य:सां मते न ।	
"नये य:सां नये मते"	
११) गत्के नइरि (नइउरि) म जि ।	क्रिया विशेषण + कृदन्त संज्ञा + नका. निपात + समापिका (सहा. क्रियाया निषेधात्मक रूप)
"आपा: नयेगु म जिउ" ।	
१२) नइ त नन्	क्रियार्थक सम्प्र लितँसा + समपिका आज्ञार्थक त:वचं रूप)
"नये त न"	
१३) (आपेन्) वँइ त थ वहिन् ।	कृदन्त- सम्प्र लितँसा + इच्छात्मक निपात + समापिका (इच्छात्मक, त:व रूप)
"(इपिं) वनेत थवनेमा" ।	
१४) (आमुन्) हावि नसिं नउ (जु) जुयेन् च्वन ।	क्रिया-विशेषण + परसर्ग मूक्रिया स्वबा.भू.अपु. छ्व + सहा. क्रि. पूका + सहा क्रि अपु छ्व (अज्ञात भूत रूप)
(वं) न्हापां निसें न: जुया च्वन"	
१५) हत्चु हरि व जिर (रा) ?	मू.क्रि. (साभू.अपु.छ्व.सक) + क्रियार्थक + संयो (निपात) + समापिका (स्थि वो. अक. वर्त. अपु. छ्व)
"धाल धाये वं जिउ (ला) ?"	

१६) वि हे म वियेन् तुड् वन ।	धातु वा लघु रुप + ब:वीगु निपात+ नका. निपात + पूका + ब:वीगु निपात-समापिका (साभू अक.अपु.छ्व.)
"विहे म विउसे तुं वन" ।	
१७) ध्यन हङ (न्) हङन् छ्व साउ ।	समापिका (अक) साभू.अपु.छ्व) + उद्देश्य थुइकीगु निपात + असमापिका (पूका) + सहा. क्रि (लघु रूप) + समापिका सहा. क्रि. (आज्ञार्थक छ्वचं रूप) इं
"ध्यन धका: धया छ्वया विउ" ।	

१.२.३. विशेषण वाक्यांश

विशेषण वाक्यांशय् विशेष याना: विशेषण, सार्वजनिक विशेषण, तुलनात्मक निपात, क्व:छीगु निपात, क्रियाविशेषण, नामयोगी वाक्यांश, ताजिग्व: सहितया ल्या:ग्व: आदि वय्फु गथे-

१) त्वायउ क्वांइटाक् उरि	विशेषण + विशेषण + क्व:छीगु निपात
"तुयु धुसिलु म्ह (चाहिं)"	
२) गान्टाङ् लाङ्टा उरि (मुचा)	विशेषण + विशेषण + क्व:छीगु निपात गँसि नाङ्गा म्ह (चाहिं (मचा)
३) हाकउ रि	विशेषण + क्व:छीगु निपात
"हाकु म्ह (चाहिं)/हाकु गु (चाहिं)	
४) चिचाउ हिसिदउ रि (मुचा)	विशेषण + क्व:छीगु निपात
"चिकचाधिक: हिसिदु म्ह (चाहिं)"	
५) द्वाकुदाँउ रि (मिच)	विशेषण + क्व:छीगु निपात ध्वकदु (जेठी) (म्हयाय्)
६) स्वमा उरि कये	ल्या:ग्व: + ताजिग्व: + नाम
"स्वम्ह म्ह काय्"	
७) हेङ्ला थे हाकउ	संज्ञा + तुलनात्मक निपात + विशेषण
"हेंग्वा: थें हाकु म्ह (गु)	
८) त्वायउ वांलकु थि मा	विशेषण + विशेषण + ल्या:ग्व: + ताजिग्व:

"तुयु वांला (म्ह) छु म्ह"	
९) हाकउ बामलकु पुटिगउ रि	विशेषण + नकानिपात सहितगु विशेषण + विशेषण + क्व:छीगु निपात
"हाकु बांमला: (म्ह) भुतूचा: (म्ह) (चाहिं)	
१०) आमु थिनाउ विङ वांलकु (मिसा)	सर्वनाम - परसर्गीय वाक्यांश + विशेषण + विशेषण
"व थिंन्या:म्ह (भिंम्ह) वांला (म्ह) कला:"	
११) वलि तेक् चा (= वल्तेचा) (वजि)	परि.वा. सार्वजनिक विशेषण + त्रि.वि. + चीधंगु रूप क्यनीगु लितँसा
"थुलि ति चा (=थुलीचा) (वजि)	
१२) वपइ तेक् चाउ (=वप्तेचाउ)	सार्व.विशे + क्रि. वि. + चीधंगु रुप क्यनीगु लितँसा + विशेषणिक लितँसा इ.
"थपाय् ति चा धंगु (=ब:चाधंगु)"	

१.२.४ क्रिया विशेषण वाक्यांश

थुकी क्रियाविशेषण, संज्ञा, विश्लेषण, ल्या:ग्व:, ताजिग्व:, परसर्ग, ब:वीगु, निपात आदि वय्फु ।

१) आउ टुल्के	क्रि.वि. + परसर्ग
"आ: तक"	
२) नि नि पति (=निन्पति)	संज्ञा + संज्ञा + परसर्ग
"न्हि न्हि पति (न्हिपतिं)"	
३) सुन्नि नास् चा न् (इ्)	संज्ञा + विशेषण + संज्ञा + ब:वीगु निपात
(सुथ नसं चा -)	
"सुथ न्हापा"	
४) स्व पुल तेक्	ल्या:ग्व: + क्रि. ताजिग्व: + क्रि.वि.
"स्वक: ति"	
५) बल्नि बल्नि	संज्ञा + संज्ञा
"बहनिं बहनिं"	
६) खचिन वल्निं	क्रिया विशेषण + संज्ञा

"हन्चा (हनीचा) वहनिं"	
७) नि ये नि सुम्मके	संज्ञा + ब:वीगु निपात + संज्ञा + क्रि.वि.
"न्हि यां न्हि (न्हिन्हि) सुंक"	
८) विन्के् ङ्	क्रिया विशेषण + ब:वीगु निपात
आपा: (ल) - (=आपालं/तसकं)	
९) वातिचा विस्तार्न	क्रियाविशेषण + क्रिया विशेषण
"भतिचा बुलुहुँ"	
१०) आउ दार (आउदार)	क्रिया विशेषण + परसर्ग
अबाय् ती	
११) हावि लिवि	क्रि.वि. + क्रि.वि.
"न्हापा लिपा"	
१२) हति इथि	क्रि. वि. + क्रि. वि.
"उखे थुखे"	
१३) गसान विस्तारन	क्रि.वि. + क्रिवि
"तीजक बुलुहँ"	
१४) म्व न् (ङ्) थिगर थिगर	संज्ञा + ब:वीगु निपाव + ल्याङ्व: + ताजिग्व:
+ ल्या:ग्व: + ताजिग्व:	
"म्हं (म्ह नं) छ्ग: छ्ग:"	
१५) हावि तुङ्	क्रि.वि. + ब:वीगु निपात
"न्हाच तुं"	
१६) म विके तुङ्	नका.निपात + क्रि.वि. + ब:वीगु निपात
म विइकं/ म विउसें तुं	
१७) छक्काल ताकु	संज्ञा + क्रि.वि.
मध्यान्ह इलय्	इ.

१.२.५ नामयोगी वाक्यांश

(१) ज्याला फुसकु	संज्ञा+नामयोगी+अधिकरण लितँसा
"ज्या: फुसय्"	
(२) पुनिस कुनु/खुनु	संज्ञा+परसर्ग

"पुन्हिं खुनु"	
(३) महनि नखट् टुल्के	संज्ञा+संज्ञा+नामयोगी
"मोहनिं नख: तक"	
(४) ब्याहा ये लित खुनु	संज्ञा+आगम (सम्वन्ध का)+क्रि.वि.+परसर्ग
"ब्याहाया सति खुनु (सर्खुन्हु)"	
(५) पुनिस हात खुनु	संज्ञा+क्रिवि+परसर्ग
"पुन्हिं न्ह्यत खुनु (न्ह्यर्खुन्हु)"	
(६) जन नापङ्	सर्वनाम+आगम (सम्वन्ध कारक)+नामयोगी +ब:वीगु निपात
"जि नापं - (नापं)	
७) पुनिस हा/लि	संज्ञा+अव्यय+अव्यय
"पुन्हि न्ह्य:/लिउ"	
८) प्यमा लिपा	ल्या:ग्व:+ताजिग्व:+अव्यय
"प्यम्हं लिउ"	
९) खचिन नसिं	क्रिवि.+नामयोगी
"हनीचा (हन्चा) निसें	
१०) सामाजिक ज्ये दुन्हु	विशेषण+संज्ञा+नामयोगी
"सामाजिक ज्या रिखे"	
१२) केसिये कार्यक्रमये वारे-कु	क्रि.वि.-आगम (सम्वन्ध कारक)+संज्ञा-आगम (सम्वन्ध कारक)+ अव्यय-अधि लितँसा
"कन्हय्या कार्यक्रमया वारे	
१३) छँ पिछे	संज्ञा+नामयोगी
छँ पिछे (पतिकं)	
१४) वँइ हा नसि	क्रियार्थक+अव्यय+नामयोगी
"वने न्ह्य: निसें"	
१५) लियेन् तुङ्	क्रि.वि+निपात
लिस्से (लिना:) तुं	
१६) म्वगर देपान्	संज्ञा+नामयोगी इ.
म्ह(गा:)यू द्य:ने	

/देपान/ 'द्य:ने' मूल रूपय् क्रिया विशेषण ख:सां नामयोगी कथं थुकिं ज्या या: ।

च्वय् न्ह्यथना न्याथी कथंया मूल वाक्यांश वाहेक निम्न अन्य कथंया वाक्यांश गुगु अप्वः धयाथें वाक्य विशेषणिक (Sentence Qualifiers) कथं वाक्यया सुरुइ छ्यूयला वयाच्वंगु खने दु, गथे-

१) आउ ङ् (=न) लि	आउन्लि जि यइ मख्ये
"आः नं लिप (परम्परागत)"	"आवंलि जि वये मखु"
२) आन् (=आमु) थि जुयेन्	आम इस्कुल बांमल, आन्थि जुयेन् जिन् मिचत मतर्गि
"अ थे जुयाः (=उकिं)	"व स्कूल बांमलाः, उकिं जिं म्हयाय्यात मतया"
३) आमु थे स (=आम्थेर्स)	आम्थेर्स आमुन् ब्वङ्न नयउ मख्ये ।
"अथे सा (=अय्सा)	"अय्सा वं ब्वनाः नइ मखु"
४) जुइत वा	जुइत वा गोपाल म फउ ।
"जुइत ला-(खय्तला/खतु)"	"खय्तला गोपाल म फु"
५) जुइ वा	जुइ वा जिनुङ् यत्कि ।
"ख ला"	"ख ला जिं नं याना" ।
६) जिर स	जिर्स छिनुङ् द नउ ।
"जिउ सा (ज्यूसा)	ज्यूसा छं नं (मते न) नय् मते
७) फर स (=फर्स)	फर्स हजुर केसि थिपुल जायेन दिसिन् ।
फु सा (फःसा)	"लाःसा हजुर कन्हय् छ्कः भ्फायादिसँ" ।
८) यउता जुर स ङ् (यउता जर्सुङ्)	यउता जुर्सङ् जिन् ब्वँइरि त्वार्तइ म ख्ये
यग्गु जू सां (न्ह्याथे जूसां)	न्ह्याथे जूसां जिं ब्वनेगु त्वःते मखु ।
९) सत्न हरि हर्स	सत्न हरि हर्स आमु अइराक् त्वँइरि बानि बांमल ।
धात्थे धाये(गु) खःसा (धाःसा)	"धात्थे धाय् (गु) खःसा व अय्ला त्वनेगु वानी बांमलाः । इ.

१.३. वाक्यया भेद

मूलतः वाक्य (१) सरल, (२) मिस्र व (३) संयुक्त यानाः स्वथी कथंया जुइ - उपवाक्य

उपवाक्य वास्तवय् निगू वा अप्व: अ:पूगु (सरल) वाक्य मिले याना दयाच्वंगु छगू हे वाक्य दुने च्वंगु चिचिचाधंगु वाक्य हे उपवाक्य जुइ । उपवाक्य (१) आश्रित (Subordinate) व (२) अनाश्रित (Co-ordinate) निथी कथंया दु, गुगुलिं मिश्र वाक्य व संयुक्त वाक्यया संरचना जुइ ।

१.३.१ सरल वाक्य

अ:पूगु छगू उद्देश्य (Subject) व विधेय (Predicate) दुगु सरल वाक्य जुइ । सरल वाक्य नं अकर्मकीय, सकर्मकीय (एक कर्मकीय व द्विकर्मकीय) व पूरकीय (कर्तृ पूरकीय व कर्म पूरकीय) कथंया दु -

(१) अकर्मकीयया दसु-

(अ) मुचा ङिल ।	*(आ) मि थावि च्वन ।*
"मचा न्हिल" ।	*"मनू तालय् दु" ।*
कर्ता (विही.) + विधेक	कर्ता (वि.ही.) + विधेय

(२) सकर्मकीयया दसु –

(क) एक कर्मकीय-

(अ) मुचान् आखर ब्वन्जु ।	*(आ) मा उरिन् कयेत ब्वालविर्जु ।*
"मचां आख: ब्वन"	*"माम्हं कायूयात ब्व:बिल"*
कर्ता कर्म (विही) + विधेय	कर्ता-कर्म+ विधेय

(ख) द्विकर्मकीय-

(अ) राम् न श्यामत तपेन यतइ ।	*(आ) जिन् छन्त वाखन् लाइ ।*
रामं श्यामयात ग्वाहालि या: ।	*"जिं छन्त वाखं कने" ।*
कर्ता-सम्प्रदान-कर्म+ विधेयक ।	कर्ता+ सम्प्र.+ कर्म+ विधेय

(३) पूरकीय वाकयया नमूना

(क) कर्तृ पूरकीय-

(अ) छन मिसा बांलकु ।	*(आ) इरिमुचा गान्टाङ् (गलइ) जुर ।*
"छं (छिमि) कला: बांला: ।"	*"भमचा गंसि (गलय्) जुल ।"*
कर्ता + कर्तृपूरकीय (स्थि बो.)	कर्ता+कर्तृ पूरकीय (स्थि. बो.)

(ख) कर्म पूरकीय

(अ) मुचात/मुचाये ताप्यर ॥	*(आ) (मन्त्रीन्) राम्त सेक्रेटरी यत्नु ।*

"मचायात/मचाया तांन्वल"
कर्म+पूरकीय

"(मन्त्रीं) रामयात सेक्रेटरी यात ।
कर्म-पूरकीय

प्रजनक व्याकरण कथं सघटक तत्व ब्वथला

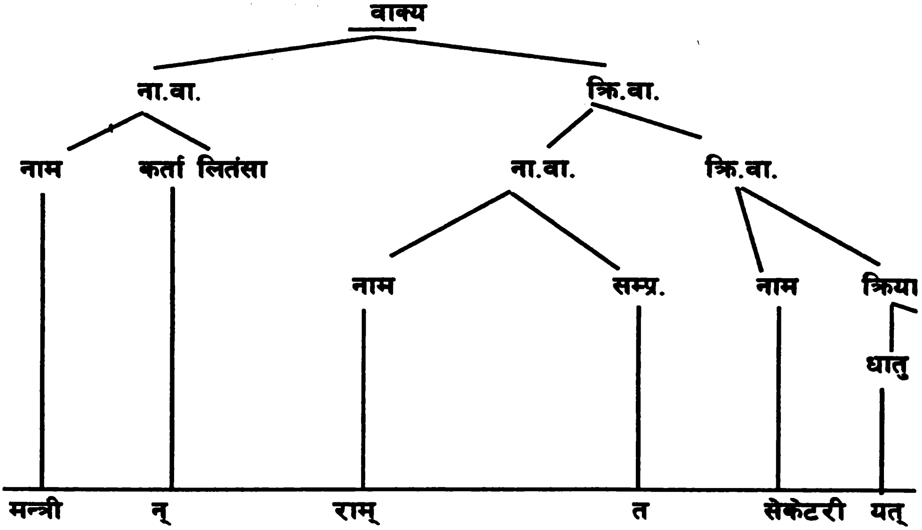

प्रजनक व्याकरण कथं सघटक तत्व ब्वथला

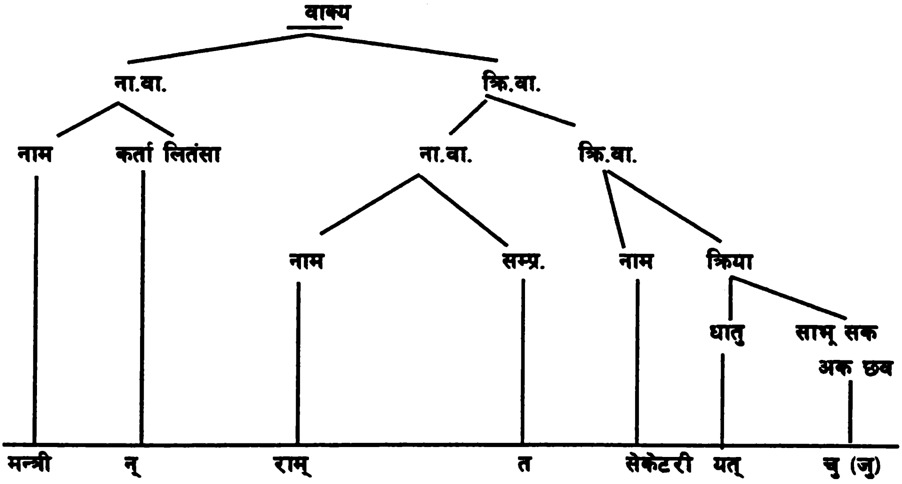

१.३.२ मिश्र वाक्य

१) नाम वाक्यांश गर्भय् दुगु मिश्र वाक्यया नमूना -

(क) किंजन् जन्त जर्फुदाजु त्रिशुली-कु वङ्न दियउरा हङन् ड्यन्जु ।
"किजां जित: जिचादाजु त्रिशुली वना: (भ्काया:) दिइ ला (?) धका न्यन" ।

(ख) रामन् इसित ताता केसि द्वाल्खा-कु वयङ् (हङ्न) हाचु ।
"राम जिमित तता कन्हय् दोलखाय् वनी (धका:) धाल" ।

(ग) मान् जना गत्के कम्यरि फके हङ्न आशिवार्द विर्जु ।
मानं जित यक्व कमाय्याय् फय्मा: धका: सुवा: विल" ।

(घ) सुमित्रान् (छिजी द्वखुन पोखराकु नापङ् वँइ लउ) हङ्न हत्चु ।
"सुमित्रां भ्की दक्वं पोखराय् नापं वने (नु) धका: धाल ।

(२) विशेषण वाक्यांश गर्भय् दुगु वाक्य

(क) मेग हङ वांलकु मिसामिपेन प्यमा यर्हिन् ।
"म्हिग: धया(पिं) वांला(पिं) मिसात प्यम्ह वल" ।

(ख) हेटौंडा-कु वियेन् तये इसि द्वाकुडांउ रि मिच उ ख्येउ ।
"हेटौंडाय् विया: तइम्ह जिमि ध्वकम्ह (त:धिकम्ह) म्ह्याय् ख:" ।

(ग) ड्याबा दउ, द्वाकुमि पने द्वखुसित/सिये यर ।
ध्येवा दु(पिं) त:मिपिं सकसित/सिया य:"

(घ) वप्तेचाउ ज्ये यरि त गल्के ड्यवा माल ।
"ब:चाधंगु ज्या याये त यक्व ध्येवा म्वा:"

३. क्रिया विशेषण वाक्यांश गर्भय् दुगु वाक्य

(क) शशि यर्स छक्काल ताकु जुकुन् यइ ।

"शसि वःसा मध्यान्ह इलय् जक वइ" ।

(ख) छि सिमला(कु) वन्स जि ङ् यइ ।
"द सिमला(यू) वंसा जि नं वये"

(ग) मां गुल्प ययउ, आम्खुनु जि छन कु यइ ।
"मां गुब्ले वइ, उखुनु जि छन्थाय् वये" ।

(घ) जिंन् सिरगि यछि छिन् गत्के मिहेनत यसें, छिन् उज्ये यरि फरन्
"जिं स्यू, यदि छं यक्व मिहेनत याःसा, छं ध्व ज्या याये फु" ।

(ङ) गत्के म नये लागिन् आम ये प्यारा वात ।
गाक्क म नःगुलिं वया नयेपित्यात ।

४) वाक्य विशेषणिक दुगु वाकय
(क) छिन् आम्त डार्डसिन् आमुनुङ छन्त हात्त मडायउ ?
छं वइत दासेलिं वं नं छन्त छाय् मदाइ ?

(ख) आउङ्लि म सत्तके जि गिविनुङ् वँइ मख्ये ।
"आवंलि मसःतिकं जि गनं नं वने मखु" ।

(ग) यउता जुर सङ् राम नेपालकु मायर, जापनकु तुङ च्वन ।
"न्ह्यागु जूसां राम नेपालय् म वल, जापनय् तुं च्वन" ।

१.४. संयुक्त वाक्य
(क) मुचापिसिन् माउरित न नक्येइ बिरहिन्, न त्वंक्येइ पिरहिन् ।
मस्तयसं माम्हेसित न नकेव्यू(विउ), न त्वंके व्यू (विउ)" ।
(ख) वजिङ् मा हार्जु, जाकिङ मा हार्जु ।
वजिं म हल, जाकिं म हल ।

(ग) बांलाके ब्वँइमल, आलेतुका जाँचकु पास जुयउ ।
"बांलाक ब्वनेमाः, अले धका जाँचय् पास जुइ" ।

(घ) कल्पना वा यर, आन्थिनु सपना माय नि ।
"कल्पना ला वल, तर सपना मवः नि" ।

(ङ) कि छि या, कि छन मिसा छ्वयेन् हाउ ।
कि छ वा, कि छं कलाः छ्वयाः हिं" ।

(च) कये उरि म फउ, आन्थि जुयेन् राम मेग यइ म फइ ।
काय्म्ह म फु, अथे जूगुलिं राम म्हिग वये म फुत (फत)" ।

१.५ वाक्य रूपान्तरण

(क) राम ! छिन् मेग लाक्मा ङ्याङन् हार्मुन ना ? (प्रश्न वाचक, साभू.मपु.छ्व.)
राम ! छं म्हिगः लाकां न्याना हया ला ?

प्रश्नवाचक वाक्यय् यैँ/यलया भाषिकाय् जूसा उत्तम पुरुष अर्थात् आत्मभूत, आत्म अभूत रूप छ्यलीगु खःसा दोलखा भाषिकाय् पुरुष व वचं नापं क्रियाया संगति दुगुलिं मध्यम पुरुष रूप हे छ्यलाः वयाच्वंगु दु ।

(ख) राम लाक्मा ङ्यार वन । (उत्तर कालिक असमापिका क्रिया समापिका क्रियाया साभू.अक अपु.छ्व)

"राम लाकां न्याः वन ।"

(ग) रामं मेग लाक्मा ङ्याङन हार्जु । (पूर्वकालिक असामापिका क्रिया + समापिका क्रियाया साभू.सक.अपु.छ्व. रूप)

"रामं म्हिगः लाकां न्याना हल" ।

राम्नं मेग लाक्पा ङ्याङन् माहार्जु । (च्वय्या वाक्यया नकारात्मक रूप)

"रामं म्हिगः लाकां न्यानाः महः" ।

(घ) राम्न थनुकेसि ङ लाक्मा मिइउरि यतइ । (क्रियात्मक संज्ञा असमापिका+ समापिका स्व बो वर्त.सक. अपु.छ्व. रूप)

"रामं थौकन्हय् नं लाकां मियेगु याः" ।

राम्नं थनुकेसिङ् लाक्पा मिइउरि मयत् । (च्वय्या नकारात्मक रूप)

"रामं थौकन्हय् नं लाकां मियेगु मयाः" ।

(ङ) राम्नं हावि हावि लाक्मां मिउ । (स्वबो. भू. अपु. छ्व)

"रामं न्हापा न्हापा लाकां मिउ" ।

राम्नं हावि[२] लाक्मा म मिउजु । (नकारात्मक रूप)

"रामं न्हापा[२] लाकां म मिउ" ।

(च) राम ! लाक्मा (थि ज्व) ड्याङन् हाउ । (आज्ञार्थक छ्वं)

"राम लाकां छ्र जु न्याना हिं"

(छ) राम ! लाक्मा ड्याङन दहाउ । (निषेधात्मक छ्र वचं)

"राम ! लाकां न्यानाः हय्मते" ।

(ज) हजुरन जन्त लाक्पा ड्याङन् हायेन दिइत रा ? (आदरार्थक अभू.रुप)

"हजूरं दः लाकां न्याना हया दिइ ला ?

(झ) हजुरन ! जन्त लाक्मा थि ज्व हायेन् दिसिन् । (निषेधात्मक)

"हजुरं दः लाकां छ्रजु हया दिसँ" ।

(ञ) हजुर नं जन्त लाक्मा हायेन् द दीगु । (आदरसूचक निषेधात्मक)

"हजुरं दः लाकां हयाः दीमते" ।

(ट) राम्नं हाय् लाक्मा बांलकु । (स्थि बो.)

"रामं हःगु लाकां बांलाः" ।

रामन् हाये लाक्मा बांमल । (नकारात्मक स्थि बो.)

"रामं हःगु लाकां बांमलाः" ।

(ठ) राम्नं हाये लाक्मा गिनाउ (स्थि बो)

"रामं हःगु लाकां गय्च्वं ?" ।

(ड) रामपिसिन् लाक्मा ड्याङन् ययेन च्वनहिन् । (निरन्तरता वोधक अपु. तःव.)

"रामपिं लाकां न्यानाः वया च्वन"

(ढ) रामन् लाक्मा ड्याङन् हाइरइ । (निकट भविष्य रुप)

"रामं लाकां न्यानाः हइन" ।

(ण) रामन् लाक्मा ड्याङन थाहाउ । (इच्छात्मक उपेच्छात्मक छ्ववचं रुप)

राम लाकां न्यानाः हय्मा/थ ह (वहिं)

ध्व वाक्यय् गुणवाचक क्रिया (Attributive Verb) या स्थितिवोधक रूप /उ/ लितँसा तना: छ्यूली थें तु प्रश्न वाचक सार्वनामिक विशेषण रूप नं लितँसा तना: दयाच्वंगुलिं थुकीत हे स्थितिवोधक रूपय् छ्यूलेगु चलन नं दोलखा भाषिकाय् खने दु । दोलखा नेवा: भाय्या वाक्यया विधानय् विशेषता रूपय् खनेदुगु खँयात च्वय् विया दसुं पुष्टि याइ ।

गुहाली ज्वलं

- जोशी, सुन्दरकृष्ण ने.सं. ११०५ । नेपाल भाषाय् क्रिया रुपायन । सितु : ल्या: ७६: ४६-५४ । यें: च्वसापासा ।
- जोशी, सुन्दरकृष्ण ने.सं. ११०७ । नेपाल भाषाय् कारक व्यवस्था । नेपाल ऋतु : पौ ४१: ६-१७ । यल: लकस पुच: दौवहा ।
- जोशी, सुन्दरकृष्ण ने.सं. १११२ । नेपालभाषाया भाषा वैज्ञानिक व्याकरण : लाकौल पिथना, महाबौद्ध यें ।
- तमोट, काशीनाथ ने.सं. ११०८ । 'ऐतिहासिक संदर्भय् नेपाल भाषा व दोलखा भाषिकाया कारक-प्रत्यय छ्पुलु' : पलेस्वां : ज: ७३-७६ ।
- प्रधान, अमरकुमार २०३१ । 'राजकुमार गुने' दोलखाको ऐतिहासिक रुपरेखा, : एशियाली अ. संस्थान, कीर्तिपुर ।
- बन्धु, चुडामणि, राम्रप्रसाद, दैवज्ञराज वि.सं. २०२४ । 'दोलखाली भाषा' : भाषा सर्वेक्षण प्रतिवेदन, त्रि.वि.वि. ।
- माली, इन्द्र ने.सं. १०९९ । दोलखा भाषिका व छुं : यें: चीभा प्रकाशन ।
- वज्राचार्य, धनवज्र वि.सं. २०४७ चैत्र ९ । 'दोलखाको संक्षिप्त इतिहास तथा दोलखा भाषाको ऐतिहासिक विवेचना,: द्वाल्खा भाषा विचार गोष्ठीस प्रस्तुत कार्यपत्र ।
- श्रेष्ठ, रुद्रलक्ष्मी वि.सं. २०५३ । दोलखा नेवा: भायया बर्णनात्मक अध्ययन, त्रि.वि.वि. कीर्तिपुर, काठमाडौ नेपाल, पि.एच.डी. डिसर्टेशन ।
- श्रेष्ठ, रुद्रलक्ष्मी वि.सं. २०४७ चैत्र ९ । 'दोलखा नेवा: भाय् व यें/यल नेवा:भाय्या भाषिका भेद' द्वाल्खा भाषा विचार गोष्ठी प्रस्तुत कार्यपत्र ।

सायमि, प्रेम ने.सं. ११०६ । 'दोलखा भाषाया खँपु मुना' : ने.भा.अ.अ. केन्द्र, हरिमोहन ज्योति श्रेष्ठ ।

- Bhaskararao, Peri & S.K. Joshi 1985. A study of Newari Classifier : Bulletin of Diccan College Research Institute 44:17.31.
- Geoffery Leech, Jan Svartvik (1992) A communicative Grammar of English :ELBS with Longman : Longman Singapore Publishers (Pte) Ltd: Singapore .
- Kansakar, T.R. 1987. Nouns and Noun Phrases in Newari : NL 4:35-54. Kath: L.S.N.
- Malla, K.P. 1985, The Newari Language : A Working outline. Institute for the study of Languages and culutres of Asia and Africa (ILCAA) : University of Foreign Studies, Tokyo, Japan.
- Sheresthacharya I. 1976 Some Types of Reduplication in the Newari verb pharse : Contribution to Nepalese Studies, 3:1, 117-127
- Shrestha, R.L. 1989, Verb Inflection in Dolkha Dialect of Nepal Bhasa : Rolamba vol ii.
- Sthapit, Kamala 1976, A Descripitive Analysis of Colloquial Newari : University of Poona M.A. Dissertation Typescript.

Tamot, Kashinath 1987. Presence of Tibeto- Burman Prohibitive Prefix in Dolkha Newari : A paper Presented at the 8th CLSN.Kath.

छुं मखुगु खँया खण्डन

– प्रो. माणिकलाल श्रेष्ठ

भीगु देशय् नागरिकतय् शिक्षाया जिम्मा राज्यं वा सरकारं कया तःगु मदुसां देशय् दुनेया शिक्षा, विशेष यानाः स्कूल शिक्षाय् पाठ्यक्रम सरकारया गाक्कं नियन्त्रण दु । थुगु स्थिती देशया मस्तयूत ब्वंकीगु व सर्वसाधारण जनताय् प्रचार याइगु खँय् मखुगु अर्थात मिथ्या खँ दइवलय् उकिया दूरगामी प्रभाव देश व समाजयात लाइ । राज्य सत्ता थःगु ल्हाती कया च्वपिं शासकपिनिपाखें धाइगु व नुवाइगु खँय् थ्वजोगु मिथ्या खँ दयाच्वंगु व अधिकारी-वर्ग प्रचार यानाच्वंगु अभ्र चायक चायकं आल्पसें मखुगु खँ न्यंका च्वंगुया छुं छता निता खँया, (उदाहरणकथं) थन खण्डन याय्गु कुतः याय् ।

थ्वजोगु छता खँ काय्, कवि भानुभक्त आचार्ययात "नेपालया आदि कवि" धका सरकारी प्रचार-यन्त्र, रेडियो, टी.भि., प्रकाशनं बारम्बार धयाच्वन, देशभर स्कूलया मचातयूत ब्वंकीगु पाठ्यपुस्तकय् थथे हे च्वयातल । आदिकविया अर्थ दकले न्हापांया कवि खः । थनि सछि चाचू दँ न्ह्योयाम्ह कवियात आदि कवि धाय्गु अर्थ भीगु देशया काव्य वा साहित्यया इतिहास निसः दँ हे मदुनि धाय्गु जुल । भानुभक्त सिकं यक्को न्ह्यो मल्ल कालया नेपालभाषाया महीन्द्र मल्ल, सिद्धिनरसिंह मल्ल, रणजित मल्ल 'जगच्चन्द' आदि आदि कविपिं वया नं न्ह्योयापिं विद्यापति थेंजोपिं मैथिल भाषाया कवि, लिच्छवि कालया जुजु जयदेव व वुद्धकीर्ति थेंजोपि संस्कृतया उत्कृष्ट कविपिं, अभ्र वयां नं न्ह्यो शायद भारवि थेजोम्ह कवि नेपालं पिदन । भानुभक्तयात आदिकवि धाय्गु मतलब नेपाली भाषा बाहेक नेपालया फुक्क मेगु भाषा, मेमेगु जातिया जनताया साहित्य, संस्कृतियात हुया छ्वयूत सनेगु कुतः खः ।

दकले आश्चर्य ला नेवातयगु शहर कान्तिपुर (यँ दे) काठमाडौ महानगरपालिकां "म आदिकविको अलकापुरि हुँ" धका न्हिछि न्हिछि म्ये हाय्का सकल जनतायात चुनौती बिया च्वन । स्व. कवि सिद्धिचरणं तःको मछि हे थाय्थासय् भाषणय् धया दी थें । "भानुभक्त तःधम्ह कवि खः, नेपालया छम्ह राष्ट्रिय कवि खः, नेपालया गौरव खः, तर नेपालया आदिकवि मखु" अभ्र धाथें धाय्गु सा भानुभक्तया पद्य साहित्यया विकास याःपिं विशिष्ट

कविपिं इन्दिरस, विद्यारण्यकेशरी, वसन्त शर्मा, व यदुनाथ पाखरेलया अस्तित्व इतिहासं हुइगु कुत:याय् मज्यू ।

मेगु छगू उदाहरण काय्, चीनया झिंस्वंगूगु शताब्दीया मंगोल बंशया सम्राट कुबला खाँया राज्य-कालय् नेपालं चीनय् वंगु कलाकार मण्डलया नायो (लिपा चीनय् तुं च्वना छ्वव:म्ह) प्रसिद्ध कलाकार अरनिकोया बारे स्कूलया मचातय्त ब्वंकेगु सफतिइ अरनिकोया नां "बलिबाहु" "बलबाहु" धका च्वया तल । पुलांगु चिनिया दरबारिया अभिलेखय् नेपालं व:म्ह कलाकारया नां अरनिको च्वयात:गु गनं गनं "पालिपाओ" धका नं च्वया त:गुयात कया: "उर्वरा दिमाग"या पण्डिततय्सं" नेपाली कलाकारयात चिनियातय्स) अरनिको धका नां छुना ब्यूगु जुइ, वया धाथेया नेपाली नांयात चिनियातसें उच्चारण या:वलय् 'पालिपाओ' धा:गु जुइ" धका धयाबिल । पालिपाओ धका: धा:गुया मतलब वया नां बलिबाहु वा बलबाहु जुइमा:, उकिया चिनिया उच्चारण पालिपाओ जूवंगु धका: बालकृष्ण समजुं ब्याख्या याना दिल । न्ह्यागुयातं संस्कृतकरण याय्गु प्रवृत्तिया निष्कर्ष थ्व ख: ।

थ्व बारे भतिचां जक नं बिचा याना स्व: सा सी दइ, अरनिको नेपालं न्हापा लाक्क ल्हासाय् वंगु ख:, ल्हासाय् छुं ई च्वने धुंका: ल्हासाया फाग्पां (चिनिया सम्राट कुबला खाँया धर्मगुरु, गुम्हसित तिब्बतया शासन स्वय्गु जिम्मा वियात:गु ख:) सिफारिस याना: चीनया बादशाहया थाय् छ्वव:गु ख: । समि (तिब्बती) जनतां नेपाली धाय्त 'भालिपाओ' (भाल्पो) धाइगु थौं तक नं सँय् (समि) तय्सं नेवातय्त 'भाल्पो', 'भलिपो' धका धा:, तिब्बतय् च्वंवलय् अरनिकोया उप-नां 'भालियो' (नेपामि वा नेवा:) धका नां च्वने धुंका चीन वंवलय् चिनियातय्सं भालिपो यात 'पालिपो' व 'पालिपाओ' धका धाइगु स्वाभाविक ख: ।

मेगु अर्थात स्वंगूगु उदाहरण छगू नं थन ब्वय् । मचातय्त ब्वंकीगु पाठ्यक्रमय् छता काल्पनिक खँ धयातल, व ख: - वि.सं. १८२५ (ने.सं. ८८८ निसेंतिनि नेपाल राज्य व नेपाल राष्ट्रया निर्माण जुल हँ, वया न्ह्यो नेपाल चि चि धंगु अनगिन्ती राज्यय् कुचा दलां च्वंगु हँ । स्वंगू दर्जनं मयाक्क विभिन्न जाति जनजातिया जनता छगू हे देशय् छगू राज्यया अन्तर्गत नापनापं च्वना: नापनापं सुख दु:ख हना वया च्वंगु स्वद्व: दँया नेपालया उज्ज्वल इतिहासयात हुया छ्वय्गु कुत: जक थ्व ख: । थौंया नेपालया सरहद गुलि दु व प्राचीन काल ईश्वी सन् ६३१ निसें ६३७ तक भारत चाहिला: चीन वने धुंका: सन् ६४१ स् चिनिया बादशाहयात रिपोर्टकथं जाहेर या:गु चिनिया यात्री भिक्षु हवेन श्याङ्या विश्व-प्रसिद्ध वर्णनय् च्वया त:कथं भारतया उत्तरपाखे नेपाल धयागु चिकिचा धंगु देश दु, अले व बर्णनय् नेपालया परिधि (पेरिमिटर)बारे च्वया त:गु थुकथं दु- "हिमालयस नेपाल दु, थुकिया परिधि ४००० ली दु ।

उगु देश पर्वत व बेसीं जा: ।" ४००० लीया ल्याखं १२५० माइल ति जुइ, थौया नेपालया परिधि नं १२५० माइलसिकं भचा जक अपो दु ।

वयासिकं न्ह्यो ईश्वीया प्यंगूगु शताव्दी भारतया गुप्त साम्राज्यया छम्ह शक्तिशाली सम्राट समुद्र गुप्तं थ:गु प्रयाग अभिलेखय् थ:गु साम्राज्यया "प्रत्यन्त राज्य" (अर्थात चाक:लि सीमानाया राज्यतय् नां वियात:गुली" समतट डवाक, कामरुप, नेपाल कर्तृपुर" धका उल्लेख याना तल, अर्थात कामरुप (आसाम) व कर्तृपुर(कुमाउँ) या दुथुया इलाकायात नेपाल धया तल, गुगु ईलाका थौंया नेपालसिंक अपो दु । थुकिं स्पष्ट जू थौया नेपाल वि.सं. १८२५ यांलिया जक निर्माण जूगु मखु, प्राचीन कालनिसें हे ध्व दु, द्वलं द्व:दँ निसें छगू छधि जुयाच्वंगु नेपाल दथुइ निस: स्वस: दँ कुचा दल, अले ईशाया भिच्यागूगु शताव्दीया अन्तपाखें निसें हानं छधी जूगु ख: ।

ध्व च्वय् निगू स्वंगू उदाहरण जक बियागु ख: । विभिन्न जाति जनजातिया नेपामित नापनापं छगू हे राज्य अन्तर्गत सहदेशवासी जुया द्वलंद्व: दँनिसे च्वनावया च्वंगु देश नेपालया बहुजातीय बहुभाषीय बहुसांस्कृतिक बहुधार्मिक जनताया समन्वय व विविधताय् एकतायात स्वयकेकथं इतिहासयात म्वेय्थ्यायकथंया प्रचारं वया च्वंगु गलत धारणायात हुया छ्वयत् सत्य इतिहासु भीसं थुइके मा:गु दु । आखिर इतिहास धयागु जनताया कृत:, पराक्रम व उपलब्धिया रेकर्ड ख:, सुं निहित स्वार्थयापिं मनूतय्सं चित्रया याइगु गलत तस्वीर मखु ।

* * *

चैन लाकौल स्मृति भवनया शिलालेख

यल शहरया यल ध्वाखाया लिक्कसं पाटन संयुक्त क्याम्पस दुने नेपालभाषा केन्द्रीय विभागपाखें नेपालभाषाया प्रमाणपत्र तगिंनिसें स्तानकोतर तगिंतक ब्वंकेगु ज्या जुयाच्वंगु ख: । थौंकन्हय् प्रमाणपत्र व स्नातक तगिं ब्वंकीगु क्याम्पसया नेपालभाषा शिक्षण समिति व स्नातकोतर तगिं जक ब्वंकीगु नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग व्यागलं प्रशासनिक एकाइ जूगु दु । थ्व विभागया थ:गु हे छेँ दु । थ्व छेँ स्व. मय्जु चैन लाकौलया लुमन्ती साहित्यकार वैकुण्ठप्रसाद लाकौलजुया परिवारं थापना यानादीगु थ्व छेँया नां '**चैन लाकौल स्मृति भवन**' ख: । छतँ जा:गु थ्व भवनय् त्रिभुवन विश्वविद्यालयया आर्थिक गुहालिं थौंकन्हय् मेगु छतँ छाय्गु ज्या न्ह्यानाच्वंगु दु । थ्व छेँया लुखाफुसय् ली पाताय् थथे धका: च्वयात:गु दु –

चैन लाकौल स्मृति भवन, ने.सं. ११२६ नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

थ्व छेँया लुखां दुहाँ वनेवं लबय् स्व. मय्जु चैन लाकौलया सालिक तयात:गु दु । बाम्ह जक दुगु थ्व सालिकया क्वसं १८X३३ इञ्चया दुरुल्वहंया छगू ल्वहं पौ तयात:गु दु । थकी क्वय् वियाकथंया व्यहोरा च्वयात:गु दु –

शिलालेख

१. मय्जु चैन लाकौल (ने.सं. १०२६ दिल्लाथ्व १५–१०६९ दिल्लाथ्व १५)
२. नेपालभाषा एकेदमीया कुलपति, त्रि.वि.या नेपालभाषा विषय
३. समितिया दुज:, नेपालभाषा व नेपाली साहित्यया नं नां दंम्ह कवि-लेखक,
४. चैन लाकौल सिरपा:या संस्थापक, वयोवृद्ध समाजसेवी भाजु वैकुण्ठ प्रसाद लाकौलया
५. न्हापांम्ह श्रीमती स्व. मय्जु चैन लाकौलया लुमन्ती नेपालभाषा केन्द्रीय
६. विभागया नायो डा. सुन्दर कृष्ण जोशीया सक्रिय्ताय् दय्कूगु थ्व छेँया लागी
७. ल्हापं तयादीपिं वय्क: भाजु वैकुण्ठ प्रसाद लाकौल व स्व. मय्जु चैन लाकौल-

८. या काय्, म्ह्याय् व छ्य्‌पिनि नां थथे खः
९. म्ह्याय्‌पिं व जिलाजंपिं :
१०. मय्‌जु बासुरी–भाजु लक्ष्मी शंकर श्रेष्ठ
११. मय्‌जु इरा–काजी ईश्वरी मान श्रेष्ठ
१२. डा. गौरी–डा. सुवर्ण मान श्रेष्ठ
१३. काय्‌पिं :
१४. इ. श्री कण्ठ लाकौल
१५. स्व. भाजु श्री रंग लाकौल (ने.सं. १०६७-१११६)
१६. छ्य्‌पिं :
१७. मय्‌जु कमला श्रेष्ठ, मय्‌जु कान्ता श्रेष्ठ
१८. मय्‌जु कुसुम श्रेष्ठ, भाजु सुरेन्द्र मान श्रेष्ठ
१९. डा. वीणा श्रेष्ठ, मय्‌जु रविना श्रेष्ठ
२०. डा. अमिना श्रेष्ठ, मय्‌जु मोना राजभण्डारी
२१. मय्‌जु रिसु पायूठी
२२. ने.सं. १११४ चिल्ला थ्व ५ खुनु त्रि.वि.या उथाय्‌या उपकुलपति भाजु के -
२३. दार भक्त माथेमां नीस्वनादीगु थ्व लुमन्ति छेँया उलेज्या ने.सं. १११६ बछला गा
२४. ९ शनिवार खुनु त्रि.वि.या उपकुलपति डा. कमल कृष्ण जोशीं यानादिल । अथे
२५. हे गुमसिया लुमन्ती थ्व छेँ दनेगु ज्या जुल वय्‌कः स्व. मय्‌जु चैन लाकौलया
२६. प्रतिमाया उलेज्या व खुनु हे स्वयं भाजु वैकुण्ठ प्रसाद लाकौलं यानादिल ।
२७. थ्व छेँ दनेगु ज्याय् अनेकथं निःशुल्क ग्वाहालि यानादीपिनिं नां व ज्या थुकथं दु -
२८. इ. भाजु रंजन लाकौल नक्सा डिजाइन व सुपरिवेक्षण
२९. इ. भाजु सागर कृष्ण जोशी " "
३०. भाजु हरिबहादुर अवाले छेँ दनिगु ज्याय् व्याक्क रेखदेख
३१. बछला गा ९, १११६

न्ह्यब्वःम्ह– उप प्रा. तुयुवहादुर महर्जन

चैन लाकौल स्मृति भवन हस्तान्तरण

चैन लाकौल स्मृति भवनया ता:चा: दाता भाजु वैकुण्ठप्रसाद लाकौलजुं उपकुलपति भाजु डा. कमलकृष्ण जोशीयात ल:ल्हानाच्वनादीगु ।

विभागीय गतिविधि

१. भाजु वैकुण्ठप्रसाद लाकौल व चैन लाकौल सिरपा: अले चैन लाकौल स्मृति भवन -

नेपालभाषा एकेदमीया कुलपति, नां दंम्ह कवि, कथाकार व विचारक समाजसेवी, दाता वैकुण्ठप्रसाद लाकौलं कालं लिफ्याना यने न्ह्य: छुं याय्मा: धैगु खँय् वा: चाय्का: नेपालभाषा व नेपाली साहित्यया लागि आपालं ग्यसुदंगु त:गुमछि ज्या यानादीगुलिं त्रिभुवन विश्वविद्यालयया मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकायस दुथ्या:गु नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया लागि थ: न्हापांम्ह मदुम्ह जहान चैन लाकौलया नामय् ६,३६,५००/- तका फुका: दय्कादीगु **'चैन लाकौल स्मृति भवन'** नं छगू ख: । थुगु छेँ नीस्वनेगु ज्या ने.सं. १११४ चौलाथ्व ५ विहिवार खुनु त्रि.वि.या उथाय्या उपकुलपति, थौंकन्हय् जापानया लागि नेपा:या राजदूत भाजु केदारभक्त माथेमां यानादिलसा भवन दय्केसिधय्का: थुकिया उलेज्या ने.सं. १११६ बछलागा ९ खुनु त्रि.वि.या आ:यों उपकुलपति भाजु डा. कमलकृष्ण जोशीं यानादिल । स्वनिग: दुने त्रि.वि.या लागि जन सहभागितां दय्कूगु सम्भवत: थ्व दकलय् न्हापांगु छेँ ख: । थ्व छेँ दुने, गुम्हसिया लुमन्ती थ्व छेँ दनेगु ज्या जुल, वय्क: स्व. मय्जु चैन लाकौलया प्रतिमा छगू नं दु, थ्व छेँ उलेज्या जू खुनु, थ्व छेँ दय्के सिधय्का: दाता भाजु वैकुण्ठप्रसाद लाकौलं त्रि.वि.या उपकुलपति भाजु डा. कमलकृष्ण जोशीयात ल:ल्हा: खुनु उगु प्रतिमाया उलेज्या दाता भाजु वैकुण्ठप्रसाद लाकौलं यानादिल । थौंकन्हय् थ्व छेँ त्रि.वि.या न्यागू लाखया अनुदानय् तँ छाय्गु ज्या जुयाच्वंगु दु । दँय्दसं थ्व छेँय् च्वंगु उगु प्रतिमाय् भाजु वैकुण्ठप्रसाद लाकौल, मय्जु तारा लाकौल, स्व. चैन लाकौलया काय्, म्हायय्, छय्, छुइ, जिलाजं व परिवारया मेमेपिं दुज:पिं भाया: स्वांमा: क्वखाय्का, स्वां छाया: श्रद्धाञ्जलि व्यू भाइ । उखुन्हु हे नेपालभाषा एम.ए. तगिनय् ब्वनादीपिं मय्जुपिं मध्ये दक्कय् अप्व: ल्या: कया: पास जुयादीम्ह मय्जुयात दाता भाजु वैकुण्ठप्रसाद लाकौलं नीस्वनादीगु चैन लाकौल सिरपा: छगू समारोह याना: ल:ल्हाय्गु ज्या जुइ । थौं तकया दुने थ्व सिरपा: कयादीपिं मय्जुपिनिं नां थुकथं दु -

नां	भर्ना समूह	जाँच जूगु दँ	डिभिजन	टिप्पणी
१) मयूजु रुद्रलक्ष्मी श्रेष्ठ	११०१	११०३	प्रथम	
२) मयूजु प्रेमशान्ति तुलाधर	११०२	११०४	विशिष्ट	
३) मयूजु प्रतिसरा मानन्धर	११०६	११०८	प्रथम	
४) मयूजु सरला प्रधानाङ्ग	११०७	११०९	"	
५) मयूजु सुजाता शाक्य	११०८	१११०	"	
६) मयूजु विजया जोशी	१११०	१११२	"	
७) मयूजु पद्महीरा तुलाधर	११११	१११३	द्वितीय	
८) मयूजु लक्ष्मीशोभा शाक्य	१११२	१११५	प्रथम	
९) मयूजु इश्वरीमैयाँ श्रेष्ठ	१११३	१११६	"	

भाजु वैकुण्ठप्रसाद लाकौल जक मखु नेपालभाषा विकासया निंतिं मन छूव:दंपिं मेमेपिं नं दु गुम्हसें शिक्षा व उच्च शिक्षाया माध्यमं नेपालभाषाया रथ न्ह्याका: या: न्याय्केगु स्वयाच्वनादिल । थथे भाषा थकाय्गुली मन वंपिं व्यक्तित्वत ख: मयूजु मोतिलानी ताम्राकार, उद्योगपति भाजु पियूषवहादुर अमात्य व उद्योगपति भाजु इन्द्रभक्त श्रेष्ठ ।

२. मयूजु मोतिलानि ताम्राकार व मोतिलानि सिरपा:

मयूजु मोतिलानि ताम्राकारं नेपालभाषाय् एस.एल.सि.निसें एम.ए. थ्यंक दँय्दसं बाय्क मलाक छक्वलं पास जूपिं मध्ये नेपालभाषाय् दकलय् अप्व: ल्या: व:पिं प्यम्हसित म्हतिं न्याद्व: न्याद्व:या नगद व दसिपौ ल:ल्हाइगु सिरपा:या नां ख: **मोतिलानि सिरपा:** । थ्व सिरपा: सदां मस्यंक मदिक न्ह्याना च्वनेमा: धयागु तातुनां वय्कलं स्वंगूत्या लाख दांया अक्षय कोष तयादीगु व थ:गु संरक्षकत्वय् नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया नाय: प्राध्यापक डा. सुन्दरकृष्ण जोशीया अध्यक्षताय् भाजु राजाराम जोशी, भाजु करुणामान शाक्य, प्र.अ. भाजु हितकरवीरसिंह कंसाकार, सह प्रा. भाजु काशीनाथ तमोट, भाजु शिव रेग्मी, भाजु अष्टमुनि वज्राचार्य, मयूजु सीता ताम्राकार व भाजु केशरत्न शाक्यपिं दुथ्या:गु मोतिलानि सिरपा: धयागु छगू कमिटी ने.सं. १११५ स नीस्वनादीगु दु । थौं तकया दुने मोतिलानी सिरपा: त्याकादीपिं भाजु मयूजुपिं थथे दु –

शैक्षिक दँ	एस.एल.सि.	आइ.ए.	बी.ए.	एम.ए.	टिप्पणी
ने.सं. १११५	हेराकाजि महर्जन, परोपकार मा.वि.	राजन महर्जन काठमाडौं क्याम्पस	वज्रमुनि वज्राचार्य रत्नराज्य क्याम्पस	लक्ष्मीशोभा शाक्य ने.भा.केन्द्रीय विभाग	– –
ने.सं. १११६	संगीता कारंजित परोपकार मा.वि.	राजेन्द्र पाटन क्याम्पस	–	ईश्वरीमैंया श्रेष्ठ ने.भा. केन्द्रीय विभाग	थुगु दँय् बी.ए. परीक्षाय् नेपालभाषा कया: ब्वनीं मध्ये वयक [illegible] पास जूगु मदु ।

३. भाजु पियूषबहादुर अमात्य व पियूष पदक –

नेपालभाषा एम.ए. तगिनय् दकलय् अप्व: ल्या: कया: न्हापांगु (प्रथम) श्रेणी न्हाप जुया: पास जूम्हसित लुँया तक्मा व दसिपौ वीत नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. ने.सं. १११७ स उद्योगपति दाता भाजु पियूषवहादुर अमात्यं वियादीगु छगू लाख दां अक्षयकोषय् तयात:गु दु । दच्छिया व्याजं लुँया तक्मा वीगु व्यवस्था जूगुलिं थुगुसी एम.ए. तगिनय् उतिर्ण जूपिं मध्य् सुं नं न्हापांगु श्रेणी मदुमुलिं थुगुसी थ्व सुयातं मवीगु जूगु दु ।

४. भाजु इन्द्रभक्त श्रेष्ठ व नेपालभाषा विकास समिति

नेपालभाषा शिक्षाय् प्रा.वि.निसें मा.वि. थ्यंक, अथे हे उच्च शिक्षाय् आइ.ए. वा १०+२ निसें एम.ए. थ्यंक ब्वनीपिं अप्व: दय्केगु, नेपालभाषा शिक्षायात स्वनिगलं पिने नेवा:त यक्व च्वंदुथाय् तक प्रचारप्रसार याय्गु, नेवा:तसें नेवा: समाजय् थवंथवय् नेवा: भासं खँ ल्हाय्गु, ल्हाकेगु तातुना उद्योगपति, मांभाय् प्रेमी भाजु इन्द्रभक्त श्रेष्ठया ह:पालय् नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया नाय: डा. सुन्दरकृष्ण जोशीया अध्यक्षताय् शिक्षाविद् डा. केदारनाथ श्रेष्ठ, परोपकार मा.वि.या प्र.अ. हितकरवीरसिंह कंसाकार, सह प्रा. काशीनाथ तमोट व उप प्रा. भूषणप्रसाद श्रेष्ठपिं दुथ्या:गु नेपालभाषा शिक्षा विकास समिति ने.सं. १११८ थिंलागा ७ आइतवार खुन्हु नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया ज्याकुथि चैन लाकौल स्मृति भवन, यल ध्वाखाय् नीस्वन । थ्व समितिं पोहेलाथ्व ४, १११८ शुक्रवार खुन्हु परोपकार मा.वि. भिन्द्य: त्वा:, यैंय् विभिन्न विद्यालयया प्र.अ., नेपालभाषाया (सम्भावित) विषय शिक्षकपिं व मेमेपिं नं स:ता: छगू गोष्ठीयात गोष्ठी नेपालभाषाया शिक्षण प्राध्यापन स्वनिगलय् जक लिकूंगु, उच्च शिक्षाय् नेपालभाषा विषय कया: ब्वनिपिनि ल्या: पा: जुजुं वंगु, निगू प्यंगू त्व:ता: यक्व विद्यालयया न्हापा दुथाय् नं आ: थौंकन्हय् नेपालभाषा विषयया शिक्षण व्यवस्था हे न्हनावंगु

नेपालभाषा ल्या: ९

नां	विषय शीर्षक	माध्यम	विश्वविद्यालय	दँ	महेन्द्र विद्याभूषण 'क'
1) Kölver, U	Newari sentence types and sub catagories of verbs	German	Cologne University	1975 (ने.सं १०९५)	—
2) Sthapit, S.K. "	English, Nepali & Newari : A comparison & its pedagogic Applications	English	University of Poona	1978 (ने.सं. १०९८) India	"
3) Kansakar, T.R.	A generative phonology of Kathmandu,Newari	English	T.U. Nepal	1979 (ने.सं. १०९८)	"
4) Joshi, S.K.	•A Descriptive study of Bhaktapur dialect of Newari	"	University of Poona, India	1984 (ने.सं. ११०४)	"
5) Tuladhar, Jyoti	Constituency and Negation in Newari	"	George Town University USA	1985 (ने.सं ११०५)	"
6) Genetti, Carol	A description and historical account of the Dolkha Newari	"	University of Oregan, USA	1990 (ने.सं १११०)	—
7) David J. Hargreaves	The Concept of Internat ional Action in the Grammer of Kathmandu Newari	"	University of Oregan, USA	1991 (ने.सं ११११)	—
8) श्रेष्ठ, रुद्रलक्ष्मी	दोल्खा नेवा: भाय्या वर्णनात्मक अध्ययन	नेपाल भाषा	त्रि.वि. नेपाल	ने.सं. १११३	"
साहित्य					
9) बैद्य, जनकलाल	नेपालभाषाया काव्य सिर्जना प्रवृति	"	"	ने.स.११०६ वि.स.२०४३ (1986)	"
10) बज्राचार्य, चुन्दा	नेपालभाषाया आधुनिक नाटकया प्रवृत्ति	"	"	नेस. १११२	"
M Phil -					
11) Shakya, C.D.	Semantics of Newari	English	University of Poona, India	1980 (ने.सं. १११०)	—

आदि समस्या न्ह्व्वया: समाधानया लँपु कथं प्राथमिकय् गुंगूगु पत्रय् ऐच्छिक भाषा (अन्य) धा:थाय् नेपालभाषातय् (के) जिउगु, नि.मा.वि. तगिनय् संस्कृत अनिवार्य मयासें उकिया विकल्पय् स्थानीय भाय् (के) मा:गु, मा.वि. तगिनय् छगू स्थानीय भाषायात अनिवार्य कथं तय्केगु व्यवस्था याय्मा:गु, उच्च मा.वि. (१०+२) तगिनय् विभिन्न विद्यालयय् पारित पाठ्क्रम कथं स्यनेज्या जुइमा:गु खँय् सल्लासहुति जुल । डा. सुन्दरकृष्ण जोशीं न्ह्यब्वयादीगु उगु गोष्ठीं पारित या:गु *'नेपा:या शिक्षाय् नेपालभाषा'* धयागु अनुसन्धानमूलक ज्यापौ थ्व हे पत्रिकाय् पौल्या (३२-४४) स पिदंगु दु ।

५. नेपालभाषा एम.ए. व महेन्द्र विद्याभूषण 'ख' –

न्ह्यागु विषयया स्नातकोत्तर (एम.ए) तगिनय् नं प्रथम श्रेणी प्रथम जुया: दकलय् अप्व: ल्या: कया: छक्वलं (बाय्क मलाक) पास जूपिन्त महेन्द्र विद्या भूषण 'ख' वीगु चलन दु कथं थौंतकया दुने नेपालभाषाय् गुम्हेस्यां थ्व तक्मा काय् धुकूंगु दु, इमिगु नां थथे ख:–

नां	परीक्षा दँ
१) तुलसीलाल सिं	*११०२*
२) प्रेमशान्ति तुलाधर	*११०४*
३) प्रतिसरा मानन्धर	*११०८*
४) ओमकारेश्वर श्रेष्ठ	*११०९*
५) सुजाता शाक्य	*१११०*
६) गोकुल मानन्धर	*१११२*
७) शरद वीरसिंह कंसकार	*१११३*
८) लक्ष्मीशोभा शाक्य	*१११५*
९) ईश्वरीमैयां श्रेष्ठ	*१११६*

६. *नेपालभाषाय् विद्यावारिधि –*

नेपा:या त्रि.वि. व नेपालं पिने थीथी देया थीथी विश्वविद्यालयं नेपालभाषा व थ्वया साहित्ययात कया: विद्यावारिधि यानादीपिं थौं तकया दुने भाषा ख्यलय् ८ म्ह व साहित्य ख्यलय् २ म्ह याना: १० म्ह खा:गु दु । दुने पिनेया न्ह्यागु विश्वविद्यालयं थजुइव्यु नेपाली नागरिकं न्ह्यागु विषययात कया: विद्यावारिधि यानादीसां इमित प्रोत्साहन, प्रेरणा तथा पुरस्कार कथं 'क' श्रेणीया महेन्द्र विद्याभूषण वीगु व्यवस्था दुकथं नेपालभाषा व साहित्य विषययात कया: विद्यावारिधि यानादीपिं मध्ये नेपाली नागरिकया नातां ७ म्ह नेवा:तसें महेन्द्र विद्याभूषण 'क' काय् धुंकुगु दु, व थथे ख: –

नेपालभाषा स्नातकोत्तर तगिं ब्वंपिनि धलः

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकायया नेपालभाषा केन्द्रीय विभागं शैक्षिक दँ २०३८/३९ (ने.सं. ११०१/२) निसें नियमित स्नातकोतर तगिं न्ह्याकाच्वंगु खः । शुरुनिसें आःतक शैक्षिक दँ २०५४/०५५ (ने.सं. १११७/८) तकं २४२ म्ह विद्यार्थी नेपालभाषा स्नातकोतर ब्वने धुंकूगु दु । *थुपिं मध्ये आःतक ६७ म्ह जक उतीर्ण जूगु दु । धलकय् इमिगु नामय् ताराचिं (*) तयाः क्यनातःगु दु ।* उतीर्ण जूपिं मध्ये नं छक्वलं पास जुयाः प्रथम श्रेणी प्रथम जूपिं ९ म्ह दु । उकी ५ म्ह छात्रा व ४ छात्र खः । मेपिन्सं प्रथम श्रेणी हय् मफुत वा छक्वलं उतीर्ण जुइमफुत । शैक्षिक दँ २०३८/३९ निसें २०५४/५५ तकया दुने १६ गू पुचलं (ब्याचं) ब्वने माःगुलिं दँ २०४०, २०४६ व २०५२ खाली जुया (व स्वयां न्ह्यःया शैक्षिक दँ द्यतनाः) आःतक १४ गू पुचलं नेपालभाषा एम.ए. ब्वंगु खनेदु । इमिगु धलः क्वय्बियाकथं खः –

भर्ना दँ वि.सं. २०३८-३९/ने.सं. ११०१-२

छसिं ल्याः	कथहं ल्याः	नां
१	१	भूषणप्रसाद श्रेष्ठ*
२	२	अमोघ ताम्राकार*
३	३	ललितमान शाक्य*
४	४	मदन वज्राचार्य*
५	५	चुन्दादेवी वज्राचार्य*
६	६	पद्मरत्न तुलाधर
७	७	भरतनारायण मानन्धर
८	८	जनककुमार नेवाः

९	९	नरेन्द्रमान श्रेष्ठ
१०	१०	पूर्णमान शाक्य
११	११	केशावती तुलाधर
१२	१२	तुलसीलाल सिंह डंगोल*
१३	१३	सरस्वतीभक्त श्रेष्ठ
१४	१४	ज्वाला स्थापित*
१५	१५	विमला मानन्धर
१६	१६	शान्ति मानन्धर
१७	१७	मंगलादेवी जोशी*
१८	१८	चन्द्रलाल
१९	१९	हरिगोविन्द श्रेष्ठ*
२०	२०	तुलसी विलास
२१	२१	आनन्दरत्न शाक्य*
२२	२२	आशारत्न शाक्य
२३	२३	श्रीकृष्ण श्रेष्ठ
२४	२४	ज्ञानचन्द्र
२५	२५	नेमसिंह नकर्मी
२६	२६	रुपककान्त राजोपाध्याय
२७	२७	रामेश्वरबहादुर श्रेष्ठ
२८	२८	भुवनेश्वर वैद्य
२९	२९	शर्मिष्ठा ताम्राकार
३०	३०	बेलमाया ताम्राकार*
३१	३१	मानसागर श्रेष्ठ
३२	३२	ललितमान शाक्य
३३	३३	रामचन्द्र श्रेष्ठ
३४	३४	विजयरत्न वज्राचार्य*
३५	३५	रेवति अमात्य
३६	३६	श्रृजना प्रधान*
३७	३७	कपिलमुनि वज्राचार्य

३८	३८	केशरमान ताम्राकार
३९	३९	रामकृष्ण श्रेष्ठ*
४०	४०	केशरी तुलाधर
४१	४१	अनार श्रेष्ठ
४२	४२	कमललक्ष्मी कर्माचार्य
४३	४३	रजनी चित्रकार
४४	४४	अच्युतकृष्ण श्रेष्ठ
४५	४५	अष्टरत्न वज्राचार्य
४६	४६	केशव कुमार
४७	४७	रुद्रलक्ष्मी श्रेष्ठ*
४८	४८	पुण्यराज वज्राचार्य
४९	४९	तुयूबहादुर महर्जन*
५०	५०	श्यामराज नेपाली
५१	५१	अरुणा शाक्य
५२	५२	वीरबहादुर महर्जन*
५३	५३	हरिमान श्रेष्ठ
५४	५४	पुष्पानन्द शाक्य*
५५	५५	द्वारीकाप्रसाद जोशी
५६	५६	शंकरनारायण जोशी
५७	५७	प्रेमकृष्ण चित्रकार
५८	५८	मदनकृष्ण श्रेष्ठ
५९	५९	अमीरलाल श्रेष्ठ
६०	६०	आनन्दकृष्ण कर्माचार्य
६१	६१	प्रेमकाजि श्रेष्ठ

भर्ना दँ वि.सं. २०३९-४०/ने.सं. ११०२-३

६२	१	तिमिला रंजित*
६३	२	शान्तिमान जोशी

६४	३	सरस्वतीलक्ष्मी रंजित*
६५	४	प्रेमनारायण मानन्धर
६६	५	सुधा प्रधान
६७	६	मंगला कारंजित*
६८	७	मनमोहन मास्के
६९	८	सरिता तुलाधर
७०	९	केशरीदेवी वज्राचार्य
७१	१९	तारादेबी शाक्य
७२	११	रोशना शाक्य*
७३	१२	हरिदास श्रेष्ठ
७४	१३	डिल्लीप्रसाद जोशी
७५	१४	प्रवीण ज्वालानन्द शुक्ला
७६	१५	सूर्यबहादुर मुल्मी
७७	१६	विन्दु वज्राचार्य
७८	१७	सरोजिनिलता अमात्य
७९	१८	चन्द्रमान वज्राचार्य*
८०	१९	रामेश्वरमान
८१	२०	कमला बैद्य
८२	२१	उद्धवबहादुर श्रेष्ठ
८३	२२	हरिमोहन श्रेष्ठ
८४	२३	मनोहरी वानिया*
८५	२४	चन्द्रप्रभा अमात्य
८६	२५	प्रेमहिरा ताम्राकार*
८७	२६	केशावति ताम्राकार
८८	२७	दुर्गासिद्धि वज्राचार्य
८९	२८	पूर्णदिवी*
९०	२९	महेन्द्रध्वज जोशी
९१	३०	इन्दिरा प्रधान

भर्ना दँ वि.सं. २०४१-४२/ने.सं. ११०४-५

९२	१	राममंगल जोशी*
९३	२	मोहनलाल श्रेष्ठ
९४	३	भवानी तुलाधर
९५	४	
९६	५	विष्णुप्रसाद श्रेष्ठ
९७'	६	हरिमान जोशी*
९८	७	
९९	८	निर्मला कायस्थ
१००	९	अनागतरत्न कंसाकार*
१०१	१०	कीरणप्रभा तुलाधर*
१०२	११	फरिन शाक्य
१०३	१२	
१०४	१३	प्रेमशान्ति तुलाधर*
१०५	१४	रामदेवी श्रेष्ठ*
१०६	१५	मंगलमान शाक्य*
१०७	१६	सुजाता मानन्धर
१०८	१७	
१०९	१८	
११०	१९	
१११	२०	अपर्णा प्रधान
११२	२१	नारद वज्राचार्य
११३	२२	
११४	२३	मनोरमा तुलाधर*

भर्ना दँ वि.सं. २०४२-४३/ने.सं. ११०५-६

११५	१	श्रीधरदास श्रेष्ठ

११६	२	न्हुछेबहादुर महर्जन
११७	३	मंगलदास महर्जन*
११८	४	रतीदेवी जोशी*
११९	५	बुद्धलक्ष्मी शाक्य
१२०	६	सहाना श्रेष्ठ(प्रधान)*
१२१	७	दयारत्न शाक्य

भर्ना दँ वि.सं. २०४३-४४/ने.सं. ११०६-७

१२२	१	अंगनावादे श्रेष्ठ
१२३	२	वुद्धरत्न शाक्य
१२४	३	प्रतिसरा मानन्धर*
१२५	४	रविन्द्रमान राजकर्णिकार*
१२६	५	कोकिला धाख्वा (वज्राचार्य)

भर्ना दँ वि.सं. २०४४-४५/ने.सं. ११०७-८

१२७	१	अभयरत्न कंसाकार
१२८	२	जयन्त श्रेष्ठ
१२९	३	ओमकारेश्वर श्रेष्ठ*
१३०	४	सरला प्रधानाङ्ग*
१३१	५	भावना वज्राचार्य
१३२	६	उत्तमबहादुर प्रधान
१३३	७	रामेश्वर श्रेष्ठ
१३४	८	मोतीदेवी शाक्य

भर्ना दँ वि.सं. २०४५-४६/ने.सं. ११०८-९

१३५	१	बाबुरत्न नापित

१३६	२	बासुदेव श्रेष्ठ*
१३७	३	सुजाता शाक्य*
१३८	४	शान्ति मानन्धर*
१३९	५	सरला मानन्धर
१४०	६	सूर्यवदन प्रधान
१४१	७	पद्मलक्ष्मी राजभण्डारी (श्रेष्ठ)

भर्ना दँ वि.सं. २०४७-४८/ने.सं. १११०-११

१४२	१	सन मानन्धर*
१४३	२	अमृतहिरा तुलाधर
१४४	३	उषा जोशी
१४५	४	किरण राजभण्डारी
१४६	५	समिता श्रेष्ठ
१४७	६	शिवलाल प्रधान
१४८	७	प्रद्युम्नकृष्ण श्रेष्ठ
१४९	८	प्रचण्ड रंजित
१५०	९	सुरेन्द्र मान शाक्य
१५१	१०	सुरेन्द्रनारायण मुनकर्मी
१५२	११	लक्ष्मीभक्त श्रेष्ठ
१५३	१२	कृष्णमोहन जोशी
१५४	१३	इला वैद्य
१५५	१४	भावना वज्राचार्य
१५६	१५	रामेश्वर श्रेष्ठ*
१५७	१६	विजया जोशी*
१५८	१७	राजेशरत्न वज्राचार्य
१५९	१८	कृष्णकमल दली*
१६०	१९	युवानन्द वज्राचार्य
१६१	२०	मिला कंसाकार

१६२	२१	गोकुल मानन्धर*
१६३	२२	अमरबहादुर श्रेष्ठ

भर्ना दँ वि.सं. २०४८-४९/ने.सं. ११११-१२

१६४	१	सरिता महर्जन*
१६५	२	चन्द्रादेवी मानन्धर*
१६६	३	पद्महिरा तुलाधर*
१६७	४	नजुमा राजभण्डारी
१६८	५	किरणचन्द्र राजभण्डारी
१६९	६	हरि अवाले
१७०	७	तेजशोभा शाक्य
१७१	८	सिता वज्राचार्य
१७२	९	राधा कांरजित*
१७३	१०	
१७४	११	द्वारीकामान श्रेष्ठ
१७५	१२	श्रीलक्ष्मी श्रेष्ठ
१७६	१३	शरदवीर कंसाकार*

भर्ना दँ वि.सं. २०४९-५०/ने.सं. १११२-१३

१७७	१	हरिबहादुर अवाले
१७८	२	सरिता अमात्य*
१७९	३	[illegible]ाराज श्रेष्ठ*
१८०	४	विनादेवी गोर्खाली
१८१	५	लक्ष्मीशोभा शाक्य*
१८२	६	प्रमिला ताम्राकार*
१८३	७	रोहिणी श्रेष्ठ
१८४	८	नेमराज वज्राचार्य

१८५	९	इन्दिरा प्रधान
१८६	१०	कल्पना श्रेष्ठ*
१८७	११	गुणलक्ष्मी वज्राचार्य *
१८८	१२	नजुमा राजभण्डारी
१८९	१३	दिलिपकुमार जोशी
१९०	१४	निलम शाक्य

भर्ना दँ वि.सं. २०५०-५१/ने.सं. १११३-१४

१९१	१	ईश्वरीमैयां श्रेष्ठ*
१९२	२	रत्नकाजी महर्जन
१९३	३	सुमनदेवी रंजित
१९४	४	सावित्रीदेवी श्रेष्ठ*
१९५	५	कमला मानन्धर*
१९६	६	भूमहेश जोशी
१९७	७	सुमन ताम्राकार
१९८	८	अनिता कंसाकार
१९९	९	आशाकुमार चिकंवंजार*
२००	१०	रत्नकाजी महर्जन
२०१	११	हर्कबहादुर शाक्य
२०२	१२	किरणचन्द्र राजभण्डारी*

भर्ना दँ वि.सं. २०५१-५२/ने.सं. १११४-१५

२०३	१	कदमलाल महर्जन
२०४	२	सुदर्शना दर्शनधारी*
२०५	३	लोकेन्द्रमान वज्राचार्य
२०६	४	मीनर्वा वज्राचार्य
२०७	५	

२०८	६	बन्दना शर्मा
२०९	७	शोभा महर्जन
२१०	८	सुधा प्रधानाङ्ग
२११	९	सुरेश राजभण्डारी
२१२	१०	मीनबहादुर जोशी*

भर्ना दँ वि.सं. २०५३-५४/ने.सं. १११६-१७

२१३	१	मंगलमान शाक्य
२१४	२	राजेन्द्र शाक्य
२१५	३	दिलेन्द्रराज श्रेष्ठ
२१६	४	बबिता मानन्धर
२१७	५	पुनम मानन्धर
२१८	६	इन्दु अमात्य
२१९	७	रत्नवीर शाक्य
२२०	८	बन्दना शर्मा
२२१	९	केशवलाल महर्जन
२२२	१०	तेजमान महर्जन
२२३	११	सुलोचना धिताल
२२५	१२	मानिकरत्न शाक्य
२२६	१३	श्रृजना हाडा

भर्ना दँ वि.सं. २०५४-५५/ने.सं. १११७-१८

२२७	१	सुनिलकुमार वाराही
२२८	२	रुपा वज्राचार्य
२२९	३	संगीता धाख्वा
२३०	४	हरिकृष्ण डंगोल
२३१	५	न्हुच्छेलाल महर्जन

२३२	६	राजेन्द्र मानन्धर
२३३	७	अनिलविलास वज्राचार्य
२३४	८	निर्मला श्रेष्ठ
२३५	९	प्रयागमान प्रधान
२३६	१०	अनुपसिंह सुवाल
२३७	११	अमरमान शाक्य
२३८	१२	सुनिता वज्राचार्य
२३९	१३	हिराबहादुर महर्जन
२४०	१४	कमलेश महर्जन
२४१	१५	रत्न महर्जन
२४२	१६	बबिता मानन्धर

- न्ह्यब्व:म्ह विमला ढुंगेल
सहायक प्रशासक
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

थाकु :
भिन्तुना प्रिन्टर्स
च-३-२५१
किलागल, यें
फोन ल्या: २२२६०६
कम्प्युटर :
स्टार कम्प्युटर सर्भिस,
गणबहाल, फोन ल्या: २६३१०५